

Mócsai László

Az interjút készítette, szerkesztette: Bábel Balázs

Szentendre, 2010. szeptember-november

Ősök. Dédszülők, nagyszülők

A felmenőim Szigetmonostorról, Mogyórádról, Tahitótfaluról származtak. A dédnagymamámra, apám nagymamájára még emlékszem, egyszer gyerekkoromban járt nálunk, már nagyon öreg volt; ő is monostori volt. Az egy olyan betelepült falu. A török pusztítás után, mikor a törökök elmentek, akkor települt be. A törökök előtt ott valami monostor volt, nem sokat tudok róla, de tény az, hogy Szécsényből meg Mócsról jöttek, ami nem azonos Moczával, mert Mocsa itt van Tata és Komárom között, Mócs meg a Duna-parton van, a túloldalon, tehát most a tótoknál van. Dunamócsnak hívták, és így lett a falu egyik fele Szécsényi, a másik pedig Mócsai. És egy-két Zalai is volt, de azok már ott valószínűleg később jöttek. Mondom, a fél falu Mócsai volt, a temetőben lehet látni, hogy itt nyugszik Mócsai József és a felesége, Mócsai Mária. Betűvel voltak jelölve: Á-Mócsai, B-Mócsai, C-Mócsai... egész F-Mócsaiig, hogy valahogy meg tudják különböztetni a szétágazott dolgokat.

Monostoron csak a földből éltek – nemcsak nomád módra, hanem kertészkedtek is, termeltek zöldséget, epret sokat, és hordták be a pesti piacokra. Eleinte még úgy ment, hogy volt egy jó nagy csónak, amibe este bepakoltak az asszonyok, aztán beültek tízen-tizenketten, mikor mennyien, és egy férfi kormányossal szépen becsorogtak Pestre, a piacra. Motor nem volt rajta, ha úgy vitte a sodrás, hogy partra kerüljenek vagy zátonyra, akkor szólt a kormányos, hogy na, asszonyok, fogják meg az evezőt – akkor az asszonyok abbahagyták a szent énekek éneklését, megfogták az evezőt és kicsit arrébb vitték a hajót, csak annyira, hogy a sodrás ne vigye rossz helyre. Aztán vonattal vagy hajóval jöttek haza, a bárkát meg valaki vagy lóval, vagy motoros hajóval visszavontatta.

Az apai nagyapám valószínűleg ott szerzett tüdőgyulladásban halt meg harmincnégy éves korában, 1906-ban. Akkor még divat volt a hajóvontatás lóval, és valami árvíznél annyira be kellett mennie a vízbe – mert ki volt öntve a Duna –, hogy

tüdőgyulladást kapott, és az akkor bizony halálos volt. Pláne orvos, ki tudja hol volt, és milyen későn szóltak neki, úgyhogy abban halt meg, öt gyereke volt. Na most, hogy nagyapám ilyen korán meghalt, nagyanyám újból férjhez ment, érdekes módon apám nagyapjának a családja adta őt férjhez. Tehát nem ment vissza özvegyen az ő családjához, hanem ott maradt, és azok adták őt a második férjéhez, akivel aztán átköltöztek Szentendrére, amikor apám hat éves volt. A második férjétől, a Kovács Jánostól is született két gyermeke, egy lány meg egy fiú; mind a kettő meghalt már.

Na most, ez a férje is korán meghalt, valamikor a háború alatt. Ezt onnan tudom, hogy a nagybátyám, apámnak a bátyja, akkor kint volt az olasz fronton, és a nagyanyám küldött neki egy táviratot, hogy apád meghalt, gyere haza. Nem azt, hogy a János vagy a mostohád, hanem az apád meghalt, gyere haza. És hazaengedték. Mikor még itthon volt, addig volt a nagy piave-i áttörés [1917. november – a szerk.], ahol rengeteg magyar meghalt. Így úszta meg az első világháborút. És aztán ennek a nagybátyámnak a haverja vette feleségül a nagyanyámat. Azóta úgy megharagudtak egymásra, hogy nem is beszéltek, soha nem láttam nagyanyámnál a Józsi bátyámat.

Ez a harmadik férje aztán őt temette el. Ez a Cserveny Péter, ez egy csúnya háborús rokkant volt. Egyik lábát húzta, térde nem működött, és a nyakát meg ferdén tartotta valami nyaklövés miatt. Minden munkát el tudott végezni a ház körül, de mindig voltak segítői is. És ügyesen gazdálkodott nagyanyám is meg ő is, aminek persze az lett a vége, hogy ötvenben kuláklistára kerültek. Sőt Péter nagyapám – nagyapának szólítottam – be is volt csukva egy darabig, ilyen internálásszerűen, mert találtak ötvenhat darab mosószappant a kamrában. Áruhalmozás és árurejtegetés... vagy mit tudom én, minek számított ez akkoriban. De hát azért bíróság elé nem került, csak úgy le volt csukva több hétig vagy egy-két hónapig. Nem túl sokáig. Utána aránylag vígan élt, nem bántották; '62-ben halt meg.

Nagyanyámnak ettől a harmadik férjétől született a Pista, aki '45-ben meghalt a Baja környéki harcokban. Nem tudni pontosan, hogy '44 végén vagy '45 elején. Folyamőr volt, és ott állítólag egy akna elvitte a fejét. Nem tudok róla, hogy meglenne a sírja; úgy emlékszem, hogy nagyanyám annak idején elutazott oda, de nem tudott semmit

intézni. Akkor olyan zavarosak voltak az állapotok. Szentendrén föl van vésve a táblára, mint háborús hős.

Az anyai nagyapám valahonnan a Morvaföldről elcsavargott fazekas volt. Nem művészi dolgokat csinált, hanem ilyen konyhai eszközöket gyártott. A nagyanyám meg baranyai sváb családból származott. Anyám mesélte, hogy hetenként egy napon csak németül volt szabad beszélni. De mivel anyám nyolc éves korában meghalt a nagyapám tüdőgyulladásban, ez megszűnt, úgyhogy nem sok maradt neki a német tudásából. Korábban egy színmagyar községben telepedtek le, valószínűleg ott talált jó agyagot az öreg.

Azután tehát a nagyanyám a hat gyereket egyedül nevelte föl – nem tudom hogyan, de fölnevelte. Alkalmi munkából élt: kapálni járt, felesföldet vettek meg ilyesmik. És három lányát kiházásította. Anyám lánykorában valahol valami varrótanfolyamot végzett, varrógépe is volt; hogy miből tellett nagyanyámnak varrógépre, meg a tanfolyamra, meg a hozományra – mert egy teljes szobabútor hozománnyal jött –, azt nem tudom. Falun éltek, volt valami kis darab földjük is, azt is művelgették. Hát ugye, ott faluhelyen akkor még nagyban ment az állattartás – csirke, kacs, liba... –, disznóhízlás. Tehenük nem volt, a szomszédból hozták a tejet, mert hát az is volt majdnem minden háznál, szóval megéltek. Most vén fejjel gondoltam csak el, hogy miből tudták ezt csinálni. Meg nem tudom ezt mondani, mai fejjel szinte elképzelhetetlen, mert akkor még se családi pótlék, se más nem volt. Ezt máig se tudom; mikor anyámat erről kérdeztem, valahogy mintha nem szívesen emlékezett volna ezekre a dolgokra.

A szűk család: szülők és a testvér

Apám már itt Szentendrén járt elemi iskolába, és ameddig bírta a mostohát, addig részt vett a mezőgazdasági munkában, mert hát abból éltek, magyarán parasztok voltak. És elég ügyes volt ez a Kovács nevezetű második férj, elég sok földet összevásárolt, némi csalások is voltak az ügyben állítólag. Mondta is a harmadik férj, hogy ő mennyit gürizett azért, hogy az elődje által szerzett földeket elrendezze. Elrendezte, ő is vásárolt hozzá földeket, úgyhogy elég nagy gazdaság volt, gyümölcsöt is termeltek, de főleg gabonát, teheneket tartottak, és volt két lovuk is.

Egy ideig cséplőgépük is volt, már úgy érte, hogy többen összeálltak, és vettek egy cséplőgépet, amit közösen használtak. A háború alatt még traktort is vettek a Pista fiúnak, hogy majd ha leszerel, milyen jó lesz az neki.

Szóval az apám ameddig bírta, addig részt vett a mezőgazdasági munkában, de egész fiatalon, azt hiszem, tizenkét vagy tizenhárom éves korában elment Pestre hentesinasnak. Így ismerkedett meg Pesttel meg a pesti világgal. Valami volt ott a kommün alatt is, de arról soha nem mert beszélni. Nem tudom pontosan, hogy mi volt, nagy dolog nem lehetett, de mivel nem mert róla beszélni, nyilván a fehérektől kapta a puskát, ami állítólag elsült egyszer. De semmi többet nem tudok erről.

Tény az, hogy a húszas évek közepén abbahagyta a hentesmesterséget – illetve hát nem volt mester, csak segéd; nagyobb pesti henteseknél dolgozott, megtanulta még a kóser húskészítést is marhahúsból. És a húszas évek vége felé, amikor a pengő bejött, akkor indultak a nagy falu-villamosítások. Akkor elszegődött vándor villanszerelőnek egy barátjával, aki egyébként később is barátja maradt.

Közben, még a villanszerelés előtt apám útlevelet váltott, és kimentek Ausztriába, mert ott talán több munka van. De ott se nagyon volt munka, aztán valamelyik kocsmai verekedés után pánikszzerűen távoztak. A határon átlógtak, és Hegyeshalomnál összeadták az összes pénzüket, amiből egy jegyet tudtak venni Győrig. Apámat felrakták az összes csomaggal a vonatra, és ő Győrnél úgy elaludt, hogy mikor jött a kalauz, ő nem volt hajlandó felébredni, így elért Budapestre. Aztán hogy hogyan került ki Szentendrére a sok csomaggal, azt már nem tudom, de tény az, hogy másnap bement Pestre HÉV-vel – biztos munkát keresett –, és mikor délután jött haza, akkor a pomázi kereszteződésnél, ahol átjön az országút alatt a HÉV, látta, hogy a hóesésben bandukol az ő három haverja, akiket előző délelőtt hagyott ott Hegyeshalomnál. Mikor hazajött, mondta nagyanyámnak, hogy mama, főzzön egy nagyon nagy adag bablevest, mert jönnek a Tóniék, és nagyon éhesek. Tóniék megjöttek, és bezabálták a nagy bablevest. Erről ennyit tudok.

Amikor aztán már Baranyában szerelték a villanyt, ott történt meg velük egyszer, hogy a nyári melegben a nagy mezőn vitték a vonalat, aztán végre beértek a faluba. Az első háznál öreganyó kinn állt a kapuban, megkérték, hogy hozzon nekik egy

kancsó vizet, mert szörnyen megszomjaztak. Anyóka beszaladt, visszajött egy kancsóval. Hm, meghúzták. Hát mamika, ez bor! Persze, hogy bor, az a víz örüljön, hogy megmosdózunk benne! Szóval ilyen volt a falusi világ – persze sok helyen nagyon rossz víz volt. Az egésznek az a csattanója, hogy mikor Szabadszentkirályban szerelték a villanyt, akkor ott a barátja, Tóth Imre udvarolt egy leányzónak, és feleségül is vette. Erre föl az apám is kedvet kapott, és ahogy mondták, megetették vele a vakcsibét. Ő is onnan nősült, 1929 májusában volt az esküvő.

Szentendrére költöztek, egy darabig a gazdaságban dolgoztak. Apám haverja, Tóth Imre a feleségével szintén Szentendrére költözött, és belépett a Budavidéki Villamossági Részvénytársasághoz, amit most ELMŰ-nek neveznek. És mivel se apám, se anyám nem szerette a dolgokat, ahol laktak, rábeszélte a Tóth Imrét, hogy őt is protezsálja be. Föl is vették, ott dolgozott nyugdíjas koráig; először mint villanyszerelő, aztán volt csoportvezető meg művezető. Ott volt egy aránylag biztos és jó fizetése, annál jobb fizetést csak Pesten lehetett volna találni, de ahhoz be kellett volna járni, ami viszont nagyon sok pénzt elvisz.

A szüleim '34-ben telket vettek, és házat építettek rá: egy kis szoba, konyha, spejz, ennyi volt az egész. A Bükkös parton volt, ott is a legszebb részen, csak a patakon keresztül lehetett bejárni, úgyhogy arra hidat építettek villanyoszlopokból, mert az volt használt: fölfűrészelt villanyoszlopokat keresztbeszögeltek rá, aztán annyi. Se korlát, se semmi... anyám haja az égnek állt, mikor ottan biciklivel, kezdő biciklistaként végigmentem rajta. Az első hidat, azt '37-ben egy nagyon nagy árvíz elvitte. Azóta sem volt akkora a patak, mostanában egy párszor nagy volt, de azt a szintet nem érte el. A hidat egyszerűen megemelte, aztán hiába volt odaáccskapcsolva, a rengeteg uszadék, ami jött a vízzel, az ott föltorlódott, aztán az mindent tört. Na, utána az új hidat, aztán azt szépen kikötötték egy nagy fához hosszú drótkötéllal, s amikor megint jött a nagy víz, akkor elvitte, a partjára letette, utána visszaraktuk. Ilyenkor a rengeteg hordalékot, amit lerakott, azt egy híres szentendrei kőművesmester úgy használt ki, hogy fillérekért felvett suhancokat, odatette a nagy rostát, aztán gyerekek, rostáljátok.

Valószínűleg köbméter után fizetett az öreg Zauer Jani bácsi, aki Szentendrén egy nagyon híres ember volt, mert mindig, ha baj volt – '45-ben meg '56-ban is – őt választották polgármesternek. Aztán lecsukták egy évre, utána már nem politizált, de nagyon jó előadó volt, és nagyon szeretett mesélni. Itt ő alakította át nekünk a házat; itt belül közfalakat húzott, és ilyenkor órákig hallgattam, ahogy mesélt a régi-régi dolgokról, hogy milyen világ volt akkor. A börtönről nem sokat mesélt, de azt mondta, hogy őt nem bántották, és azt is mondta, hogy ő csinálta meg az alapját annak az akasztófának, amire Nagy Imrét felakasztották. Még azt is elmondta, hogy az egyik emeleti ablakból egy fegyőr lefénnyépezte a kivégzést, és az másnap megjelent a nyugati újságokban. Hogy ő ezt honnan szopta, azt nem tudom, lehet, hogy csak egymásnak mondogatták ottan. Mindegy, ezt mesélte.

Apámékra visszatérve. Harminchétben a monostori apai örökség földekből a Budapesti Vízművek megvett több darabot. kutakat ástak ottan, és fizettek érte elég jócskán, olyannyira, hogy kicsit megnagyobbítottuk a házat, egy másik konyhát építettünk hozzá, meg egy ilyen verenda-szerű kiugrót, aminek egy tornya is volt, úgyhogy messziről elég jól nézett ki. Belül elég szűkös voltunk négyen – mert '37-ben született egy öcsém –, de azért elvultunk. Vízvezeték nem volt, gáz nem volt, villany viszont volt, és olcsó volt, mert apám szakmabeli volt. Úgyhogy minden villamosítva ment: villannyal ment a főzés, enyhe időben a fűtés is, csak nagyobb hidegeknél fűtöttünk szénnel egy kis vaskályhában, meg a konyhában sparheltban.

Aztán, amikor még mindig maradt egy kis pénz, a szüleim vettek egy gyümölcsöst a Pomázi úton – olyan hétszáz négyszögöl újonnan betelepített gyümölcsös volt, kertmérnök tervezte, megvolt a tervrajz meg minden... –, és hát onnantól úgy kétlakiskodtunk. Termeltünk, amit lehetett, főleg zöldségfélét, krumplit, kukoricát... aztán a fák megnőttek később, és elég sok gyümölcs, főleg cseresznye termett, amiből jutott elég sok eladásra is. Itt csak mi dolgoztunk, idegen nem volt. Édesanyám amúgy is otthon volt, varrogatott – főleg gyerekuhákat, de ilyen egyszerű női ruhákat is –, úgyhogy abból jött valami aprópénz, ha nem is sok, de azért valami jött. Meg hát otthon mindent megvarrt: ágyneműt, terítőt, minden nyavalyát.

Akkoriban szórakozási lehetőség nemigen volt, illetve egy volt, a moziba járás. Néha színház is volt a Városháza nagytermében; ha valamilyen vándor színtársulat jött nyáron, néha oda is eljutottunk. Nagy ritkán cirkusz jött a városba, azt nem nagyon szerették a szüleim, de néha elvittek. Egyébként apám, az mindig bütykölt valamit, anyám is állandóan csinált valamit, a rádió állandóan szólt, mindent meghallgattak. Arra nem emlékszem, hogy zenéből lett volna valami, ami nagyon tetszett nekik. De hát állandóan csinálták a dolgukat, apám mindig bütykölt valamit a ház körül, még egyszer szélkereket is épített, amivel villanyt akart fejleszteni, de alighogy fölállította, jött egy nagy szélvihar, aztán elvitte. Aztán, miután megvettük a gyümölcsöst, hát arra is rengeteg idő ráment, én ott utáltam meg a kerti munkát; ezt a kicsit, ami most az udvaron van, ezt is az asszony csinálja.

A háború után apám belépett valamelyik pártba, azt hiszem, a Szociáldemokrata Pártba, mert hát akkor mindenkinek valahova illett tartozni. Amikor a két párt egyesült, akkor valaki fölszólalt, hogy földje van, háza van, tagdíjat nem fizet, nem javasolom – nem vették át a Magyar Dolgozók Pártjába. Tehát pártunkívüli lett, az is maradt élete végéig, de emiatt nem volt szinte semmi megkülönböztetés, az ilyen kisemberek ellébecoltak párt nélkül is. Sőt, azután lépett elő először csoportvezetővé, aztán művezetővé, de az már kicsit sok volt neki, annyira, hogy – ahogy mondták – idegi alapon kilyukadt a gyomra. És hát az egy iszonyú fájdalmas dolog. Megoperálták, rendbe tették; mikor kijött a kórházból, akkor kérte, hogy őt tegyék könnyebb beosztásba. És mivel sokáig hiányzott, úgyis a művezetést átvette más, őt áthelyezték. Csillaghegyen volt egy úgynevezett alállomás, egy transzformátor állomás, ahol mérték a fővárostól vett áramot, és ott volt egy kétfős személyzet állandóan, akik az órákat óránként leolvasták. Ez volt a dolguk, meg hát hogy ott legyenek, hogy nehogya valaki ottan beosonjon, meg hogy a madarakat elriasszák, amik néha berepültek, aztán ott égtek a nagyfeszültségű vezetékek között. Szóval ez már olyan megnyugtató állás volt, hogy mikor egy év múlva bevonult a kórházba, hogy a bestoppolt gyomrát rendbe tegyék, fölnyitották és azt mondták, hogy nem kell stoppolni, tökéletesen begyógyult a gyomorfa. Ez már '58-ban volt körülbelül.

Közben a meglévő gyümölcsös mellé '52-'53 körül örököltünk egy darab földet; ez nagyanai örökség volt. Hatan örököltük; egy püspöksüveg alakú föld volt, olyan

háromezer-hatszáz négyszögöl, tehát két és fél hold vagy még több is, de püspöksüveg alakja volt, és nekem kellett fölosztanom. Két napig számoltam, mert akkor még nem volt számológép. Logarléccel már tudtam bánni, de avval csak úgy közelíteni lehetett. De hát kiszámoltam, és a szerint föl is osztottuk, aztán később a földhivatal is elfogadta így.

Akkor azt az apámék betelepítették pizskével; annak egres a nagyvilági neve, de Szentendrén mindenki pizskének hívja. A háború előtt – miután a filoxéra a szőlőt kipusztította Szentendréről – mindenki pizskét termelt: zölden leszedték és a Daru piacra vitték zsákban, aztán jöttek a német kereskedők¹ és mind fölvásárolták. Állítólag a német Hitler-szalonna nagy része abból volt, ugyanis az egresnek jó kocsonyásító, gélesítő hatása volt, és abba állítólag mindent belefőztek: tököt, gyümölcsöt, minden nyavalyát. Elég ehető volt, ilyen piros, kemény gyümölcsíz volt vagy lekvár. Mondom, Hitler-szalonnának hívták, és hát rengeteget csináltak belőle a hadseregnek. Úgyhogy azt a több tonna pizskét, amit itt Szentendrén leszedtek, azt mind Németországba vitték. Azt hiszem, az országban máshol nem is volt ilyen nagyarányú a pizsketermelés. Tudom, a Daru piacon egy délután három-négy stráfkocsit megraktak pizskével és vitték a hajóállomásra vagy a HÉV-hez.

Na, aztán a pizske piac, az nagyon lement, mert a németek nem jöttek a zselésítőért, úgyhogy aztán szinte mindenki kivágta a pizskét, most már alig találni. Nekünk a másik gyümölcsösben meg ebben elég sok cseresznye is termett, úgyhogy azt bizony hordtuk be Pestre. Először a Haller piacra, aztán valahova a Kőbányai út végére. Egész nap cseresznyeszedés, hajnalban piacozás. Először apámék hordták vonaton, hátikosárban, aztán vettünk egy oldalkocsis motort ebből a pénzből, egy öreg ötszázas BMW-t, avval már valamivel könnyebb volt. És szintén ebből a pénzből vettünk egy öreg Skodát, és miután megnősültem '57-ben, megvettük ezt a házat is, ahol most is lakunk. Hát akkor ez egész másképp nézett ki, talán ez az egy szoba van, amit nem alakítottunk át. Szóval ebből a kétlakiságból annyi összejött, hogy autókat tudtunk venni. A Skodát hamar eladtuk, akkor egy Opel Recordot

¹ Vegyes gyümölcsből, főleg szilvából készített kemény lekvár, amit téglalakú formába öntöttek; kihűlve szeletelhető, akár a szalonna. A kifejezés a máig használatos császárszalonna parafrázisaként került előbb a katonai, majd az általános szlengbe. A Monarchia császári katonaságában a legénység ellátmányának rendes része volt a szalonna (Császár-szalonna), ezt váltotta fel a II. világháború alatt a kemény gyümölcsíz.

vettünk, abba már jó sok gyümölcs belefért, és akkor olyan ára volt például a cseresznyének, hogy egy kiló nem is túl szép, kukacos cseresznyéért tíz forintot kaptunk a nagybani piacon. Tíz forintért akkor lehetett venni három csomag cigarettát. Na ez volt a kétlakiság: apámnak végig volt e mellett munkája, és utána még nyugdíjasként is aktív volt, és végig nagyon jó üzlet volt a cseresznyetermelés.

Ő hetvenkettőig élt, addig jóformán semmi baja sem volt. De '72 februárjában elkezdett fájni az egyik lába – ha jól emlékszem a bal lába –, addig-addig, hogy bekerült a Városmajor úti érsebészetre érszűkülettel, de nem tudtak segíteni rajta, levágták a lábát. Aztán valami nem stimmelt nála, mert először tüdőembóliát kapott – valószínűleg a műtéttől –, az is egy nagyon ronda és fájdalmas dolog, de azt kiheverte. Utána kezdett egy kicsit erőre kapni, mankóval már elég vidáman járt, már jártunk művégtag gyárba is, hogy műlábát csináltassunk neki, de aztán abból nem lett semmi, mert július elsején meghalt. Akkor meg szívtrombózis vitte el, azt is valószínűleg vérrög okozta.

Anyámmal jóformán semmi baj nem volt, kilencvenhat éves koráig vígan élt, egészen az utolsó hónapig egyedül ellátta magát meg még a kertet is művelte ott a régi házban. Aztán úgy kilencvenhat éves korában lassan egyre lejjebb ment fizikailag is meg szellemileg is. Akkor egy ideig nálunk lakott, egy ideig a sógornőmnél – az öcsém özvegyénél –, aztán a végén már nem lehetett itthon ellátni, akkor a csobánkai Kiskovácsi Pusztai Rehabilitációs Intézetbe, magyarul elfekvőbe került, ott is halt meg. Ez július tizenkettedikén volt, 2002-ben.

Az öcsémmel nagyon jóban voltunk végig, sokat segítettük egymást felnőttként is, ő autószerelő meg lakatos volt; itt a házban mindent ő csinált, például a fűtést, a kapukat, meg a könyvespolc rácsait – szóval jól megvoltunk, nagyon hiányzik. Tizenkét éve ment el, valamilyen autoimmun betegsége volt, amikor az idegek között a kapcsolat valahogy megszakad. A családja – ahogy az én nagyobbik fiam is – most azon a nagyanyánktól örökölt földön él, amit még akkor fölosztottunk,.

Gyerekkor

A harmincas évek vége felé, szintén a Vízművek pénzéből apám vett egy kismotort is, egy Mátra 100-ast, én meg megörököltem a biciklijét. Első elemista koromban tanultam meg biciklizni olyan formában, hogy a váz alatt átdugtam a jobb lábamat és úgy féloldalasan tekertem. Mert hát a váz fölül még nem ért le a lábam.

Akkor tanultam meg úszni is. A Bükkös-pataknak szép, tiszta vize volt, halak, békák éltek benne. Régebben rákok is voltak; fönn, a kőbánya táján még most is vannak, de lejjebb már a gyárak mindenféle szennyvizet beengedtek, így ott azóta nincsenek. Na most, mi, gyerekek nyáron, amikor nagy meleg volt, akkor alkalmas helyen elgátoltuk ezt a patakot: a mélyedések után raktuk a gátat, ahol amúgy is mély volt a víz, és akkor még húsz-harminc centivel megemeltük a vízszintet. Ott már lehetett úszni meg akármit csinálni: lehetett búvárkodni, teknőzni, ami teknővel való csónakázást jelentett.

A patakon olyan ötszáz méterenként volt ilyen gát meg fürdő. Na most, a környéken lakók – azok részt vettek a gátépítésben –, ők ingyen fürödtek. Ha idegen jött, annak az volt a fizetség, hogy ki kellett dobálnia ötven marék kavicsot. Mert a sok ugrálástól, fürdéstől mindig betúrták a kavicsot, ennek volt az ellenszere, hogy ki kellett dobálnia a vendégeknek ötven marék kavicsot. Namost ezek a gátak minden évben máshol voltak, mert a tavaszi áradás mindig átalakította a patak medrét, nem volt még így szabályozva, mint most, és máshol keletkeztek – legtöbbször egy-egy nagyobb fa gyökerét alámosva – ezek a mély részek. Utána a sekély részt elgátoltuk, és ott volt a fürdő. De minden évben máshova került, ahogy adódott. Mert arról szó se lehetett, hogy megmaradjon jövőre, mert a tavaszi ár itt mindent elvitt. Télre viszont még megmaradtak, és remekül lehetett korcsolyázni rajtuk; ott tanultam meg úgy ahogy korcsolyázni. Életemben nem voltam műjégpályán. De legtöbbször a Dunán korcsolyáztunk jó nagyokat; télen általában nagyon kicsi a víz, és akkor a sekély részeken befagy. Ott olyankor tükörjég van, úgyhogy lehet látni a talajt meg a halakat, meg minden. De utoljára körülbelül negyven éve korcsolyáztam a Dunán a fiaimmal.

Akkoriban itt a Duna parton két-három kilométerenként voltak végig csárdák. Ezek egyrészt a hajóvontatóknak épültek, másrészt később a víziturizmus miatt, mert itt

régen nagy csónak-rengeteg jött Budapestről. Itt szemben, a szigeten is volt egy csárda nagy stranddal, az tele volt csónakkal; azok ott ettek-ittak, jól mulattak. Akkor még a kenu nem volt divat, nem is volt talán: vagy kajakkal jöttek, vagy ezek a kétpárevezős kielboat-ok voltak, az volt a leggyakoribb. Hát egy-két versenycsónak becsúszott, meg hát motorcsónakok is voltak, de azok ritkábbak voltak; azok általában Leányfalura mentek vagy Visegrádra, ott is nagy élet volt. A Határ Csárda van már csak meg, mert az az út mellett van.

Eleinte főleg a szomszédokkal játszottunk együtt. Két gyerek volt: egy fiú meg egy lány, a lány idősebb volt mint én, a fiú meg fiatalabb. Hát azokkal sokat csavarogtunk, játszottunk a patakon. Ott játszottunk indiánosdit meg kődobáló csatákat. Aztán gimnáziumban már jöttek ki a többiek is.

De még azelőtt, hogy én iskolába kezdtem járni, Szentendrén nagyon csúnya gyerekbandák szerveződtek, akik egymás ellen komolyan harcoltak botokkal, fakardokkal, és ha valakit úgy egyedül elkaptak a másik bandából, akkor azt jól megverték meg bedobták a csalánba. Bizony ez annyira elfajult, hogy a rendőrségnek közbe kellett lépni, és még – azt hiszem – a csendőrséget is bevonták. Valakinek kilőtték a szemét csúzlival, azért volt ez a nagy felhajtás. A gyerekek, akik nem tartoztak egyik bandába se, már nem mertek egyedül közlekedni az utcán, amelyik meg bandába tartozott, az meg pláne nem mert átmenni a szomszéd bandához. De mikor már iskolába kezdtem járni, addigra már szétverték ezeket.

A másik nagy botrány – amikor én már elsőbe jártam – valami hülye játék miatt volt. Azt találták ki, hogy leültek négyen-öten körbe a fűbe, és bicskát kellett bedobni a kör közepébe. De ronda dolog volt, annyit hallottam, hogy énekelték, hogy Égóci, bégóci, és a páng, pángra kellett a bicskát bevágni – valami szabálya volt, de nem tudom, nem ismertem a játékot, most meg már nincs kitől megkérdezni. Ennek is a rendőrségnek kellett véget vetnie, mert egyik gyerek térdébe úgy belevágták azt a földes bicskát, hogy egész életében sánta maradt. Erre föl aztán annak a nyolc-tíz rendőrnek, aki Szentendrén volt, volt arra ideje, hogy szétzavarja az ilyen bandákat. Ha a fűvön ülni láttak három-négy gyereket, akkor rögtön odamentek, aztán ha kellett, nyakon is vágták, amelyik feleselni mert. Szóval ez is megszűnt, utána már

ilyen nagyobb dolgok iskoláskoromban nem voltak, de mondom, ez a bandaháború volt inkább nagy dolog.

Ezek a gyerekbandák valószínűleg tükrözték a felnőttek lelki világát. Szentendre akkoriban több részre oszlott: ez volt a cigányfertály, aztán volt a hegy a szerb templom körül, ahol sok szerb és dalmát lakott, és voltak az izbégiek. Azokkal még mi is vívtunk nagy csatákat, mert ez a patak olyan volt, hogy csak kő volt az alja, és ilyen kisökönyi kövekkel dobáltuk egymást. Túléltek. Engem csak egyszer dobtak fejbe, az is a haver volt hátulról. Nagyot akart dobni az izbégiekre, azt' engem talált el. De amúgy az a kő nem röpült gyorsan, lehetett látni, el lehetett ugrani előle, de remek izomfejlesztő volt. Ott már komolyabb verekedésre nem került sor, mert mikor elfáradtunk a dobálózásba, akkor leültünk, beszélgettünk, szóval az már nem volt olyan vad, mint régen. Hogy régen mi szította föl ezt a nagy háborúságot, azt nem tudom megmondani, mert akkor nem érdekelt, most meg már nincs, aki megmondja.

Tehát Szentendre a felnőttek szintjén is megosztott volt, de ilyen gorombán nem, tehát nem bántották egymást. Egymás között éltek, és mindenkinek megvolt a maga kocsmája, de hetenként, kéthetenként nyakukba szedték a várost, aztán meglátogatták a többiek kocsmáját is, szóval itt mindenki mindenkit ismert. És a kocsmázást nem úgy kell érteni, mint most a talponállást, hanem ott ültek, kártyáztak, fröccsöztek, söröztek... nem úgy vedelték a pálinkát, mint most, hogy minél előbb berúgjanak. És általában mindenkinek hitele volt: húzták a strigulát neki, és hónap végén vagy aratás után fizetett. A nagybátyám kovácsmester volt – akkor még sok ló volt meg sok kocsi –, és bizony ősszel a két inasát elküldte a címekkel, hogy az egész évi adósságokat beszedje a gazdáktól – mert akkor már volt pénzük.

Emlékszem, a baranyai rokonokhoz, anyám családjához majdnem minden évben egyszer leutaztunk. Szent Istvánkor általában, mert Szabadszentkirálynak az volt a védőszentje, úgyhogy az István-napi búcsúra ha csak tehattük, leutaztunk. De azt is úgy ki kellett számítani, mert az apámnak volt hat nap szabadsága egy évben. És ha augusztus 20. jól jött ki, akkor ebből a hat napból lett kilenc, mert Szent István, meg két vasárnap, úgyhogy kilenc nap. És egyszer volt az – akkor még elég kicsi voltam, de már iskola –, hogy apámék nem vonattal, hanem biciklivel jöttek le a Tóth Imrével, akivel együtt nősültek onnan. Hát megszenvedték, de lejöttek meg vissza is

mentek. Na most, ott Szentkirályon voltunk pont Szent Istvánkor, mikor én egy hajnalban arra ébredtem, hogy a Horthy István ül egy tankban, és a tankot fölülről valami fölrobbantja, és akkor így jön le a tank teteje, és a Horthy István meghal. És úgy dél felé, akinek volt rádiója, az hozta a hírt, hogy lezuhant a Horthy István.² Mikor én utána mondtam, hogy én ezt megálmodtam reggel, nem akarták elhinni, mert addig persze nem mertem elmondani.

Iskolák (elemi, gimnázium alsó négy osztálya)

Nálunk vallásos volt az egész család: jártunk misére is, és egyházi volt az óvoda, az elemi iskola és a gimnázium is, ahova jártam. Ebből nekem vagy a családomnak nem származott hátránya később sem. Például amikor én katonatiszt voltam az ötvenes évek elején, akkor is a Mária-érem³ itt lógott a nyakamban, azt nálam észrevették, mondták, hát te vallásos vagy – hát mondom, persze. Nem törődtek vele. Nem voltam politikai tiszt, nem is bíztak rám sosem politikai dolgokat, aminek én nagyon örültem. Én ott is műszaki ember voltam, és elvoltam vele. Mikor a leszerelési hercehurca volt, akkor is rákérdeztek, de nem zavart senkit. Tulajdonképpen az még az a korosztály volt – az én korosztályom meg az idősebbek –, akik még gyerekkorukban mind tanultak hittant, és az a vallásellenesség, az csak olyan felszínes volt mindig. Kifelé nagy hangon képviselték, aztán a körmeneten vitték a zászlót.

Na, szóval az rendszer volt elemitől a négy gimnázium végéig, hogy minden körmenetre kötelező volt elmenni. Vonultunk szépen hármasként, rendezett sorokban osztályonként. Azon kívül minden nemzeti ünnepre is ki kellett vonulni az iskoláknak, bár ezek közül egyik sem volt kényszer, de olyan természetes volt, az iskolához hozzá tartozott. Az első ilyen körmenetnél – még első elemiben – az Orbán-

² Horthy Miklós kormányzó idősebb fia, kormányzóhelyettes, gépészmérnök, repülő főhadnagy. 1942. augusztus 20-án Alekszejevka mellett vadászgépével lezuhant és meghalt.

³ A Mária-érem (más néven „csodás érem”) története egy 19. századi franciaországi Mária-jelenéshez kapcsolódik. Viselését a római katolikus egyház jóváhagyta, sőt búcsúkkal gazdagította, a Szűzanya megjelenésének napját emlékünneppé tette. Az érem Franciaországon kívül elterjedt Kelet-Európában, Kínában, Oroszországban, Észak-Amerikában és Abesszíniában mintegy tízmillió példányban. Az érem előlapjának képe Szűz Mária földgömbön álló alakja; kezéből sugarak indulnak ki, lábával egy kígyó fejét tapossa. Körirata: „Ő, bűn nélkül fogantatott Szűz Mária, könyörögj érettünk, kik hozzád menekülünk!”. A hátapon 12 csillag közepén a kereszttel koronázott Mária-monogram, alatta Jézus – töviskoronával körülvett – és Mária törrel átdöfött szíve.

kereszthez vonultunk ki; az egy ilyen kimondottan szentendrei szőlősgazda ünnep volt: Orbán volt a szőlősgazdák védőszentje, és ezért minden tavasszal kivonultak oda. Elég nagy tömeg volt, ahogy emlékszem, és mint kis elemista, aki nemrég tanult meg olvasni, én az összes cégtáblát elolvastam odafelé meg visszafelé. És mivel erős májusi nap volt, olyan szemgyulladást kaptam, hogy a tornavizsgán, ahol én mondtam a szöveget – a próbák alatt a tanító néni fogta a kezemet – a szemem be volt kötve, és úgy mondtam vakon a szöveget, a többiek meg tornáztak. De a vizsgára már levették a kötést rólam, úgyhogy elég jól sikerült.

Azt tudom, első elemiben Mikulásra kaptam az első két könyvet; olcsó ponyva füzetek voltak. Azt azért vették nekem, mert már előtte előszedtem a pengős regényeket, a kovboj regényeket, aztán próbáltam olvasni őket. Emlékszem, hogy az első oldal felénél megakadtam, mert nem ismertem a nagy „l” betűt. Mentem anyámtól megkérdezni, aztán olvastam tovább. És két ilyen füzetet kaptam Mikulásra, azokat karácsonyig elolvastam. Ilyen fantasztikus írások voltak: az egyikben valami marslakók szerepeltek, a másikban két repülőgép versenyzett földkörüli úton – az egyik rakétahajtású, a másik motoroshajtású volt –, hogy melyik a jobb.

Anyagilag úgy álltak a szüleink, hogy engem négy elemi után be tudtak íratni a gimnáziumba '41-ben. Szentendrén volt egy egyházi gimnázium, de az szinte magángimnázium volt, a szentendrei plébánia magángimnáziuma, vizsgáztatási joga nem volt.⁴ Vagy mi mentünk valamelyik szerzetesrendhez vizsgázni év végén, vagy ők jöttek ide. Ez nem volt olcsó dolog, emlékszem, hogy 35 pengő volt a havi tandíj – az bizony jó egyheti fizetés volt akkoriban. Hát apám többet keresett valamivel, meg anyám révén is hozzájött valami, úgyhogy kibírtuk.

A négy alsó gimnáziumot jártam itt. Kimondottan nagy szigor nem volt. Hát persze akkoriban pofozás volt, emlékszem, még negyedik elemiben a kántor tanított, neki volt egy ilyen hosszú, szép cserépléce, és akivel valami gondja volt, az óra után

⁴ A katolikus egyházközség szentendrei gimnáziumát 1935-ben alapították. Kezdetben a váci piaristák, majd a pesti bencés rend biztosította az oktatást a gimnáziumban, illetve a tanulók vizsgáztatását. 1948-ban államosították az akkor Szentendrei Római Katolikus Egyházközségi Gimnázium néven működő intézményt. Ugyanebben az évben alapították a szentendrei Ferences Gimnáziumot.

jelentkezett, bokafozás, durr, egyet a fenekére. Nem volt veszélyes, nem fájt nagyon, csak csattant nagyot, meg látványos is volt. De mindig a tanítón múlott a szigor: volt, amelyik bizony egy kicsit szadista volt, ok nélkül verekedett – például az iskolai körzővel, ha olyanja volt –, ha meg jó kedve volt, akkor kenyérre lehetett kenni. A gimnáziumban már nagyon ritkán, de ment a pofozás; négy év alatt talán egyet kaptam. Ja, persze volt még a körmös is, az gyakoribb volt.

A gimnázium udvarán minden tanítás előtt volt egy fél óra torna az egész gimnáziumnak. Ezt általában nem a tanárok vezették, hanem a két káplán közül valamelyik. Mert hát ők ott voltak a szomszédban, ráértek, a tanárok meg mind Pestről mentek ki. És ők bizony kiszúrták a rendetlenkedőket, és a végén jött a büntetés, miután elénekeltük a finn himnuszt. Akkor volt nagyon fölfújva ez a finn-magyar rokonság, meg akkor volt a finn-orosz háború, ahol persze mindenki a finneknek drukkolt, és akkor mi megtanultuk a finn himnuszt.⁵ Most már nem tudom a szövegét. Később mintha a japán himnuszt is megtanultuk volna, annak valami nagyon blőd szövege volt, vagy csak a fordítás volt ilyen: „Napkeleti vizeken hömpölyög az ár, nézd a hajnalt, az eget, mennyi napsugár.”⁶ Szóval ezt is énekeltük. A gimnáziumban volt egy kis énekkar is; mikor új kántor jött, az megtanította a fél gimnáziumnak a Forr a világ bús tengerét, annak Kodály szerezte a zenéjét. Azt azóta is sokfelé énekeltem.

Ez ugyan egyházi iskola volt, de egy osztályba jártak reformátusok, evangélikusok, zsidók, és nem emlékszem, hogy lett volna valami súrlódás közöttünk. Mikor hittanóra volt, akkor ezek valahova kimentek. De már az óvoda is egyházi volt, és oda is jártak zsidó gyerekek legalább ketten. Amikor az óvodában felálltunk imádkozni, akkor ők is felálltak, összetették a kezüket, aztán vagy mondták, vagy

⁵ A szovjet–finn háború 1939. novemberétől 1940 márciusáig tartott. A Szovjetunió a Karéliei földszoros és a Balti-tenger bejáratát őrző félszigetek birtoklásáért támadta meg Finnországot egy – a szovjetek által megrendezett – provokációt követően. A nemzetközi felháborodás ellenére az európai hatalmak gyakorlatilag magára hagyták Finnországot; egyedül Magyarország küldött önkénteseket olyan szervezett egységben, ahogy azt a finnek kezdetben kívánták. Az önkéntesek toborzását a Teleki-kormány szervezte. Kb. 25 000 férfi jelentkezett önkéntesnek „a megtámadott rokon nép” megsegítésére. Végül egy magyar zászlóalj, 346 katona érkezett Finnországba. Fegyvereket nem vittek magukkal, de a magyar kormány más utakon összesen 1 millió pengő értékben küldött hadfelszerelést, hadianyagot Finnországba. Szentgyörgyi Albert a Nobel-díjához kapott összeget teljes egészében Finnországnak ajánlotta fel.

⁶ Japán katonai induló, nem volt Japán himnusza.

nem mondták. Senki se törődött vele. Ez így volt tehát a gimnáziumban is egész '44-ig, amikor aztán fölfújták a dolgot.

Két zsidó osztálytársam volt, mind a kettőt elvitték családotól, semmit nem tudok róluk. Negyedikesek voltunk az ősszel, és ugye, föltűnt, hogy egyik nap egyik sárga csillagos gyerek sem jelent meg az iskolában. És akkor voltak jól értesültek, akik mondták, hogy elvitték őket. Szentendrén elvittek majdnem mindenkit, később volt, aki visszajött. Tudom, hogy egyet hagytak itt, az a Horthynak valami tengerészeti barátja volt. Azt itt hagyták. Meg itt hagytak egy nagyon nyomorék fényképészt, a Hatschekot. Az még '44 legelején kikeresztelkedett, és minden vasárnap ott volt a misén, az első padban ült, gyónt, áldozott minden vasárnap, aztán, ahogy bejöttek az oroszok, soha többet nem láttuk a templomban. Azon kívül volt egy fűszeres, aki hazajött, és sokáig élt még itten. Volt egy orvos család, ott két fiú volt, velem jártak a gimnáziumba, egyik fölöttem, másik alattam, ezeket is elvitték. Őket állítólag még a vonaton megmérgezte az apjuk. Mind a négyen a vagonban meghaltak. Ennyit tudok ezekről, a többi osztálytársamról nem tudok semmit. Lehet, hogy a szüleim tudtak róla, csak nem mondták nekem.

'44-ben, amikor az első bombázás jött Budapest ellen, akkor levonultunk a gimnáziumból egy pincébe, és bár húsz kilométerre volt Budapest, bizony hallottuk a robbanásokat. Utána nem sokkal be is fejezték a tanítást, mikor rendszeressé váltak a bombázások. Délelőtt jöttek az amerikaiak, éjjel az angolok. Szentendrét soha semmi nem érte, csak közvetlenül az ostrom előtt egy-két ilyen kis kóválygó orosz An-2-es dobott le pár bombát Szentendrére, egyik a rétbe esett, a másik bizony elvitte egy ház falát, de sebesülés nem történt. Később egy második házat a németek bombáztak le, mikor már az oroszok itt voltak, és még Budapest ostroma tartott.

Politika a 30-as, 40-es években

Egész kisgyerek voltam, amikor jött az újságkihordó, egy suhanc, és hallottam, hogy ordította, hogy meghalt Gömbös Gyula. Én akkor tudtam, hogy Gömbös Gyula a miniszterelnök, mert elég jól tette-vette magát. Elég sokat jártunk moziba, és minden film előtt volt egy jó negyed órás híradó az előző hétről, az egy friss dolog volt. Ő meg a híradóban mindig szerepelt, és úgy megmaradt bennem.

Emlékszem, '38-ban első elemista voltam, készültem iskolába, mikor a rádió bemondta, hogy a németek megszállták Ausztriát. Ez volt az első uge, ami a háborúhoz vezetett. És aztán végighallgattuk, meg híradóban végignéztük a szudétaöldi dolgokat meg a lengyel háborút. Ott a németek csináltak valami „dicsőséges” háborút, ahol a tankokkal legyőzték a lovashadsereget.

Aztán még a felvidéki bevonulás előtt egy-két nappal óriási tömegrendezvényt rendeztek a Városháza körül itt Szentendrén. Díszvilágítás, meg vetítés, meg hangszórók, meg hazafias versek, indulók, minden nyavalya. Nagy tömeg jött össze, egész a Fő térig ott körbe-körbe minden utca tele volt. Este volt, erre is emlékszem. Nagyon nagy volt a lelkesedés, és aztán pár nap múlva megszületett az a bizonyos bécsi döntés, ami a Felvidék egy részét nekünk adta. Aztán a Kárpátaljára, azt hiszem, akkor vonultunk be, mikor a csehek meg a szlovákok szétváltak. Ott lövöldözés is volt, és bizony egy szentendrei gyerek ott volt és meghalt. Ismerős volt, a szatócsunknál volt kifutófiú korábban. És pont ott voltam a boltban, mikor az anyja jött újságolni sírva, bögve, hogy meghalt a fia, haslövést kapott, és belehalt. Pedig nem sok lövöldözés volt ott, de ő elkapta.

Aztán jött az erdélyi bevonulás, az is egy nagyon nagy esemény volt. Hát előtte is, egész diákkoromban ment a revizionizmus, a *Nem! Nem! Soha!*, meg a *Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában...* – hát ez úgy belénk volt nevelve. Ez volt egy olyan általános... hogy úgy mondjam nem idea, hanem program. Nem pártprogramot mondok, mert minden párt ezt hajtotta. De ez egy olyan általános program volt, mindenki ezért dolgozott, ezért imádkozott, ezért lelkesedett, és nagyon nagy volt az öröm is, az erdélyi, aztán a bácskai bevonulásnál is. Bár az már olyan kicsit gyászos volt, előtte lőtte fejbe magát Bethlen, az már nem nagyhatalmi döntés volt, hanem a németek azt mondták, na, menjetek már, de nehogy túllépjétek a Tisza vonalát. És bár Horthy nem szerette a németeket, nem tudott kibújni alóluk, nagyon össze volt fonódva a gazdaság is. Na, szóval Horthy nem tehetett mást Bethlen halála után, mint hogy beszállt a Jugoszlávia elleni háborúba, amiért bizony jó nagy árat fizettünk negyvenötben meg negyvennégy végén, de hát azt ki tudta előre? Mikor Jugóba mentek, akkor még a németek nagyon nyeresre álltak.

Visszagondolva a Horthy-rendszerre, az tulajdonképpen egy igazi demokratikus rendszer volt: az országgyűlésnek ott szava volt, a miniszterelnöknek szava volt, Horthy csak bólintott rá, mert előtte vele mindent egyeztettek, aztán ha más vélemény volt, akkor vagy rábeszéltek a Horthyt vagy a Horthy azt mondta, hogy nem, és akkor nem is vitték tovább. És tulajdonképpen fejlődött az ország, azt az iszonyú veszteséget, amit a Trianon okozott, azt kiheverték, utána meg a gazdasági világválságot is túléltek, és utána nagyon határozottan fejlődésnek indult az ország: gyárak épültek, erőművek épültek.

Aztán ahogy belekeveredtünk a háborúba Horthy idején, hát azt nem lehetett megúszni. Egyrészt húsz éve ment a *Nem! Nem! Soha!*, meg *Mindent vissza!*, és ehhez a németek segítségét nyújtottak – annak megkérték ám az árát! A németbarát tisztikar meg behajszolta Horthyt a hadüzenetbe a kassai bombázás után. Horthy ugye, megpróbált kiugrani október 15-én, de nem volt jól megszervezve a dolog, a németek föl voltak rá készülve és ügyesen blokkolták a dolgokat. Például előtte itt, Szentendrén táborozott egy fél hadosztály, de ezek nem tudtak megmozdulni se, a németek egyszerűen elzártak minden utat, és mondták, hogy nem mentek sehova. Aztán mentek ki a frontra.

Az én véleményem az, hogy a Horthy-rendszerben abszolút rend volt: nem volt se kis lopás, se nagy lopás, ha voltak, azok akkor igazi nagyok voltak, azt igazi nagy kutyák követték el, de azokról se volt hír. Tudom, hogy ha valahol a környékünkön elloptak három tyúkot, hát egy hétig nyomoztak ott a csendőrök, amíg megtalálták, hogy ki lopta el a három tyúkot. Ott napszámra nyitva volt a lakás. Mi elmentünk a földekre valamit csinálni, a lakás nyitva volt, meg az udvar, minden nyitva volt, soha nem tűnt el semmi.

II. világháború

Volt tehát az a kassai bombázás, amiről mindenki azt mondta, hogy az oroszok csinálták. Azóta se tudták megállapítani, hogy ki csinálta. És a tiszti kar, az nagyon bele akart ugrani, a Horthy, az vacillált, de a németekkel megegyeztek, hogy csak ilyen hátországi rendfenntartóknak vonulnak be. És eleinte tényleg így is volt, maximum partizánokra vadásztak, frontra nem kerültek, csak később, ahol aztán ott is maradt a fele. Ezekről mind tudtunk.

A nagy doni áttörés, az személyesen is érintett, mert a nagybátyám ott volt kint, és hazajött karácsonyra szabadságra. Vagy újévre, nem tudom. És mikor vonult volna be, a Nyugatiban jelentkezett, hogy valami vonatot adjanak neki, ami odamegy, és akkor mondták neki, hogy nem megy sehova, menjen haza, itt a szabi levél. Előtte két nappal volt a doni áttörés és a nagy menekülés. Utána még behívták, és Erdélyben, a Tolvajtetőn megsebesült; egy akna robbant előtte, és a térde tele ment szilánkokkal. Úgy ahogy ott kiszedték, és hazaengedték szabadságra, aztán valahogy vissza se ment. Nem tudom már, hogy csinálta, de tudom – mondta már utána –, hogy hát ő fél évig katonaszökevény volt.

Az apósom viszont megjárta a Don-kanyart, az ott volt, valami tüzérraktárnak volt a főnöke. De ő megúsza némi segítséggel, mert jó darabon cipelték őt az emberei. És mikor jó hangulatban volt, mindig azon bánkódott, hogy nem robbantotta föl a raktárt. Nemcsak tüzérosági raktár volt, élelmiszerraktár, ruharaktár, tele meleg bekeccsel. Akkor már a tél vége közeledett, és még mindig ott voltak a meleg bekecsek, meg ott a rengeteg kaja... – minden ottmaradt. De aztán ő szerencsésen hazakerült, megúsza a háborút, aztán megúsza a menekülést is az oroszok elől. Kiment a családjával együtt Németországba, és másfél év múlva jöttek haza. Onnan tud a feleségem németül, mert ő tíz éves volt, és hát ragadt rá a nyelv.

Egy baranyai nagybátyám, anyámnak az öccse is végigcsinálta a Don-kanyart, de csak annyit mondott róla, hogy szörnyű volt, nem mesélt róla semmit. De megúsza valahogy. Itt szerintem mindenki olyan volt, hogy szégyellte, hogy a többiek meghaltak, ő meg megmaradt. Mert az apósom se mesélt szinte semmit erről.

A másik nagybátyám, apám bátyja, azt szegényt mindig behívták katonának, pedig ilyen kis földű gazdálkodó volt, amellelt fuvarozgatott. De mindig elég szegényesen éltek, és akkor ráadásul még állandóan behívták katonának, amiért alig kapott valami pénzt, úgyhogy keservesen nevelte föl a három gyerekét, de azért fölnevelte őket. Na most, '45-ben is katona volt, és valahogy kikerült nyugatra, ott esett fogságba, és elég hamar hazakerült, még '45-ben. Az oroszokkal nem került össze, aránylag jól megúsza. Ő már öreg katona volt, őt már az első vonalba nemigen küldték, ő olyan géhás [*hadtáp*] volt vagy micsoda. Szóval ő is megúsza a háborút.

Először a németek akkor szállták meg Szentendrét, amikor Jugoszlávia ellen vonultak. Akkor is a mi iskolánkba, a gimnáziumba költöztek be, meg '44-ben is. Úgyhogy mi átkerültünk a közelben lévő zárdába, ahol lány polgári volt meg lány elemi, és oda jártunk délutánonként. Tehát így váltottuk egymást. Abban a zárdában kedves nővérek voltak, vincések, ilyen nagy, mint a papírrepülő, olyan sisakjuk volt. Azokhoz jártam óvodába is.

Na most, először, mikor Jugóba mentek a németek, nem voltak itt sokáig. Aztán '44-ben itt voltak végig. Valami nagyobb parancsnokság is lehetett itt, valahol a Pannónia telepen. A réti legelőből repülőteret csináltak, és nem nagyon őrizték, úgyhogy mi ott sokat csavarogtunk a repülők között, amelyikbe lehetett, bemásztunk, megnéztük a műszerfalat, emlékszem, hogy csak egy működött rajta, a műhorizont. Az a műszer mutatta a műhorizontot egészen ott lenn, mert ugye így felfelé álltak a gépek. Volt három Ju 52-es, a Tante Ju, azon kívül gólya volt több, az parancsnoki gép volt. Tudom, egyikbe be is lehetett menni, mert nem mindegyik volt bezárva, és az oldalajtón egy nagy dobozt találtunk, fölötte négyszínű gomb. Megnyomtuk a pirosat, puff, kiadott egy rakétát, ami ilyen pisztolyba való. Megnyomtuk a másik gombot, kiadott egy zöld rakétát. Hát volt annyi böcsület bennünk, hogy nem mind vittük el, csak mindegyikből egyet. A nagy gépekbe, a Ju 52-esbe pedig egy vasárnap beengedték a látogatókat. Egyszerűen volt ott egy német katona vagy pilóta, a lépcső leeresztve, aki akart, bement, és ő mutogatta neki, hogy hogy s mint, a lányokkal elviccelődött, akik ezt nagyon élvezték. Na, hát aztán ez az egész repülőegység elment úgy december közepe táján.

Ehhez hozzátartozik, hogy a Pannónia telepen föl volt állítva egy Bofors légvédelmi ágyú – ezeket védendően –, ami viszont ott maradt, nem vitték el se a németek, se az oroszok, úgyhogy mi tavasz végén ott játszottunk rajta, a löszerek is ott voltak körülötte. Hogy el volt-e rontva az ágyú azt nem tudom, nem próbáltuk ki. De a löszernek lecsavartuk a gyújtóját, gondoltuk, akkor már nem robban. Akkor föltettük a lövedéket az ágyútalpra, a hüvely a földön volt, és akkor nagy kővel addig dobáltuk ott, ahol összeért a hüvely a lövedékkel, amíg kitágult a hüvely. Akkor a lövedéket kivettük, eldobtuk, és a hüvelyből kivettük a makarónit. Az egy ilyen különleges műanyag, ami robbanóanyag. Remekül lehetett vele játszani, mert ha az ember meggyújtotta, akkor csak égett, nem robbant. Lehetett vele tüzet gyújtani, begyújtani,

meg ilyesmi, de ha meggyújtottam és letettem a földre, rátapostam, akkor elaludt, és mint egy kis rakéta szaladgált össze-vissza. Akkor láng nélkül égett és saját magát vitte előre, röpködött összevissza. Ezt sötétben volt jó csinálni, mert azért izzott ott, szóval lehetett látni, hogy merre megy.

Bizony voltak többen, akik fölrobbantak, de általában ilyen kisebb dolgoktól. Egy barátomra emlékszem határozottan, Miklós volt a vezetékeve, de már nem jut eszembe a keresztnéve. Az kézigránáttól robbant fel, meg is halt. Én is rengeteg kézigránátot szedtem szét, soha nem volt semmi bajom, nagy szerencsém is volt persze. De ez már '45-ben volt.

Negyvennégy végén a karácsony már nagyon háborús hangulatban telt, már ágyúdörgéseket lehetett hallani a túloldaltól, Sződ, Sződliget, Vác irányából. Az oroszok előreszaladtak valahol az Ipoly mentén, és onnan jöttek vissza a Duna mellett Pest felé a túloldalon. Ezen az oldalon meg Bajánál átkeltek, és úgy jöttek fölfelé. Szóval eljött a karácsony, és karácsony másnapján volt a tizennegyedik születésnapom. Akkor reggel még elmentünk a kilences misére, és ott már mondták a srácok, hogy a túloldalon ott vannak az oroszok. Ők magasabb helyről figyelték a páncélos csatákat a váci oldalon.

Mise után hazamentem és kimentem korcsolyázni. De alighogy egy kicsit karistoltam a jeget, megjött az apám, és kiabált, hogy menjek be. Ő elvult az elektromosoknál, a Buda vidékinél, és éppen ott volt, mikor Pomáztól telefonált az ottani körzetszerelő, hogy itt vannak az oroszok, most jöttek be az utca végén, aztán le is csapta a kagylót. Ez üzemi telefon volt, nem postai, saját vonaluk volt kihúzva. Akkor apám hazajött, és alighogy ezt elmondta, kezdtek fűtyülni a golyók, Pomáz felől már közeledtek. Egy része már a Püspökmajor felől jött, másik résznek több esze volt, Pomázon lefelé ment, és mikor bejött a HÉV, folszálltak rá, és úgy jöttek Szentendrére. Akkor még volt villany, aztán nagyon hamar megszűnt, délután már nem volt.

Na, két – valószínűleg nyilas – gyerek géppisztollyal ott fölöttünk a dombról, messziről lövöldözött az oroszokra, de hát két kilométerre avval a vacak géppisztollyal, az semmit se ért. Azok lövöldöztek vissza – szintén vacak

géppisztollyal –, a lövedék eljött eddig, fűtült is jó nagyokat, úgyhogy állandóan volt fűtülés. Ronda hangja van egy repülő puskagolyónak vagy géppisztolygolyónak, pláne mikor sok van belőle. Na aztán, ahogy az oroszok közeledtek, ez a két nyilas gyerek is eltűnt.

Közben odakeveredett a kertek alatt, a kerítéseken keresztül két magyar katona: egy őrmester, meg egy baka. Volt náluk egy-egy puska, meg a borjú a hátukon, mondták, hogy kiküldték ide őket, de hát mit csináljanak ezzel a két vacak puskával? És hát körülbelül elmondták, hogy nem mosakodtak két hete, nem ettek három napja... Hát akkor meghívtuk őket ebédre, és meg is mosakodtak derékig az udvaron abban a hidegben. De jó disznótoros ebéd volt: hurka, kolbász, töltött káposzta, jól beebédeltek. Mire végeztünk az ebéddel, akkor az ajtóból lehetett látni, hogy ott fenn a dombon jönnek ám az oroszok. Nem sokan voltak, heten-nyolcan, szóval egy raj volt. Egy ilyen köpcös kozák atamán volt a főnökük, lehetett olyan egy hatvan centi, de egy méter széles. Kicsit kacsázott, de jól mozgott. Annál nem volt semmi, csak egy korbács. Csizmáját csapkodta csak vele, meg dirigálta az embereit. Na, hát ott lejöttek a kertek között, de nem mifelénk kanyarodtak, hanem az ellenkező irányba, ahol most is van egy kis híd. Azon a hídon átmentek a patakon, és szemből jöttek vissza oda elénk. Ott a pataknál volt egy nagy rét, ami hát a mi játszóterünk volt állandóan.

Nem tudom, ebbe az őrmesterbe mi ütött, nekünk akart imponálni vagy kinek, de fogta a puskáját és kiment eléjük, ott a hídon megállt, és elkezdtek oroszul povedálni. Mert az őrmester már megjárta a Don-kanyart, meg mindent, úgyhogy tudott valamit oroszul, megértették egymást. Hát aztán, nyilván kérdezték, hogy hányan vagytok. Mondta, hogy ketten. Na, hívd elő a másikat is, és akkor a másik is előjött, az is, vitte a puskáját. Aztán, na, gyertek ide! Akkor végigmentek a hídon, a híd túlsó végén a puskát átadták, azt egy orosz katona mindjárt a földhöz verte, eltörte, a závárt kivette belőle, aztán bedobta a patakba. A závárt valahova elrakták, azt biztos valamelyik kútba dobták. Mert anélkül nem ér a puska semmit. Aztán kiborították a borjút, abban volt kézigránát meg lőszer, azt is bedobálták a patakba, a többi visszaadták. Persze avval kezdték, hogy az órát levették róluk.

Ez a két szerencsétlen magyar katona – nem tudom, hogy képzelték a dolgot előre – fogságba esett. Még bejöttek hozzánk búcsúzkodni, és az egyik kísérő orosz, mikor ottan végigcsókolták anyámat meg az unokanővérem – aki Baranyából menekült oda hozzánk, mert ott jóban volt a németekkel, aztán félt, hogy valami baja lesz –, szóval a nőket végigcsókolták, akkor megkérdezte, hogy „Zsená?”, és mutatott a nővéremre. Az őrmester mondta, hogy nem. Pedig ha talán azt mondja, akkor elengedik. De annyi esze egyiknek sem volt, hogy civil ruhát kérjen, vagy hogy ha akkor nem megy ki, akkor senki se veszi észre, hogy ők ott vannak. Nyugodtan átöltözhetek volna, annyi ócska ruha biztos akadt volna otthon, de hát minket féltettek, vagy már nagyon megunták a háborút, nem tudom. Elvitték őket fogságba, azóta semmit nem tudok róluk. Se jót, se rosszat.

Na, hát ez volt nappal, december 26-án. Itt záródott be a gyűrű Budapest körül. És a szigeten sokáig nem is voltak oroszok, de aztán csak elfoglalták azt is. Hidat vertek valahol itt Szentendre-fölső felé, villanyoszlopokat vágtak ki, azt verték le a Dunába. A férfiakat összeszedték közmunkára, itt építették nekik a hidat, apám is volt ott két vagy három napig, és azon jött az egész hadsereg valahogy Buda köré.

De még 26-án éjszaka bizony bezörgetett két orosz. Apám ébredt föl, beengedte őket, mert géppisztoly volt náluk, és ott a konyhában beszélgettek. Az apám valamit tudott szerbül, tótul, mert Szentendrén gyerekkorában sokat játszott a szerb gyerekekkel, és valami úgy ráragadt. Szóval valahogy megértették egymást. Itatta őket rummal, az volt otthon két nagy demizsonnal, mert az oroszok bejövetele előtt volt itt valami nagy raktár, azt kiárusították, vitte boldog-boldogtalan nagy demizsonokkal fillérekért. Aztán csak bejönnek a hálósobába, ahol anyám meg a nővérem aludt, meg mi ketten az öcsémmel. Apám éppen ezért aludt kint a kisebbik szobában, a konyha közelében, mert nem lehetett tudni, mi lesz. Hát aztán kibökték az oroszok, hogy ők le akarnak feküdni. Jóhiszeműleg a két asszony azt mondta, hát feküdjetek le nyugodtan, biztos álmosak vagytok, és kirohantak a konyhába. Az oroszok persze utánuk mentek, mert nem egymással akartak lefeküdni. És ott még segítettek a cipőt is anyámnak fölhúzni – nem tudom miért –, de tény az, hogy fölhúzta a cipőjét, és akkor kirohant a konyhaajtón. Az unokanővérem az ellenkező irányba, a verandán is volt egy kijárat, ott rohant ki. Az egyik orosz erre, a másik arra rohant utánuk, de tök sötét volt, nem ismerték a járást. Amelyik a hídra tévedt, az

beleesett a patakba, amelyik meg megtalálta a bunkert, ahova a nővérem bebújt, az meg valószínűleg nem mert lemenni, mert reggel ott tanáltunk a lépcső alján egy félig üres üveget, ami nem a mienk volt, úgyhogy ebből gondoltuk, hogy meggondolta magát. Közben a nagy, csendes éjszakában bizony nagy sikoltozások hallatszottak innen is, onnan is. Mert nemcsak ilyen magányos katonák járták a várost, hanem szabályos brigádok a nagyfőnökségnek szállították a jobb nőket autóval. Egy ismerős nagyon szép fiatalasszonyt is elvittek. Ezt énnekem, a tizennégy évesnek gyerekek az anyja mesélte el, hogy elvitték, de annyira sírt az ő lánya, hogy elengedték. Úgy csináltam, mint aki elhiszi – lehet, hogy akkor el is hittem, mert olyan naiv voltam. A szomszédasszony is nekem mesélte, hogy őt elvitték, de aztán elengedték. Úgy csináltam, mint aki elhiszi.

Másnap aztán apámmal bementünk körülnézni a városba, mert ő tudta, hogy az Elektromos Műveknek a nagy pincéjét átmeneti szállásnak berendezték nagy, emeletes ágyakkal. És hát azt mentünk megnézni, közben láttuk, hogy biciklin, ilyen kis kétkerekű kocsin olyan nagyon aljanépek hordták a tiszti lakásokból a bútorokat. Amit lehetett mozdtítani, elhordtak. Már másnap. A tény az, hogy a pincében még volt egy hely, egy emelet - mert két szintesre ácsolták -, és olyan nagy volt az az emelet, hogy öten elfértünk aludni. Onnan az udvarról néztük éjszaka, ahogy ezek a nagy Ju-52-esek viszik az utánpótlást Pestre. Egész alacsonyan jöttek, valószínűleg a Dunához igazodtak, és az oroszok – mert volt, hogy oroszok jöttek oda dumálni –, azok is csak nézték őket, pedig puskával el lehetett volna azokat találni. A legtöbb ejtőernyővel dobta le a csomagját, de volt, amelyik leszállt a Vérmezőn. Azon, ami most olyan kicsinek tűnik, bizony az a nagy, hárommotoros gép le és föl is tudott szállni. De hát fák meg ilyesmi nem volt.

Itt, Szentendre alsó részén, ahol a Kucsera-kereszt volt, ott meg kompon hozták át a T-34-eseket. Hát akkor már olyan nyugalom volt, hogy sétáltam összevissza és ott bámészkodtam egy kicsit. És hát jöttek föl azon a tankok, érdekes volt, nemigen láttam olyat. Ugyan egyszer láttam egy német Tigrist, az pont itt állt a házunk mellett – akkor még nem volt a mienk –, de csak állt itten, mi meg körbenéztük, hogy ilyen a Tigris. Tele volt kenve valami gipsz-szerű anyaggal, amit olyan cuppantásos módszerrel nagyon érdesre csináltak, valószínűleg, hogy a mágneses aknák ne

tapadjanak rá. Szépen le is volt festve terepszínűre. Na, itt láttam Tigrist, és ott láttam a T-34-est először, aztán később még vezettem is.

Na, tény az, hogy a kompátkelésről hazamentem, és mikor hazaértem, akkor ottan hallottam valami egész gyenge repülőgép bűgást, úgy a Duna felől. És arra nézek, de akkor már lőttek; a komp körül volt két vagy három ilyen négycsövű légvédelmi géppuska vagy gépágyú. Inkább géppuska, de az közélről nagyon veszélyes. Pláne, hogy négy cső lő. Egy Messerschmidt jött a Duna fölött, teljesen halkan, csöndben. Az első lövésre aztán úgy fölböngött annak a Messerschmidtnek a motorja, hogy egy mostani turbógép se éri el azt, és fölragódott és cikkcakkban röpült tovább. Most, mikor az ember nézi ezeket a háborús filmeket, ahol légicsaták vannak, azok szépen kanyarognak meg loppingolnak, ez szögletesen ment összevissza – nem bírták eltalálni. Valószínűleg öreg róka volt, ha kibírta a háború végéig, akkor már nem akart itt meghalni. Szóval elment.

És ekkoriban volt az is, mikor az Illés Béla megkergetett. Az egy nagy kommunista volt, nagy oroszbarát.⁷ Akkor is így csavarogtunk, mentem a haveromhoz, mikor egyik házból kiszólt nekem meg egy másik arra járónak egy orosz őrmesterféle, hogy neki szerezzünk egy tyúkot, mert ő tyúklevest akar enni. Mert ha nem, akkor agyon leszünk löve. Kicsit betojtunk, de hát honnan szerezzünk neki tyúkot? Loptunk volna, de nem volt már sehol, vagy ahol volt, nagyon el volt dugva. És közben láttuk, hogy egy nagy csoportosulás van az Alsóizbégi út végén, a vashídtól a város felé. Odamentünk, és egy mellékutcában ott állt egy teljes katonazenekar, meg sok ilyen magasabb rangú orosz tiszt ácsorgott, és meghallottuk, hogy az egyik magyarul is beszél. Odamentünk hozzá panaszkodni, hogy hát azt parancsolták nekünk, hogy lopjunk tyúkot. Erre elkezdett ordítani, hogy ha egy szovjet tiszt azt mondja, hogy szerezzenek neki tyúkot, akkor kutya kötelességük tyúkot szerezni, és futás tyúkot szerezni. Ez volt az Illés Béla. Hát mi futottunk egy kicsit, aztán csak megálltunk. Közben a vashíd felől megjelent egy feltűnő jelenség, valamelyik marsall volt – nem tudom, hogy a Tolbuhin vagy a Malinovszkij – kozák prémsüvegben. Nem köpeny

⁷ Illés Béla (1895-1974): író, újságíró. A Tanácsköztársaság után Bécsbe, majd 1923-ban Moszkvába emigrált, ahol 1927-ben a Szovjet Írók Szövetsége titkárságának tagja lett. A szovjet hadsereg őrnagyaként részt vett Budapest ostromában. 1950-1956 között az Irodalmi Újság főszerkesztője, 1957-1959 között az Élet és Irodalom szerkesztő bizottsági tagja volt.

volt rajta, nem olyan, mint a rendes katonáknak, hanem ilyen pelerin vagy subaszerű, de látszott, hogy az valami nagyon jó anyagból készült, gondolom teveszőr volt, és ilyen piramis alakot formázott benne az egész ember. Tény az, hogy aztán itt eljött előttünk és bekanyarodott a mellékutcába, ahol várta a zenekar. Ott lovakat is fogtak, ő odament az egyik lóhoz, a lovász fölsegítette, és abban a pillanatban megszólalt a zenekar: ünnepeltek, hurráztak meg minden. Hát ez volt február 17-én, amikor a budai kitörést levertek. Tyúkot persze nem szereztünk, hazafelé kikerültük azt a helyet, ahol volt a tiszt, azt' annyi.

Na, alig telt el egy-két nap, jöttek ám az oroszok csőstül, minden házba bementek és a katonakorú férfiakat összeszedték. Mondták, hogy malenkij robot, kis háromnapos élelem... és elvitték az apámat is. Minket is a haverral igazoltattak, mi azt hazudtuk, hogy tizenhárom évesek vagyunk. Aztán később kiderült, hogy tizenhat éves fölött vitték el az embereket. Ezeket összegyűjtötték, pont az Elektromos Művekbe zsúfolták be őket, és másnap vagy harmadnap elindították őket gyalog Pelbárra, úgy gyalogúton jó negyven kilométerre innen. Mentek két napig, megaludtak, valami pincébe zsuppolták be őket, enni azt ettek, amit vittek, vagy amit az asszonyok adtak, akik kiálltak az út mellé és osztogatták a szelet kenyereket. Mert ez bizony volt, minden faluban kaptak, de hát sokan voltak, nem jutott mindenkinek. Perbálon aztán egy olyan nagyobb bizottság orvossal, meg mindennel végigvizsgálta őket, és bizony a munkaképeseket mind elvitték hadifogságba. Olyat is, aki sose volt katona. De az apám már negyvennégy éves volt, foga se volt, a műfogsorát eldugta, így őt kiselejtezték. Valószínűleg megvolt már az a létszám. Az én családom megúsza. Volt egy ember, aki később az unokanővéremet vette feleségül, akit elvittek, de valahol Paks táján kiugrott a sorból és bebújt egy ilyen átereszbe, s nem vették észre. Az megúsza, utána már nem keresték.

Na, ezután kicsit normalizálódott a helyzet, az üzletek is kinyíltak, ennivaló nemigen volt bennük, de nekünk volt, mert egyrészt disznót vágtunk előtte, nyári kacsákból is még volt eltéve, zsírba lesütve, a tyúkok tojták a tojást, krumpli is volt meg lisztünk is. Mert bizony a háború alatt, mikor kitört a kenyér mizéria még egész a háború elején, '41-ben vagy '42-ben, annyira borzasztó volt a kenyérellátás, hogy szinte ehetetlen kukoricakenyeret adtak, de azt is úgy, hogy ki kellett kémlelni, hogy melyik pék süt máma, és akkor odamenni, sorban állni órák hosszat, mire kiszedik a kenyeret, és

mindenki kap egyet, amíg el nem fogy. A sor végének nem jutott. Ezek után apám elintézte, hogy a mostohaapja minden évben egy hold földet bevet búzával nekünk. Azt az apám aratta le, anyám szedte a markot, én kötöttem a kévét, az öcsém meg vigyázott a kecskére. Mert az is hozzátartozott bizony a háborúhoz, hogy majdnem mindenütt volt kecske. Mert tejet nem lehetett kapni, akinek meg volt tehene, annak többet kellett beszolgáltatni, mint amit fejt.

Középiskola

'45-ben zavarosak voltak a viszonyok, én meg nem akartam latint tanulni tovább, úgyhogy elmentem inasnak egy villanyszerelői műhelybe. Egy évig inaskodtam, megtanultam motort tekercselni, villanyt szerelni – azt nem szerettem, a motortekercselést jobban, mert azt ülve lehetett csinálni. Hát én így lettem másodgenerációs elektromos, és a fiam a harmadik generáció.

Na, szóval elmentem inasnak, és közben annyira konszolidálódott a helyzet, hogy egy év után jelentkeztem a Kandó Kálmán Villamosipari Szakközépiskolába. Egy csúnya felvételi vizsga volt, nagyon részletes. Tesztlapokat kellett kitölteni jó két óra hosszat, de rengetegen voltunk, vagy négyszázan. Aztán műhelyvizsga is volt, hát én, mivel a villanyszerelő műhelyben egy kicsit esztergáltam is, hát nekem remekül ment.

Tény az, hogy meg volt szabva a határidő, hogy mikor jelölik ki, hogy kit vettek föl. Hát én akkor bementem, óriási tömeg a folyosón, és mondják, hogy azt ígérték, hogy félórán belül kiteszik a cédulát. Hát vártunk, az egész földszinti folyosó tele volt kamaszgyerekkel, és tényleg kitették a cédulát, és nagy keservesen odatolakodtam. Hát ugye, mindenki tolakodott, de aki látta, az arrébb ment, úgyhogy előbb-utóbb odaértem, de csak így oldalról láttam, a névsor közepén, hogy ...csai László, ez csak én lehetek, hát arrébb tolakodtam, én voltam. Fölvettek harmincötöt a négyszázból.

Na, hát szóval sikeres felvételi, utána bejáró lettem én is. HÉV-vel mentünk, fél hétkor indult innen, avval nyolcra beértem. Először még körbe kellett járni a fél várost, ha nem akartam a Kossuth hídon gyalog menni. Mert a gimnázium a Tavaszmező és a Szűz utca sarkán volt. Nagyon érdekes volt, akkor még csak bontották a Margit híd roncsait a víz alól daruval, meg bűvárokkal, akkor

csodálkoztam először, hogy meggyújtja a hegesztő a lángot, aztán megy a víz alá vele. És hát azt mind végignézttem, és amikor a roncsok kiszedésével végeztek, akkor ott pont az állomás alatt, a rakparton, ott rakták össze a hídelemeket. Ez nagy élmény volt, évekig eltartott, és napról napra látta az ember. Aztán a végén már a Margit-hídon keresztül jártam az iskolába.

Ott már kabinetrendszer volt: nem a tanár járt az osztályokhoz, hanem az osztályok jártak a tanárhoz. Azért volt nekünk egy törzsosztályunk, ahol a hittanórákat meg a történelemórákat, földrajzórát tartottuk, meg az tulajdonképpen a szakrajz terem volt. A tanítás nyolctól délután négyig tartott fél óra ebédszünettel. Kilenckor küsszünet, tízkor kicsit nagyobb szünet, tizenegykor kicsi, délben félóra. Szombaton is két óráig bent voltunk. Na most, ebből a közel negyvennyolc órából volt egy teljes nap műhely és még kétszer négy óra valahogy elosztva a héten.

Na, aztán még ott elsőben megtanultunk esztergálni kézi késsel. Hát ott vágódtam be először az oktatóknál, mert én megcsináltam az én feladatomat, és jöttek még, hogy te, ez nekem nem megy, csináld meg az enyémet is. Hát az oktató kiment, akkor odaálltam a padhoz, négyen hajtották, én meg csináltam. Bejött az oktató, akkor nem hagytuk abba, aztán odajött: mi ez a tömeg itten? – nézte egy darabig, aztán elvonult, és később mondták, hogy megkérdezte, ki az. Utána nekem már jó dolgom volt végig a négy év alatt, mert nagyon ritkán kellett a kötelező munkákat csinálni, legtöbbször az oktató fusi munkáját csináltam.

Szóval négy évig jártam a Kandóba, '47-től 50-ig, és első és második évben még volt hittanóránk. Valahonnan jött egy pap, és hetenként volt egy kötelező hittanóra. A más vallásúak máshol tartották, de a legtöbb katolikus volt, azoknak egy helyen. De második év közepén ez egyszerűen elmaradt – az már '48-ban volt. És volt egy nagy csalódásom: egyik délután két óra felé öten-hatan csomagolnak és elindulnak. Én meg: hát hova mentek? Megyünk tüntetni. Hova, minek? Hát a Mindszenty ellen – mondta a hittanórák legszorgalmasabb résztvevője. Nem tudom, ki szervezte, biztos, hogy nem ők, nekem nem szólt senki. Hogy őket ki szervezte be, és mivel vette rá, nem tudom.

Megtörtént a váltás, a kékcédulás választások, és talán harmadikos voltam, amikor ott a közelben volt a Rajk-per. Ott valami szakszervezeti székház van az egyik mellékutcában, ott volt a Rajk-per. Hát arról is csak annyit tudtunk, hogy óriási volt ott a rendőri jelenlét közben, minket is még az utca végén megállítottak, hogy hova megyünk. Mindenkit leigazoltattak, és hát ott egymás között sutyorogtunk, de akkor már nem nagyon mertünk beszélni semmiről. Mintha kívülállók lennénk, mert már senki sem mert beszélni a másikkal nyíltan politikáról. Volt egy haverom, akivel mindent megbeszéltünk, meg másoknak is voltak ilyen barátaik, de úgy meg volt már félemlítve mindenki.

Akkoriban évközben nemigen volt szórakozásra lehetőség – hát néha egy kis táncest, meg tánciskolába néha eljártunk, de nagy szórakozás akkor nem volt. Olyan nagy bulizásokat nagyon ritkán rendeztünk, de akkor is szolid volt. Volt egy barátunk, akinek szép, nagy lakása volt, az néha rendezett farsangi összejövetelt, ahova a szép lányokat körbejártuk és meghívtuk. Volt, ahonnan majdnem seprűvel zavartak ki, voltak, akik eljöttek... szóval ilyen szempontból azt nem is lehet a mai világhoz hasonlítani. A nyári szünetben már több dolog akadt, például egyszer elmentünk kerékpárral a Mátrába. Hatan összebeszéltünk, és megállapodtunk, hogy mindenki hoz annyi kaját, amennyit bír, de pénzt, azt csak harminc forintot hoz mindenki. És a hat napot bizony végigcsináltuk, közben sátorban aludtunk.

Aztán még harmadikban jött egy Kandóban végzett nagyfiú, aki a Zeneakadémiára járt, és szervezett egy vegyeskórust a Kandóból, meg a Rákóczi téri *Cérnaegyetem*⁸ lányából. Hát az egy elég jó buli volt: hetenként egy próba, néha egy kis szereplés, meg hát egyáltalán lányok is voltak, mert a Kandóba akkor még nem jártak lányok. Talán mikor negyedikes voltam, akkor az elsőben már volt két lány. Hát ugyanakkor jártam tánciskolába is, mert elég botlábam volt, úgyhogy magamtól, társaság hiányában nem tudtam volna megtanulni. Este jártunk szintén a Rákóczi téren egy tánciskolába, a neve már nem jut eszembe – talán még odatalálnék, ha arra járnék.

⁸ 1879-es alapítása óta Nőipariskola, majd 1922-től 1949-ig Állami Ipari Leányközépiskola, amely 1911-től a Rákóczi tér 4. szám alatt működött. A gyakorlati képzés mellett érettségit adott, fehérnemű és ruhavarrásból a segédlevéllel egyenértékű képzést nyújtott. Akkori népszerű nevén csak mint "*Cérnaegyetem*" emlegették. 1949-től Textilipari Gimnázium, majd 1968-tól Kulich Gyula Ruhaipari Szakközépiskola néven működött tovább. 1993 óta Jelky András Ruhaipari és Művészeti Szakközépiskola.

Tény az, hogy elbukdácsoltunk az érettségiig, az érettségit úgy, ahogy sikerült letenni. Számtan érettségénél a vizsgabizottságban ott ült a történelemtanár, az nagyon rendes srác volt, és míg ottan feleltek, nekem súgta, hogy a cosinus-tétel jó lesz-e. Nem értettem, a mellettem ülő olvasta le a szájáról. Mondom, jó, jó, jó. Mert azt tudtam, hogy tudom. Az égvilágon semmi sem jutott eszembe, de ott volt a táská a pad alatt, szépen előbányásztam a megfelelő dolgot – észrevették, nem vették észre, nem tudom –, csak egy pillantás kellett a cosinus-tételre, és rögtön tudtam. Szépen levezettem a táblánál, azt hiszem négyesre érettségiztem számtanból, pedig nagyon gyenge számtantanárunk volt három évig.

Az egy nagyhangú bohóc volt, jó matematikus volt, de tanítani nem szeretett. Mindig elpolitizálták a dolgokat az osztályban. Ez olyan törtető volt, föl is került a harmadik év végén a Műegyetemre matekosnak, de nagyon keveset tanultunk tőle, a számtanóra legtöbbször elment politizálással. Nagy kommunista volt, és néha próbáltunk vitatkozni vele, de akkor fölemelte a hangját, aztán a végén már nem volt vita. Tudom, az egyik ilyen számtanórán hozta föl az egyik gyerek, hogy az Andrássy út 60, és hogy a rövidhullámon minden sávon Szabad Európa, meg Amerika Hangja szól. Hát a számtantanár meg kikelve helyreigazított mindent, volt ott népellenség, hazaáruló, minden... szóval meg lettünk félemlítve. Mondom, aztán később abba is maradtak az ilyen dolgok. Aztán negyedikben jött egy igazi jó matektanár, aki úgy ahogy átvette az egész négy éves anyagot, és még a negyedikes anyagból is az integrált, meg a differenciált. Hát abból már nem sokat értettünk, de valamit kapisgáltunk belőle.

Emlékszem, történelemből a nagy októberi szocialista forradalmat húztam érettségim. Hát ugye, arról annyit hallott az ember, hogy tudtam róla halandzsászni, sőt még a háború előtt láttam azt a szovjet filmet, amit a leningrádi fölkelésről készítettek, ahogy ott megrohamozzák a Téli Palotát, a Kerenszkijt elfogják, másznak a magas rácsos kapura, meg lőtt az Auróra, ilyesmi. Ezt a filmet már a háború alatt bemutatták itt a moziban, valahol zsákmányolták a németek. Utána ezt később is játszották itt már a kommün idején.

Érettségi után, munkába állás

Az érettségi után egy kicsit még nyaraltam itthon, segítettem a mostohanagyapámnak behordani a búzát. Erre emlékszem, mert utólag nagyon szégyelltem magam, hogy ő ült a lovaskocsin, én meg biciklivel követtem, pedig ha melléülök mennyi minden érdekeset mesélhetett volna. De hát ő egész nap hajtotta a lovakat, én mentem utána biciklivel, aztán fölalogattam a kévét vasvillával, ő szépen elrakta, és mikor utolsót megraktuk, akkor egyszerűen otthagytam, elmentem a Dunára fürdeni. Utólag nagyon megbántam, hogy ilyen csúnya voltam, mert nagyon tudott mesélni az öreg, de sose érdekelt akkor. Pedig végigcsinálta az első világháborút, kétszer is megsebesült.

Azután elkezdtem állást keresni, jártam mindenfelé, valahogy betévedtem a Nehézipari Minisztériumba. A portás elküldött ide-oda, amoda. Egyszer valahova bekerültem, már nem emlékszem, hogy hogyan, tény, hogy föl akartak venni a Tatabányai Cementgyár villamos főmérnökének. A megegyezésen kezdtünk tárgyalni, mikor végre kinyögtem, hogy én nem mérnök vagyok, csak technikus. Ja, hát akkor persze nem érdekes. De ha bele mertem volna vágni, fölvettek volna főmérnöknek – biztos valami régi reakcióst ki kellett cserélni sürgősen. Tény az, hogy tovább kóvályogtam, és valahogy megint bekerültem valahova, ahol már komolyan szóba álltak velem, mert éppen ott volt az esztergomi ÁVESZ-nek a személyzeti főnöke,⁹ aki éppen azért ment be, mert kéne nekik egy technikus. Esztergomban volt az úgynevezett üzletigazgatóság, és hát oda fölvelt engem.

Hát akkor elkezdtem a munkálkodásomat Esztergomban. Nagyon idegen nem volt a cég, mert a szentendrei elektromos művek működését elég jól ismertem. Egyrészt én is dolgoztam ott, meg főleg az apámból kifolyólag. Hálózatépítésekkel foglalkoztunk, akkor volt a második nagy faluvillamosítás. Még akkor voltak falvak Komárom megyében, ahol nem volt villany, de inkább már csak téeszek voltak, ahova villanyt vittünk. Főleg irodában dolgoztam – ronda papírmunka volt, de mégis egy kicsit szakmabeli –, meg jártunk terepre is.

⁹ Állami Villamosenergia Szolgáltató Vállalat (ÁVESZ); 1948-1951-ig a három nagy vidéki villamosenergia elosztó vállalat 20 üzletigazgatóságát és a kisebb körzeti erőműveket is összefogó szervezet. 1951-ben feloszlik, és megalakul öt, mai is működő regionális áramszolgáltató vállalat: ÉDÁSZ, ÉMÁSZ, DÉDÁSZ, DÉMÁSZ, TITÁSZ (a hatodik áramszolgáltató, az ELMŰ már a 20. század első fele óta működik).

Albérletet kaptam, aránylag olcsó volt, hatvan forint volt egy hónapra, csak később derült ki, hogy az a ház, ahol voltak ilyen kis szobák, kupleráj volt régebben. Már csak a madám volt, aki kiadta albérletbe. Úgy kerültem oda különben, hogy a személyzetis is ott lakott, és ő ajánlott be. Akkor már kupleráj nem létezett, mert azokat nagyon szétszedték. Mikor kezdtem bejárni a Kandóba, akkor bizony még volt, hogy a Víg utcában leszólítottak a lányok. Először még azt se tudtam, hogy mit akar, olyan naiv vidéki gyerek voltam. Aztán nehezen rájöttem, elmeséltem a srácoknak, és akkor azok fölvilágosítottak, hogy hát az egész utca az. Voltak, akik még az utolsó időben el is mentek, nagy büszkén mesélték, hogy milyen volt.

Na, tulajdonképpen ez a felvétel az ÁVESZ-hez Esztergomba úgy volt, hogy rögtön megmondták, hogy majd Komáromba megyek üzemvezető helyettesnek. Mert ott csak egy ötvenéves szakember volt, és neki kellett segítség, hogy a robotot elvégezze. Számításokat meg ilyen dolgokat, de terepmunkát is csináltam. Mikor kitűztünk új távvezetékeket, akkor teodolittal beállítottuk az irányt, aztán mentek a jelzőrudakkal, és akkor beintettem, hogy jobbra, balra, most jó... oda levertek egy cöveket, oda került az oszlop. Ezt megtanultam még Esztergomban, mert onnan elküldtek három hétre hármunkat ide föl az Ipoly mellé. Vámosmikolától tűztük ki a távvezetéket: négy faluban mi cövekeltük le végig a távvezeték nyomvonalát, amit aztán később meg is építettek. Mikor jártunk arra, akkor mutogattam a fiaimnak, hogy ezt a szép egyenes vonalat én tűztem ki.

Na, szóval ott dolgoztam Komáromban, közben '50-ben apámtól megkaptam a levetett motorját, egy kétszázötvenes Zündappot, ami megjárta a Don-kanyart. Volt róla hivatalos közlemény a HM-től, apám már úgy vette '43 végén vagy '44 elején, de sajnos az a papír valahogy elkallódott. Még Esztergomban az egyik irodista lánynak megtetszettem, volt neki egy húga is, akkor azokkal jártam egy darabig, amíg ott voltam. Jártunk strandolni, evezni, egyszer fölvittem a húgát Dobogókőre motorral, következő héten őt vittem föl, de addig csak olyan pajtáskodás volt közöttünk. Tény az, hogy hazafelé ott azon a szép makadám úton – nem volt még aszfalt –, kaptam egy hátsó defektet, és már sötétedett. Nagy keservesen megszereltem, és hazaértünk valahogy tíz óra felé. Óriás botrány volt: egy úrilánynak hogy lehet ilyen sokáig kimaradni? – még egy pofont is kapott, én meg hiába álltam oda a pumpával meg a koszos kezemmel, hogy hát nem tehetünk semmiről. Kapott egy pofont, és

innen... takarodj a házamból – szent isten most mi lesz? Hát Editke azt mondta, hát vigyél el a nagymamához. Elvittem a nagymamához. Nagymama, az már aludt, mi még ott a tornácon éjfélig elbeszélgettünk, és aztán olyan nagy szerelem lett a dologból, amiből elég nehezen másztam ki.

Komáromban nem történt semmi, levelezgettem az esztergomi csajjal, és közben udvaroltam Mariannak, a későbbi feleségemnek. De az csak olyan barátság volt: szomszédok voltak, gyakran mentünk együtt sétálni vagy moziba.

Katonáskodás

Ötvenegy őszén aztán behívtak katonának. Akkor nem volt mese, már így is az első sorozásom előbb volt, de akkor nem hívtak be, '51-ben megint sorozás, és akkor behívtak. Nagy búsan bevonultunk, elég sokan szentendreiek, az egyik haver is. Egerbe kerültünk egy önálló híradós zászlóaljhoz.

Hát az újonckodás, az elég jól eltelt; a laktanya egy része romos volt, azt takarítottuk, és hordtuk ki teherautóval a törmeléket. Akkor még nagy szó volt kimenni egyáltalán a laktanyakapun. Hordtuk teherautóval a törmeléket, meg kiválogattuk és a korhadt fákat külön raktuk, azt eladtuk a szőlősgazdának, abból jól berúgtunk. Így teltek az újonc hetek, és akkor jött egy bizottság, ami tisztiiskolára toborzott embereket, és mivel nekem egyáltalán nem tetszett a vezetékes híradás – én már akkor is a rádió szerelmes voltam –, és mivel Egerben nem volt egy szem rádió se meg rádiós kiképzés se, hát én elvagyódtam onnan, és jelentkeztem a híradós tiszti iskola technikus szakára. És akkor föl is kerültem Budára, a Budaörsi úti Zalka Máté laktanyába.

Két éves volt ez a híradótechnikusi iskola, külön voltak vezetékesek, külön rádiósok. Én rádiós szakaszba kerültem, és elég komoly elméleti képzést kaptunk két év alatt rádiótechnikából. Amellett erősáramot is tanultunk meg harcászatot, hírharcászatot, ilyen mellékes tárgyakat, de főleg politikai gazdaságtant. Abból volt a legtöbb óra. Amúgy a napi politikával nem nagyon foglalkoztunk az iskolában. Hát volt a Szovjetunió Kommunista Pártjának története című elég vastag könyv, amit Sztalin elvtárs írt saját kezűleg, azt kellett tanulni végestelen végig. Meg amit politikai gazdaságnak hívtak, de gazdaságtanokról ottan nem is hallottunk semmit, legföljebb

a tőkések kizsákmányolását emlegették, de hogy hogy zsákmányolnak ki a tőkések, azt már nem tanították. De végigvettük a Szovjetunió Kommunista Pártjának történetét 1905-től vagy még azelőttől végestelen végig. A tiszti iskolán volt egykettő, aki tolta a rendszert – vagy próbált helyezkedni inkább –, de ahogy kettesben beszélgettünk, akkor arról beszéltünk, hogy mit mond a Szabad Európa, meg ilyesmikről.

Nekem ott már nagyon jól ment a tanulás. Olyan osztály volt, hogy hat elemitől a technikumi érettségiig mindenféle volt. Két haverom is volt ott a Kandóból; nem osztálytársaim voltak, egyik párhuzamos osztályba járt, másik meg alattam – az le se tudott érettségizni, mert előbb, harmadikban behívták. Na, szóval mondom, ott könnyű volt jól tanulni.

Eltelt a két évem, közben meghalt a Sztalin '53-ban. Kivonultunk a Hősök terére, illetve a Sztalin szoborhoz; óriási tömeg volt összehajtván, és minket sorokban állították föl, hogy kicsit elkülönítsék a népet, hogy ne összevissza kavargjon. Szóval kicsit terelgettük a népet, de nem komolyan. Emlékszem, ott találkoztam a Mariannal, őket is kivezényelték, ő akkor Óbudára járt középiskolába. Mikor vége volt, akkor volt egy érdekes eset. Az egyik srácnak összecsomózódott a kapcája a csizmában, és ahogy jöttünk kifelé az Andrássy út felé, ott volt a sarkon a Jugoszláv Követség. És hát ott, hogy a tömegből egy kicsit kiválgon a csizmát lehúzni beült a követség kapujába. Ahogy húzta le a csizmáját, meglátta az egyik politikai tiszt. Hát ez olyan rémülten rikácsolva zavarta el onnan... tudniillik akkor még Tito láncos kutya volt.

Hát aztán eljött az idő: államvizsga, tiszti avatás... A harmincból lett huszonöt alhadnagy, öt hadnagy – én is hadnagy lettem –, és kaptunk egy hónap szabadságot. Utána bevonultam Aszódra, a gépesített lövészezred páncélos zászlóaljának híradótechnikusa lettem. Ez egy szinte semmi beosztás volt, még egy főnököm is volt, aki szintén hadnagyként végzett a tisztiiskolán, és őt is ott akarták fogni előadóként meg engem is, engem a rádiótanszékre. Már meg is egyeztünk a tanszékvezetővel, én szinte biztos voltam benne, de aztán közbejött valami hruscsovi leszerelés, és lecsökkentettek mindent. Azért kaptuk mi ketten ezt az alibi állást, hogy hát mégis valahova el kell helyezni őket, mert minden rendes helyet már

elosztottak, a végén derült ki, hogy mi ottmaradtunk, hát odaraktak Aszódra, ahol addig egy szakaszvezető csinálta azt, amit utána ketten csináltunk. A tény az, hogy ottan megtanultam a T-34-est úgy ahogy, mert néha beültem a kiskatonák közé, amikor a tank műszaki részét tanulták, meg hát részt vettem vezetési gyakorlaton.

Két évig voltam ott. A nyári tábort mindig Keszthelyen töltöttük, az annyit jelentett, hogy az egész laktanya – a karbantartó részleg nélkül – kivonult az akácerdőbe, sátrakat állított föl és berendezkedett a tábori életre. Hogy ennek mi értelme volt, máig sem tudom, állítólag azért volt, hogy ha kitör a háború, akkor ne legyünk a laktanyában, mert először azt találják el a rakétával.

Másfél év után én már elkezdtem írni a leszerelést kérelmező leveleket a HM-be. Válasz sokáig nem jött, hanem áthelyeztek Táborfalvára a tüzérezredhez. Ott már nagyobb rangom volt, ott ezred híradó technikus voltam, az ezredhírpáncsnoknak a technikai helyettese. Ugye, enyém volt a raktár meg a műhely, nem sok dolgom volt, na. Mire kezdtem beleszokni a dolgokba meg jóban lenni mindenkiel, meg már horgász helyet is kinéztünk ottan valahol közel, akkor egyszerűen megjött, hogy leszerelnek. Az úgy volt, hogy Várpalota fölött, ott a hegyekben volt egy nagy lövészeti gyakorlatunk. Onnan mentünk hazafelé Táborfalvára, és én szépen Kelenföldnél leszálltam, szóltam ott valakinek, hogy én innen lelépek, hazamegyek. És másnap, szombaton jött egy távirat: Táborfalva, azonnal vonuljon be. Hát én nem vonultam be azonnal, hanem szépen hétfőn reggel fölültem az öreg motorra, és szépen lehajtottam Táborfalvára. És ott avval fogadtak a néhai beosztottaim, hogy megjött a papírom, le fogok szerelni. Aztán előkerült a főnököm is, az is mondta: na, még egyszer utoljára jól megfenyítem, mert nem jött be, mikor táviratoztam – aztán elröhögte magát. Vége a dalnak, leszereltek, és csak le se fokoztak, tartalékos tisztként szereltek le. Akkor már a feleségemnek udvaroltam, már félig-meddig vőlegény voltam. Nagyot mulattunk este, jól berúgtunk, és másnap kótyagos fejjel fölültem a motorra, egy bőröndöt fölötöztem hátulra, aztán irány Táborfalva. Ott szépen leadtam mindent, és még egy nagy ládát is kaptam kölcsön, amit föladtunk postára, aztán így ért véget katonai pályafutásom.

Utána még kétszer behívtak három hónapra. Először '64-ben Vácra, az továbbképzés volt tényleg. Hat hét továbbképzés, utána még hat hét

gyakorlatszerűség. Kineveztek szakaszparancsnoknak, de hát ott jóformán semmi dolgom nem volt, szinte mindennap hazajártam. Akkor még volt egy jó inasom, az úgy ahogy vitte a boltot, és én délután hazajöttem, akkor a fontosabb dolgokat megcsináltam. Az inasom, amikor bejött valaki, akkor elpanaszolta neki, hogy engem elvittek katonának, és milyen szörnyű, úgyhogy a kuncsaftjaim sem pártoltak el tőlem.

Másodszor Százhalombattán, az olajfinomítóban voltak ilyen utómunkák, az egész zászlóalj ott dolgozott. Ez '75-ben volt már. A kiskatonák aránylag rendszeren dolgozgattak is, hát én ott egy szakaszparancsnok voltam, sok dolgom nem volt, de hát csak ki kellett menni a katonákkal. Akkor már nekem volt egy saját Opel Recordom, az a panorámás, avval jöttem, mentem. Na, hát szóval ennyi volt a katonai szereplésem, ezekkel együtt öt év volt.

Aztán még egy kis érdekesség, hogy utána még elcsábítottak lövészetre a tartalékos tiszti klubba. Először csak úgy, hogy minden tartalékos tisztet meghívtak egy délutáni lövészetre a lőtérre. Akkor láttunk először Kalasnyikovot közeli, bár '56-ban az oroszoknak már az volt. Nem sokkal azelőtt vezethették be, de mondom, én itt láttam a szentendrei lőtérén először közeli. Kicsit elmagyarázták, hogy működik, aztán lőttünk vele, és kettőnknek sikerült huszonkilencet lőni három lövésből, és így fölfigyeltek rám. Utána csábítottak el, hogy menjek a lövészklubba edzésekre meg versenyekre, meg ilyesmikre. Úgyhogy elég sokat lövöldöztem pisztollyal meg Kalasnyikovval, a pisztolylövészet is elég jól ment. Négytagú csapatot alkottunk, a csapatban általában második voltam, de eléggé fölnyomtam az átlagot, úgyhogy mindig elcsaltak, de nagyon jó eredményt nem értem el egyszer sem. Hát ez volt még az utóöngéje a honvédségnek, ezt már szívesen csináltam – nem tudom miért, de imádtam a lövöldözést.

Ennek is volt egy előzménye, hogy még a Kandóba az egyik srác behozott egy huszonkettes sportpisztolyt, hogy eladja. Hát én megalkudtam vele százhusz forintban, nagy nehezen kifizettem részletekben, és aztán itthon bizony kijártunk külterületekre lövöldözni, ha sikerült löszert szerezni. Volt egy kicsit idősebb haverom, aki akkor éppen tisztiiskolára járt, és az tudott löszert szerezni. De aztán

olyan rémhírek terjedtek el – hát akkor volt a legvadabb csengőfrász¹⁰ –, hogy mikor ez a tisztiiskolás haverom jött egy ajánlattal, hogy a Takács nevű, akkor már olimpiai bajnok sportlövő háromszáz forintot ajánlott a pisztolyért, akkor sürgősen megszabadultam tőle. Szóval ez a lövöldözési mánia már korábban bennem volt, gyerekkoromban csúzlím meg nyilam is volt.

1956

Leszerelésem után a Transzvillhoz kerültem, aminek a tervezőirodája ott volt a Krisztina körúton. Na, hát oda vettek föl, mégpedig olyan formában, hogy Diósgyőrben a nagy kohó átépítésénél leszek az eddig ott dolgozó üzembehelyezőnek a segítője meg tanulója. Hát ez '56 nyarán volt, mentünk is, Nagy Jóskának hívták a főnökömet vagy tanítómesteremet – „füles” Nagy Jóskának, mert volt még egy Nagy Jóska, de az a „fejes” volt, mert nagy feje volt, ennek meg szép nagy füle. Mikor odakerültem, akkor még működött a nagy kohó, de mi már kezdtük az elektronikájának az átépítését, amit a mi gyárunk, a Transzvill tervezett, és az szállította az alkatrészeket, és egy ottani vállalat emberével rakatták össze a mi irányításunk alatt.

Ott ültünk '56. október huszonharmadikán is. Már előző este hallgattam a rádióban az egyetemisták felhívását meg mindent. Másnap még bementünk a munkahelyre. Dolgozni nemigen dolgozott senki, csak ott beszéltük a dolgokat, mikor jött a diósgyőri gépgyárból – ami ágyúgyár volt – egy nagy tömeg keresztül a vasművön, kiabálták, hogy Gerőnek nem dolgozunk, meg le a kommunista párttal, meg ilyen dolgokat, úgyhogy azok, akik ott dolgoztak vagy a tüntetőkkel tartottak, vagy hazamentek. A munkának vége volt, mi is összepakoltuk ott ketten a holminkat, aztán hazafelé mondta a haver, hogy hát ilyenkor elsőnek a kenyér tűnik el; akkor a boltban vettünk két darab kétkilós kenyeret. A Jóska még ott maradt valamiért a lakásban – albérletben laktunk –, én meg elindultam hazafelé.

¹⁰ A Rákosi-rendszerben a gyanús, a néphatalom megdöntésének tervével vádolható – vagy nem vádolható, de hírbe hozott, feljelentett, vagy egyszerűen csak polgári vagy arisztokrata múltú – emberekhez akár éjszaka is kiszállt az ÁVH - Államvédelmi Hatóság, korábban ÁVÓ - Államvédelmi Osztály. Az ekkor keletkezett „csengőfrász” kifejezés azt a félelemmel terhes légkört szemlélteti, amelyben a hatósági zaklatások mindennaposak voltak.

A villamos kivitt a miskolci pályaudvarig, ott nagy tömeg volt, mert éppen két vasutas verte le a vörös csillagot az épületről, azt figyelte mindenki. Közben a rádió is szólt; akkor már úgy kicsit megfordult a dolog, mert este a Gerő egy csúnya beszédet mondott.¹¹ Tulajdonképpen arra tört ki a nagy balhé, mert megfenyegette a fasiszta csőcseléket, hogy nem tűrjük az ilyen dolgokat. Ettől csak még jobban föllobogott a láng, és akkor már a rádió kezdett egy kicsit másképp beszélni. Tény, hogy a csillag leverése közben megszólalt a rádióban a Himnusz, valaki elkiáltotta magát, hogy magyarok, a Himnuszt húzza a rádió! – erre mindenki csöndben lett, vigyázzba állt, és hallgattuk a Himnuszt. Addig álltak a csillagszerelők is, utána aztán mindjárt ledobták, összetört. Előtte még spekuláltak, valami kötelet kértek, hogy leeresszék, mire én nagy bölcsen felkiabáltam, hogy dobjátok le, nem kell az már.

Na, hát utána aztán betódultunk az állomásra; a vonatok összevissza jártak, végül jött egy vonat, ami azt mondta, hogy Pestre megy. Hát ott is nagy volt már a fellángolás: a kupéban összekerültem egy öreg erdésszel, volt már ötven éves vagy tán hatvan is. Az ottan órák hosszat szavalt ilyen régi, irredenta verseket. Dőlt belőle a *Nagy-Magyarország*, meg a *Nem! Nem! Soha!*, meg a *Hiszek egy Istenben, hiszek egy hazában...* – ezt mondta, sorolta végig megállás nélkül, néha még el is bőgte magát. Aztán beértünk valami állomásra, ahol még fenn volt a csillag, meg a vasutas sapkáján is ott volt a csillag, akkor az egész vonat ordította, hogy le a csillagokkal – akkor a vasutas leszedte a sapkájáról.

És közben bizony néhol ráláttunk az útra, és az orosz tankok vonultak Pest felé. Hát hogy, hogy nem, már sötét volt, mikor beértünk Kőbánya felsőre. De oda is már valahogy lépésben mentünk be. Hát ott a kupéban egy házaspárral úgy összejöttem: összetartottunk egy kicsit, spekuláltunk, hogy mit csináljunk; ők nem messze laktak onnan. Aztán befutott egy vonat, egy katonai szerelvény magyar katonákkal, és azok mondták nagyon, hogy a felkelőkhöz csatlakoznak, ők az oroszok mellett nem harcolnak, ők az oroszok ellen fognak harcolni, és aztán azok tovább is húztak a vonattal. Mi már nem tudtunk vonattal továbbmenni, meg különben is az a házaspár

¹¹ Gerő Ernő (1898-1980): kommunista politikus, miniszter, 1956 júliusától – Rákosi lemondását követően – a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének első titkára. Az október 23-i – a belügyminiszter által előbb tiltott, majd engedélyezett –, több százezressé duzzadt budapesti tüntetés ideje alatt rádóbeszédében nacionalistának, sovínisztának és antiszemitának nevezte a tüntetést, önmagát a reformok képviselőjének nyilvánította, addigi politikáját helyesnek ítélte és a tüntetők minden követelésétől elzárkózott.

ott közel lakott, úgyhogy éjjel elindultunk a Kerepesi út felé. Ahhoz közelítettünk, és ott a Kerepesi úton van egy vasúti fölüljáró. Amikor mi ottan – körülbelül húsz-huszonöten nagy csomagokkal – a vasúti híd látókörébe kerültünk, akkor onnan több géppisztollyal ránk lőttek. Nem tudom, kik voltak, miért lőttek ránk – gyanúsak voltunk a csomagokkal vagy mit tudom én –, de nemcsak a levegőbe lőttek, mert miután hasra vágtuk magunkat, egyiknek bizony megsúrolta a hátát egy golyó, ilyen kisujjnyi sebet vágott a hátába, amit ott kötözgettünk be. De nem volt veszélyes, csak hát azért mégsem volt mindegy, mert mehetett volna öt centivel lejjebb. Aztán kicsit visszahúzódtunk, hogy ne lássuk a fölüljárót, és ott dekkoltunk, míg ki nem világosodott.

Világosban aztán nagy óvatosan elindultunk; akkor már senki sem volt ottan, úgyhogy fogalmunk sem volt, hogy kik lőttek ránk. Közben persze hallottuk ám a tankok vonulását, a lövöldözéseket, robbanásokat Pestről. Akkor még fölmentem ehhez a házaspárhoz, hogy hallgassunk egy kis rádiót, hogy egyáltalán mi újság, ott ettem is valamit a két kilós kenyérből, meg teával megkínáltak, mert más nem volt, aztán elköszöntem tőlük, és a Rákóczi úton elmentem a Nemzetiig. És ott, ahol a villamossínek keresztezték egymást, ott feküdt Sztalin atyuska, ketten-hárman kovácsoltak benne.¹² A Nemzeti egyik ablakából néha kilőtt valaki, valószínűleg valami orosz volt. Nagy tömeg volt, hogyha közénk lőtt volna, nagy baj lett volna, de valószínűleg csak a levegőbe lőtt.

Akkor a Körúton elballagtam egészen a HÉV állomásig; mindenütt nagy tömeg, mindenütt nagy lelkesedés. Egy óriási máglya volt a szovjet könyvesbolt előtt, égették a könyveket, de könyvet nem olyan könnyű égetni, az úgy magától nem nagyon ég, úgyhogy piszkálták meg locsolták valami olajjal vagy benzinnel, de csak füstölgött. Aztán elértem a Margit-hídra, aminek az elején magyar katonák álltak és

¹² 1956-ban a forradalmi követeléslisták mindegyikének része volt a Sztálin-szobor eltávolítása. Az egyetemisták október 22-ei műgyetemi gyűlésén elfogadott – másnap a pesti utcákon kiragasztott, illetve nagy példányszámban terjesztett – 16 pontos követelésének egyik pontja volt a politikai elnyomás jelképének lebontása. Az október 23-án délután a Nemzeti Színháznál (a mai Blaha Lujza téren) összegyűlt tömegben felvetődött, hogy a szobrot népítélettel döntsék le. A tüntetők a Városliget felé (Sztálin térre) indultak, ahol lángvágó segítségével ledöntötték a nyolc méter magas Sztálin szobrot. A szobor testét egészen a Blaha Lujza térig vitték, tovább darabolták, szétverték.

mindenkit igazoltattak. Nem tudom, mit kerestek. Messziről látták a személyazonosságomat, aztán szó nélkül továbbengedtek. Hát a HÉV állomáson nem volt HÉV, aztán mégis valahonnan jött egy motoros kocsi, egy szem motoros kocsi, arra fölzsúfolódtunk sokan; az elvitt Csillaghegyig, onnan – nem tudom miért – nem ment tovább. Csillaghegyen aztán sikerült egy teherautóra fölkapaszkodni, az elhozott Szentendrét.

Szentendrén előző este volt egy elég nagy balhé: betörték a laktanya kapuját, hogy fegyvert szerezzenek, és két teherautó felfegyverzett emberekkel elindult Pestre, de az új laktanyából géppuskával rájuk lőttek. Kettő meghalt, a többi elszaladt, ezért nagyon nagy volt a fölzúdulás. Mikor odaértünk ehhez az új laktanyához – ami azután orosz laktanya lett egész addig, amíg el nem mentek –, akkor látom a teherautóról, hogy ott sétál a menyasszonyom meg az öcsém. Akkor dobolás, megálltak, leugrottam, aztán így kerültem haza.

Itthon először különféle népgyűlésekre jártunk. Volt egy régi tanárom, az nagy szocdem volt, az vitte az ilyen gyűléseken a hangot, és miután már huszonöt párt kezdett megalakulni, ő mondta azt, hogy most nem pártot kell alakítani, hanem kivívni a szabadságunkat, és utána talán ráérünk pártokat alakítani.

Aztán beszerveződtem a polgárőrségbe. Volt rendes beosztásunk, géppisztolyunk, és mikor ránk került a sor, akkor járőrözgettünk a városban. Egyszer a Duna-parton sétáltunk éppen – az nem járőrözés volt –, mikor láttuk, hogy a révészek beülnek a révbe és átmennek a szigetre. Mi ez, éjjel minek jár ez? Megvártuk, míg visszajön, hát egy csomó pesti srácot, egyetemistát hozott, mindegyiknél puska, némelyiknél már Kalasnyikov, amit csak az oroszoktól vehettek el, de a legtöbbnél még ez a davajgitár, a dobtáras, azt hiszem egynél volt vadászpuska. Amúgy előkerültek az eldugott fegyverek is, volt egy, aki nemzetőrként nagy büszkén a régi német karabéllyal nemzetőrködött; gyönyörűen karban volt tartva, hogy hol dugdosta addig, nem tudom. Na, hát aztán ezekkel az egyetemistákkal beszélgettünk, és hát ők meséltek Pestről, hogy hát az oroszok milyen vandálok, meg mit tudom én. Hallgattuk, hittük is, meg nem is. Ezek aztán fölvonultak a hegyekbe, ott egy turistaházat... utólag mondván kifosztottak, szerintem pedig megvendégelték őket. És szintén a Duna parton sétáltunk két nappal később éjjel, amikor már bejelentették,

hogy az orosz csapatok kivonulnak Pestről, és bizony mi hallottuk, hogy a nagy Dunán túl harckocsik vonulnak Vác felé. Vonultak egy fél óráig, aztán megálltak, de a motorok jártak. Egy fél óra múlva fölbőgtek a motorok, és elindultak visszafelé. Lehetett nagyon jól érzékelni, hogy merre mennek. Hát gondoltuk, hogy ebből semmi jó nem lesz.

De így elszórakoztuk az időt; Szentendrén komolyabb incidensek nem voltak azon kívül, hogy arra a teherautóra rálőttek. Illetve egy dolog volt, amiért – ahogy ismerem a szereplőket – halálbüntetés járt volna. Volt egy osztálytársunk, aki a legnagyobb ministráns és legbuzgóbb hittanos volt, a háború után pedig a legvadabb kommunista lett; a szülei is kimondottan véresszájúak, és a gyerek hadbíró lett. Mint katona végezte el az egyetemet, és hadbíró lett. És bizony a nemzetőrök közül egy páran elmentek őt megkeresni – hát tudták, hol lakik. De nem találták otthon. Gyanús volt még a ciszterna, abba bele is lőttek, és ott volt benne ez az illető, de nem találták el.

Harmadikán, szombaton még föl akartunk menni a Vörös-kőre, hogy ott van egy felszabadulási emlékmű, egy kőobeliszk, hogy azt mi ledöntjük. Volt egy szem kézigránátunk, nem tudom, hogy akartuk avval ledönteni, de aztán olyan rémhírek terjedtek el, hogy itt a környék tele van bujkáló ÁVÓ-sokkal, úgyhogy erről letettünk.

Harmadikán este már annyira rendeződni látszódtak a dolgok, hogy mindenki elhatározta, hogy hétfőn megyünk dolgozni; itt az új szocialista rendszer, aminek Nagy Imre a vezetője, aki kinyilvánította a semlegességet meg minden. Nagy boldogságunkban egy jó bulit rendeztünk: iszogattunk, táncolgattunk, aránylag későn lefeküdtünk – és hajnalban ágyúdörgésre ébredtünk. Ez negyedikén, vasárnap volt. A rádióban még hallottuk a Nagy Imre beszédét – azt többször elismételték –, hogy „a csapataink harcban állnak”. Hát igen, voltak, akik lőttek. És hát mi is utána rögtön bementünk a tanácsházára, nagy tömeg jött össze, osztották boldognak, boldogtalannak a fegyvereket, kézigránátokat. Én is fölvettem egy davajgitárt, és vártuk, hogy ide is jönnék az oroszok. Hát, ha akkor jönnek, talán még csináltunk volna valamit, de hát mit tud az ember kézigránáttal, géppisztollyal tankok ellen? De hát Pesten is megbirkóztak velük, mert bizony a molotov-koktélt nem bírták a T-34-

esek, és főleg, mikor a teherautókba ültek az orosz katonák, és közibük ment a molotov-koktél az emeletről, az bizony csúnya dolgot csinált.

Mi tehát fölvevük a fegyvereket, és akkor valakinek eszébe jutott, hogy van itt egy rádióamatőr, akinek van rádióadója, azt elrekviráljuk és valahogy üzembe helyezzük, hogy segítséget kérjünk a nyugattól. Hát én mint rádiós, én voltam ennek a műszaki felelőse. Tény, hogy – azt hiszem hétfőn vagy kedden – valaki egy vipponnal [*második világháborús csapatszállító jármű – a szerk.*] föl vitt minket a Kőhegyre. A Kőhegyen volt egy légvédelmi üteg, ami Budapestet védte „az imperialisták támadásától”. De mikor fölértünk, akkor még ott volt a parancsnok, egy főhadnagy, aki elmesélte, hogy hát először föleskette a legénységet a magyar zászlóra, de aztán mikor az oroszok bementek Pestre, akkor mindenki elszéledt. Ő volt még ott egyedül, de aztán ő is eltűnt.

De a berendezés ott volt, az ágyúk ott voltak, ott volt a berendezett bunker, ahol villany volt meg világítás, meg minden volt. Oda szépen betelepedtünk, letelepítettük a rádióadót, ott találtunk két oszlopot, arra én fölhúztam egy olyan ideiglenes, szinte semmi antennát, aztán megírtak valami szöveget, és akkor azt amatőr sávon elkezdtek pötyögtetni morzéval – többször leadtuk, válasz semmi, szerintem senki se hallotta. De közben figyeltünk, hogy hátha van repülő rádióirány mérés, figyeltük a repülőgép zúgást, de nem volt semmi. Közben éjjel fölött oda egy – állítólag csillaghegyi fiatalokból álló – csapat, ők mondták, hogy Csillaghegyen szétverték őket az oroszok, most eddig menekültek, most itt húzzák meg magukat. Én mondtam nekik röviden, hogy mi ott mit csinálunk, de ne tudjanak róla, felejtsék el. Tény az, hogy ezt csináltuk egész éjjel, aztán meguntuk, üzentünk haza, és az öcsém fölött egy kétkerekű utánfutóval, arra ráraktuk az adót, a vevőt azt szépen otthagytuk.

Közben a turistaház vezetője is ott volt, avval összehaverkodtunk, hozott egy kis vacsorát is nekünk, mert kaját nem vittünk, nem tudom, hogy képzeltük. Ez egy tanárember volt, azt hiszem, akit valami okból ki kellett vonni a forgalomból, de mivel érdemei is voltak, megtették ott turistaház vezetőnek. Még utána elég sokáig ott volt, többször jártunk nála, tény az, hogy nem köpött be minket, mikor érdeklődtek. Igaz, akkor még azt sem tudta, kik vagyunk. Már a műhelyemben dolgoztam, amikor egyszer meglátott a lovacsájával – amit magázott – a szemben lévő zöldségesnél,

és akkor egymás nyakába borultunk, és akkor mesélte, hogy hát kérdezték őt, hogy mi volt itten. Hát valami rangjelzés nélküli katonatisztek voltak itt, mondta – én tényleg tiszti ruhában voltam –, de hogy mit csináltak, ő nem tudja, valami rádióval vacakoltak. Szóval nem köpött be minket. De hát ez már a nyár elején volt, úgyhogy akkor már nem is nagyon kérdezték. Engem behívtak több tartalékos tiszttel együtt, és faggattak, hogy mit csináltam az ellenforradalom alatt. Mondtam, hogy ramsliztunk. Hogy az mi? Mondom, egy nagyon jó kártyajáték. Az apósoméknál ültünk, hallgattuk a rádiót és közben ramsliztunk. Evvel el lett intézve, a rangomat se vették el, nem derült ki semmi, még azt se kérdezték, hogy nemzetőr voltam-e, pedig annak lehet, hogy volt írásos nyoma. De tény az, hogy a géppisztolyt nem sütöttem el. Hanem elástam. Szépen bezsíroztam, rongyba tekertem, még valami deszkát is raktam köré és elástam. Mert bizony jártak ilyen – főleg ÁVÓ-sokból lett – kiskatonák fegyvert keresni, de nálunk nem voltak. Aztán '83-84-ben ástam elő, teljesen el volt rohadva, csak a vastagabb fémrészek voltak rozsdásodva, de még így is adott két üveg vodkát érte egy fegyvergyűjtő. Ez lett az én géppisztolyom sorsa, és az ő gyűjteményében úgy szerepel, hogy '56-ban elásott géppisztoly.

Negyedikén amúgy a rádió állandóan játszotta a Nabucco-ból a Szabadság kórust, mert maga a rádió nem működött, valószínűleg a Parlamentben volt valami stúdió; kevés lemezük volt, úgyhogy félóránként fölhallatszott a Nabucco. Akkor még nem mondtak semmit, aztán másnap mondták, hogy Kádár János átvette a hatalmat.

Elég sok embert ismertem, aki disszidált utána, de közvetlen haverom nem volt közöttük. Egy unokatestvérem volt, arról úgy hallottam, hogy Kanadába került, és hát először farmon dolgozott, meg közben beült az elemi iskolába a gyerekek közé megtanulni a nyelvet. Aztán bekerült a General Motors autógyárába; először a szalagon dolgozott, aztán valahogy valami szakszervezeti nagyfőnök lett. Tudom, egyszer volt itthon hivatalos kiküldetésben, a Gellértben lakott, és meghívta a családot egy vacsorára. Később félig hazaköltözött; az öccsének küldött pénzt, és az ott épített a fölső szinten egy szép lakást neki, és úgy tervezték, hogy nyáron itt lesznek, télen ott, vagy fordítva, már nem tudom. Kanadai-francia volt a felesége. De hát aztán szerencsétlen ezt pár évig csinálta, és már készültek hazajönni karácsony után, mikor reggel, borotválkozás közben összeesett, puff, meghalt

Kisiparosként

A forradalom után kezdődtek a sztrájkok. Sokáig eltartott, amíg úgy ahogy megindult a munka, de a Kádárék hoztak egy csomó rendeletet, amivel nagyon föllazították a diktatúrát, mert hát azért valamivel szelídíteni kellett a népet. Többek között nagy arányú racionalizálást rendelték el, sok embert elbocsátottak – raciztak – két vagy három havi fizetéssel. Lecsökkentettek mindent jóformán. Úgyhogy én Diósgyőrbe már nem is mentem vissza a munkahelyemről, hanem rádumáltam a főnökömet, hogy racizzanak engem is, mert én kisiparos akarok lenni, meguntam már a világlárást, szeretnék otthon maradni. Az is benne volt a rendeletekben, hogy a kisipart segíteni kell, és nem agyonütni. Fölvettem azt a négy-ötezer forintot – volt egy kis megtakarított pénzem is –, és abból indítottam meg Szentendrén a rádiójavító műhelyemet. Hazulról elvittem egy asztalt meg egy hokedlit, avval kezdtem a dolgokat, meg kiraktam nagy büszkén, hogy rádió és kigép javítás. Hát, ami ugye, elég nehezen ment, de megéltünk belőle. Akkor nősültem, '57-ben húsvétkor, akkor már kisiparos voltam, valahogy összeszedtem annyi pénzt, hogy elmentünk Hollóházára egy hét nászútra.

Elkezdtem tehát rádiókat javítgatni; televízió még nem volt, már úgy közkézen. Már adás volt, a nagykutyáknak volt tévéje, adtak nekik, hogy figyeljék a műsort. De akkor már kezdett elterjedni, '57 vége felé már lehetett kapni kétféle Orion készüléket, nagyon kezdetlegesek voltak. Én bizony elmentem egy tanfolyamra – amit a KIOSZK szervezett – megtanulni a televíziót úgy ahogy. Utána aztán rendszeresen javígtattam a televíziókat egész addig, amíg nyugdíjba nem vonultam, meg még utána is egy kicsit. Ezen kívül porszívót, padlókefélőt, kávéfőzőt, ilyesmiket javígtattunk. Na, ezeket csináltam egész rövid megszakítással, mert '59-ben egy KTSZ elnök rábeszélte, hogy lépjek be a szövetkezetbe. Ez inkább vasipari szövetkezet volt, mindenféle apró vasműtűűröket gyártottak, meg nagyobbakat is, volt kovácsrészleg, lakatosrészleg, sok minden volt. Három hónapos próbaidővel kezdtük, és hát én nem tudtam annyi pénzt kitermelni, hogy ez nekik megért volna valamit, úgyhogy három hónap után abbahagytuk; visszakaptam az iparengedélyt, és folytattam tovább.

Ekkoriban voltam itt Szentendrén két évig tanácsstag. Azt hiszem, egyedül voltam jelölt, úgy választottak be. Nem tudom már biztosan, de valószínűleg így volt. Hát két

évig úgy havonta egyszer volt tanácsülés, meg még egyszer bizottsági ülés. Hát nem sok vizet zavartam: bólogattam, amikor kellett, amikor lehetett, ellene szavaztam, de az nemigen volt. Az akkori polgármester, az aránylag jó barátunk volt, Sziráki Ferencnek hívták. Tulajdonképpen az vitt be, és hát én támogattam, mert elég ügyesen intézte a város dolgait. Egy innen, a laktanyából leszerelt politikai tiszt, őrnagy volt, és onnan indult '56 után, mint polgármester-jelölt, és meg is választották. Nagyon szép fiú volt, zavaros nőügyei is voltak, de az asszonyok nagyon szerették, azok is, akiknek nem udvarolt – hogy hátha rájuk kerül a sor. Na, szóval az vitt be, de valahogy csak két évre sikerült. Azt hiszem pótválasztáson kerültem be, és amikor eljött az igazi választás ideje, akkor már őneki is kifelé állt a rúdja, és azt mondta, hogy hát most menj el inkább pihenni, szakembereket kell beválasztani, jogászokat meg városfejlesztő mérnököket – szóval megmagyarázta, hogy miért hagynak ki a jelölőlistáról. De akkor már őt se választották meg, akkor már más lett a polgármester.

Közben született két gyerekem, két fiú: '58-ban az András, '62-ben a Péter, és hát azokkal is elég sokat foglalkoztam. A tanulásban segítettem nekik; mateknál előjöttek olyan dolgok, amit azt hittem, sose tudtam, aztán mégis el tudtam magyarázni, hát szóval érdekes dolgok voltak.

Utazások

Előtte sokáig jártam egy kórusba – itt Szentendrén is, nemcsak a középiskolában –, de mivel mind a ketten jártunk az asszonnyal, mikor az első fiam született, akkor mondtam, hogy ezt az egy estét hetenként vállalom én, menjél te énekelni. És azóta nem járok, de ha valami buli van náluk, akkor elmegyek. Ismerek mindenkit, felét tegezem, és voltam velük többféle kiránduláson, voltunk Németországban, Kelet-Németországban fellépni. Ilyen testvérvárosi kapcsolat volt ez; az ottani kórusral nem tudom, hogy jöttek össze, de azok ott nagy ovációval fogadták őket.

Mikor először mentek Mariannék, akkor én nem mentem. Aztán másodszor már Nyugat-Németországba, Wertheimbe mentek – ott is egy olyan testvérkórusi kapcsolat volt –, oda én is elmentem velük. De az már a másik kórus volt, mert az asszony járt a városi kórusba is meg a Cecíliába is, az az egyházi kórus. Jött velünk

a plébános is, de nagyon beleváló gyerek volt, olyan velemkorú. Mikor megálltunk még Ausztriában, ott a hallstatti tavaknál, gyönyörű idő volt, olyan májusi, szép táj volt – fönn a hegyekben még hó, lenn meg fürdenek a tóban –, akkor kijelentette, hogy hát ne is menjünk tovább, itt letáborozunk, aztán három nap múlva hazamegyünk. Aztán csak továbbmentünk; ott Wertheimben fogadott a polgármester, mondott pohárköszöntőt meg minden, szóval nagy cécó volt, nagyon kedves társaság volt. Mariann ott összebarátkozott az ő szállásadójával, akivel azóta is levelezik. Általában karácsony és szilveszter között telefonálnak is egymásnak, akkor fél órát eldumálnak, sőt, mikor kinn jártunk a fiamnál, egyszer hazafelé is meglátogattuk őket. Azok is voltak itt nálunk, de ők busszal jöttek és szállodában szálltak meg, de azért itt voltak egyszer vacsorán, egyszer uzsonnán, úgyhogy azokkal is jó barátság alakult ki.

Na, hát ez a kórusbeli dolog, ez még most is él, most nyáron is voltak kint Wertheimben, nagyon kedvesen fogadták őket. Én már nem mentem velük, valahogy sok 12-13 órát ücsörögni a buszban, meg én nem is tudok németül, csak hallgatni, hogy az asszony mit povedál össze-vissza.

A műhelyből megéltünk, tudtam venni egy használt Opel Recordot. A benzin olcsó volt, a családdal elég sokat csavarogtunk, kétszer voltunk Jugóban is evvel a panorámás Opellal. Először '67-ben mentünk külföldre. Négyen mentünk: apám, anyám, feleségem, meg én. Valahogy úgy összejött a családban egy kis pénz, és akkor az öreg Opel Recordnak nagyon tönkrement az első futóműve, meg a motorja is kivolt már, és kimentünk Bécsbe. Ott a Demeteréknél szálltunk meg, azoknak egy nagy Opel szervizük volt. Ők '56-ban disszidáltak mind, mert a fiúk bizony úgy jártak be októberben Pestre lövöldözni, harcolni, mintha munkába mentek volna. Reggel bementek, este hazajöttek, másnap reggel megint mentek. Hogy követtek-e el valamit, azt nem tudom, de tény, hogy a legnagyobb fiú, az már börtönviselt volt, mert disszidálni akart, el is lötték a lábát, úgyhogy innentől mülába volt az egyik. Úgyhogy az a régebbi meg az a mostani világossá tette előttük, hogy menni köll, és mind kimentek. Apám régi ismeretségben volt velük, én is aránylag jóban voltam a két legkisebb gyerekkel, úgyhogy ezeknek elmentünk a lakására, és ott szálltunk meg egy hétig.

Ott aztán kicseréltük a futóművet, és elmentünk Máriacellbe búcsút járni. Akkor hajtottam először az autósstrádán egy kicsit. Máriacell búcsújáró hely, ott is megnéztünk mindent, valami apró műtyűrt vettünk, de hát nagyon spóroltunk, mert kevés volt a pénzünk. Ott végigjártuk a kegytemplomot; volt egy olyan kis kápolna, ahol ilyen vastag, óriási gyertyák égtek minden kommunista uralom alatt élő európai államért. Magyarország, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, azt hiszem Jugoszlávia nem volt. Azt hiszem, egy kis misét is végighallgattunk – anyám meg a Demeterné, aki velünk jött, azok gyóntak, áldoztak, mert volt ott mindig magyar pap –, és nézegettük a töméntelen hálaadó márványtáblát – a fele magyar volt –, amiért megsegítette őket a máriacelli Mária.

Aztán visszamentünk a Demeterékhez, és másnap vagy harmadnap mi a Mariannal elindultunk a csodálatos autósstrádán Róma felé, ahol neki egy nagynénje élt, aki küldött nekünk ezer schillinget az útra. Két nap alatt értünk oda, az első éjszakát már Olaszországban töltöttük, a Tagliamento folyó medrében vertünk sátrat, és ott aludtunk. Egy hetet eltöltöttünk Rómában, megnéztük a Vatikánt, a Sixtusi kápolnát, és egyszer elmentünk strandolni Fiumicinoba, az Rómának a strandja. Odajött még egy osztrák házaspár, a nagynéni ismerősei, és akkor ott ebédeltünk a strandon valami grillcsirkét. Az nagyon érdekes volt, mert a nagynéni férje, az horvát volt, a bécsi házaspár, az csak németül tudott, én meg csak magyarul. A nagynéni, az tudott magyarul, horvátul, olaszul, németül, meg egy kicsit angolul, mert a veje egy amerikai orvostanhallgató volt, aki Rómában vette el az ő orvostanhallgató lányát, és azóta is New Yorkba élnek. És bizony előfordult, hogy a nagynéni mellettem ült, és akkor nekem mondta németül, és mellette a németnek magyarul, de jól mulattunk rajta.

Mikor elindultunk hazafelé, Zágrábban megint egy kempingben aludtunk meg, másnap bementünk Zágrábba kicsit bevásárolni, aztán szépen hazaértünk. Három hétig tartott ez az egész. Ez '67-ben nagy szó volt, mert hetvenöt dollárt adtak egy főre, azt is csak háromévente. Hát persze én vettem feketén száz márkát, meg Rómából küldtek ezer schillinget, úgyhogy azért úgy ahogy elvoltunk. Emlékszem, hoztunk is hat kisüveg Coca-Colát, aztán egy nagy házibulira félretettük, és akkor mindenki itta áhítattal. Mondtuk, hogy most Coca-Cola mámorban fogunk fetrengeni, mint a dekadens nyugati ifjúság. Ez a Rákosi mondása volt.

Aztán az első gyümölcsöst, amit még régebben vett a család, azt eladtuk '73-ban, azt hiszem. Fölparcelláztuk három részre, elég gyorsan el is adtuk, nem sokért, mert nekem a negyedrésze jutott, kétrész az anyámé volt, egy enyém, másik az öcsémé. De arra elég volt, hogy '73-ban elmentünk Jugóba az Opel Recorddal, megint vettünk fejenként hetvenöt dollárt. Meg azért feketén itt-ott össze lehetett szedni még elég sok pénzt, de négy személynél az a hetvenöt dollár is elég sok volt.

Amikor elindultunk Jugóba, előtte már egy évvel ide a falra föl volt szögelve Jugónak az autós térképe, megtanultuk, hogy mi hol van. Szarajevó felé mentünk, ott megszálltunk a városon kívül egy kempingben. Este bementünk a városba, megnéztük a dzsámikat meg a piacot, meg azt a lábnyomot, amit a Princip hagyott ott, amikor lelőtte a Ferenc Ferdinándot. Aztán elmentünk hajókirándulásra Splitből. Elmentünk kocsival Splitbe, és akkor megvettük a hajójegyet Hvarba - az egy sziget - , és fölszálltunk a Jadran nevezetű hajóra. A kisebbik fiamnak előtte vettünk egy ilyen tengerész sapkát jadran felirattal, büszkén feszített benne, aztán itt a matrózok tisztelegtek előtte, mert tudták, hogy a turistának udvarolni kell. Ő itt határozta el először, hogy tengerész lesz. Hát megcsodáltuk a tengerjáró hajót, elég nagy hajó volt, és az elvitt Hvar szigetére. Ott megnéztük a várost, megnéztünk egy bencés kolostort, ahol egy helyen ott volt a Tito fényképe, hogy ekkor meg ekkor itt járt. Akkor még nagy volt a Tito-kultusz, Splitben egy hegyoldalban óriási betűkkel föl volt írva, hogy Tito, mint Hollywoodban az a nagy felirat.

Spliten túl van Trogir, egy olyan kis sziget, ahova IV. Béla a tatárok elől menekült, mikor közvetlenül üldözték. És utána fölszedték a hidat, és a tatárok már nem tudtak átmenni. Ott is eltöltöttünk egy pár napot, az időnk mindig remek volt, sokat búvárkodtunk, ott egy kicsit összehaverkodtunk egy fiatal magyar házaspárral, akik Csepel motorkerékpárral jöttek. Hát volt egy pici sátruk meg nagyon kevés felszerelésük, úgyhogy egyszer meg is hívtuk őket ebédre, mert mondták, hogy már úgy ennének valami főtt ételt. Persze pénzünk nekünk se nagyon volt, hogy a vendéglőbe menjünk, mert az már nem a mi zsebünkre volt méretezve, de azért egyszer megreszkiroztuk, hogy együnk egy kis csevapcsicsát. Akkor a sör olcsó volt, konyak olcsó volt, Coca-Cola olcsó volt; a gyerekek azt itták, mi konyakot ittunk sörrel, úgyhogy elvöltünk.

A feleségem kijárt a piacra, nagyon élvezte, hogy lehet alkudozni, már ugrattuk őt, hogy messziről meglátnak a kofák, akkor már jajveszékelnék, hogy itt jön az a magyar, aki mindenben alkuszik, pedig az ott olyan szokás volt, és aki nem alkudott, nem is volt rendes vevő. Ő nagyon élvezte, nem tudom hogy beszélt velük, de ő nagyon fölhalálja magát, meg hát tanult orosz az iskolában. Az anyja egyébként Horvátországban nőtt föl, úgyhogy mint gyerek megtanult teljesen, de Mariannt nem tanították meg.

Aztán pár nap múlva továbbmentünk Fiume felé, és ott, ahol '67-ben megszálltunk Jurjevóban a kempingben, ott megint eltöltöttünk két napot. Közben megálltunk Zadarban, ahol szintén vannak magyar emlékek. Az útikönyvből kiolvastuk, hogy az egyik templomot IV. Béla építtette, ami akkor ott rom volt, de aránylag karban tartott rom. Mentünk a tengerparton, és balra voltak ezek a régi épületek, és ott volt egy széles autópálya a sétány és az épületek között, és Mariann annyira bámulta ezeket a régi dolgokat meg valami amerikai kocsit az út túloldalán, hogy nekiment egy jelzőtábla oszlopnak – pedig a fiam megszólalt, hogy neki fogsz menni, de akkor már késő volt.

Aztán szépen, kényelmesen autókázva elértünk Jurjevóig, két napig ott voltunk, utána bementünk Fiuméba, ahol sírógörcsöt kapott a nejem, hogy még mennyi pénzünk van, hogy fogjuk ezt elkölteni. Hogy számot is mondjak, tizenötezer forinttal indultunk el, és bizony gond volt a végén, hogy mire költjük el. Egy áruházban összevásároltunk mindenfélét, tudom, én még elektroncsöveket, meg más televízióba való dolgokat is vettem. Azt hiszem akkor már lehetett behozni piát, hoztunk vagy négy liter Cézár konyakot, akkor az nagy divat volt, nagyon jó konyak volt. Most már nem tudom, hogy eldugtuk vagy lehetett hozni. Akkor már itthon is lehetett Coca-Colát venni, azt nem hoztunk. Ez volt '73-ban, és '75-ben megint elmentünk Jugóba.

Akkor már elég jól ment a műhely, a mosógépek, meg a televíziók kicsit fölnyomták a dolgot, mert rádióval azért túl sokat keresni nem lehetett. '75-ben megint eladtunk ebből a földből egy parcellát, és megint abból mentünk Jugóba, akkor már egy

gyerekkori barátommal, meg a családjával mentünk két autóval. Az övé Wartburg volt, amit az első kis esőnél javítani kellett, de aztán megúsztuk minden baj nélkül.

Különben itthon is sokat nyaraltunk, de mivel én kisiparos voltam, semmiféle SZOT üdülőbe nyaralni nem mehettem. Ezért állandóan kempingezni jártunk; jól felszereltük magunkat sátorral meg kempingcikkekkel. Először Balatonföldvára jártunk. Oda először még oldalkocsis motorral mentünk, két katonai sátorlapon volt a sátrunk, öcsémmel mentünk hármásban, a közeli téeszben kértünk egy kis szalmát, azt leterítettük, és azon aludtunk. Aztán jöttek csak a gumimatracok, mert addig nem volt, mikor a második évben mentünk, már volt, mi is vettünk. De a szalma is nagyon jó különben. Én horgászgattam, meg fürödtünk nagyokat, aztán egyik nyáron, mikor elindultunk a megszokott időben, olyan rossz idő volt, hogy nem mentünk Földvára, hanem elmentünk Hévízre. Hogy hát ott meleg a tó vize, ott majd fürdünk egy jót. De odafelé menet láttunk az útról egy nagyon szép kis kempinget Balatonszepezden. Láttuk, hogy nagyon szép, hely is van, úgyhogy másnap bizony Hévízről visszamentünk Szepezdre, és aztán odajártunk még vagy húsz évig. Nagyon jó hely volt, jól lehetett horgászni a partról, fogtunk is szépen halakat.

Közben Mariann többször elment SZOT üdülőbe két hétre nyaralni, egyszer még az Al-Dunán is volt hajóval. De kapott beutalót a Barátság vonatra is, ami Moszkvába ment meg Leningrádba. Oda is egyedül ment, én itthon maradtam a két gyerekkel, de nem volt gond. Ez '72-ben volt, abban az évben halt meg az apám, arról tudom.

'85-ben volt megint egy nagy kirándulásunk, mert a gyár ahol Mariann dolgozott, az valami kelet-német gyárral megegyezett egy csereüdültetésben. Ott Kelet-Németországban egy nagyon kedves, helyes népségnél voltunk. Ez ott Suhl környékén volt, Unterschönauban voltunk, azt hiszem. Nagyon szép hegyvidék, ez volt a szász Svájc, sokat mászkáltunk a hegyekbe is meg bementünk Suhlba, meg megnéztük a környező városokat, nagyon érdekes volt. Megnéztünk egy műemlék jellegű nagy kovácsműhelyt is, amit víz hajtott.

Mi akkor időben kiváltottuk a nyugat-német vízumot is. A búcsúestén az ottani kelet-németek mondták, hogy ők bemásznak az autóba, elbújnak a csomagok között és velünk jönnek. Nagyon irigyeltek minket, hogy mi mehetünk Nyugat-Németországba

– akkor ugye, ők nem mehettek. Nagy élmény volt bizony, amikor átléptük a nyugat-német - kelet-német határt. De még kilométerekkel előtte félreállított a vámos, hogy van-e nyugat-német vízumunk, aztán kipakoltatta teljesen a kocsit. A végén elárulta, hogy hát őneki padlólemezig meg kell néznie, nincs-e ott valaki. Aztán átgurultunk a nyugati oldalra, közben ilyen óriási betontömbök között mentünk keresztül, ahol látszott egyik oldalon három nagy luk a falban, és ott látszottak a hegyes csöveknek a végei, és a másik oldalon a betonban ugyanott volt három luk. Azt egyszerűen ki lehetett lőni ott keresztben, és hát olyan vastag acélcső volt, amit tank se tud áttörni. Meg hát szögesdrót ott mindenütt, szóval nagy cirkusz volt.

Aztán odaértünk a nyugat-németekhez, ott nézi a vámos az útleveleinket, nagyon kedélyes pofa volt. Hát hol a statisztikai lap? Az nincs. Nem mondták a követségnek, hogy kell. Azt mondja, catastrophe, de röhögött. Mondom én a nagy tudásommal: mi van, kapcsoljak rükvercbe, aztán zurück Budapest? Nem, itt van két lap, töltsék ki. Kitöltöttük, aztán mentünk tovább. Hát Kelet-Németországban a sztrádák bizony olyanok voltak, ahogy a Hitler megépítette. Még kockakő is volt, kis kockakő, ahol emelkedő volt. Ahol nem volt emelkedő, ott betontömbökből volt lerakva, ilyen kétszer kétméteres betontömbök. Hát olyan dübörgéssel mentek az autók azokon az öreg betontömbökön, hogy nem is lehetett jóformán teljes sebességgel menni. És az az út, ami a határhoz vezetett, az már egészen rossz volt. Kátyús, gödrös, minden.

Átértünk Nyugat-Németországba, még a fű is zöldebb volt, az erdő is szebb volt, az út jó volt. Megálltunk az első autópihenőn, aztán ott megittunk egy üveg sört, jött valami német, odakeveredett, kicsit beszélgettünk vele, Mariann elég jól tudott németül. Aztán elmentünk oda, ahol ők '45-ben, meg '46-ban mint menekültek laktak. Hát nosztalgiazott ottan, meg régi ismerősöket is meglátogattunk, ugye, negyven év múlva kerültünk oda vissza, hát nagy élmény volt neki. Én meg próbáltam együtt érezni vele.

Ott is valami kempingben szálltunk meg, aztán mentünk tovább Regensburgba. Ott is kettőt aludtunk, megnéztük Regensburgot, az öreg hidat, meg a templomot, meg az első Quelle áruházat. Nagy élmény volt, mert addig még olyanban nem jártunk, az olyan volt, mint ezek a plázák már. Nem sok pénzt költöttünk, de azt nagy élmény volt végigjárni. Aztán elmentünk, a Valhallát is megnéztük, az ott van Regensburgtól

lefelé a Duna partján, az a bizonyos Lajos építette, aki – mielőtt megvonták tőle a hatalmat – mindenféle gyönyörű dolgokat építtetett, ő építette a neuschwansteini kastélyt is. Ez a Valhalla, az athéni Akropolisznak a pontos mása. De belül van egy óriási nagy terem, ahol német hírességek arcképei, meg szobrai vannak kiállítva – Hitler is ott volt.

Na aztán Regensburgból a Duna mentén elindultunk Passauba. Passau előtt megint találtunk egy kempinget, ott fölvertük a sátrat, másnap bementünk Passauba. Azt hiszem éppen vasárnap volt, a főtéren találtunk egy helyet, oda leparkíroztunk, a Duna parton sétáltunk, és elmentünk a spiccre, ahol az Inn meg a Duna összefolyik. Nagyon érdekes volt, ahogy ott álltam a spiccen, jobbról jött az Inn, balról meg a Duna, és akkor nekem eszembe jutott, hogy egyszer régen a szomszéd, aki mellesleg halászott – kovács volt különben, de halászott ilyen emelőhálóval, és elég sokat jártam ilyenkor vele – azt mondta a Dunára, mikor olyan feltűnően fehér volt: ez Inn-víz, attól olyan fehér. Hát mikor ott álltam a spiccen, akkor bizony láttam, hogy az Inn vize szinte fehér, a Duna vize pedig szinte fekete. És ott lehetett látni, hogy keveredik össze. Az nagy élmény volt.

Na, Passauból elindultunk, egy darabig még a Duna mentén mentünk, de Passaunál léptük át az osztrák-német határt. Ott is mentünk egy darabig a Duna parton, és megnéztünk egy vízierőművet a Dunán – még nem láttam olyat közelről, nagyon érdekes volt –, és utána keresztülvágunk Ausztrián, így ferdén. Hol sztrádán mentünk, hol autóúton, és estére Grazba értünk. Ott megint találtunk egy kempinget, és onnan irány a jugó tengerpart. Maradt négy vagy öt napunk Jugoszláviára. Ha már útban vagyunk, akkor oda is menjünk el, mert én különben nem is mentem volna el a kelet-német szakszervezeti üdülőbe. Evvel kecsegtetett az asszony, hogy hát Jugóba is megyünk. De hát őneki meg az volt a hátsó szándéka, hogy eljusson oda, ahol negyven éve voltak. Hát aztán négy vagy öt napig voltunk ott csak, mert lejárt már a Mariann szabadsága. Én maradtam volna, de csak elindultunk hazafelé, Zágrábban megint megaludtunk a szokásos kempingben, aztán minden baj nélkül hazaértünk.

Nyugdíj

És akkoriban kezdődött az én szemészeti kálváriám. Valamikor '84-'85-ben a Balatonszepezdi kempingben egy hirtelen szélroham egy éles kavicsot belevitt a

szemembe, amit a vasúti sínek közül kapott föl. Akkor még a vonatok nyitott végével jártak; ez a kavics nem tudom, mivel volt szennyezve, de pont a jobb szememnél, pont a pupilla közepén keletkezett egy fekély, amittől nem láttam semmit, csak világosságot. Hónapokig jártam szemorvoshoz, a következő tavasszal kórházba is kerültem, két hétig benn voltam, de semmit se tudtak csinálni. Na most, én megtanultam fél szemmel dolgozni, autót vezetni, sőt puskával lőni is bal szemmel, bal vállról, de a munka már nem ment olyan nagyon jól, mert az ilyen bonyolultabb mechanikákat, mint a magnetofon, főleg a videomagnetofon, azt már nehéz volt egy szemmel átnézni, hogy hogy működik, mert térlátás ugye, nincs.

De azért, mivel a másik szemem akkor szinte meg is javult – az a korrallal jár, hogy a távollátás, az jobb lesz –, nem nagyon zavart a dolog, de a végén megint elkezdett begyulladni állandóan a sérült szemem, és akkor – azt hiszem '87-ben – hosszas megbeszélés után lementem Debrecenbe, ahol sok herce-hurca után szaruhártya-átültetést végeztek. Igen ám, de már a műtét közben mondták a műtő orvosok, hogy van itt még egy szürkehályog is belül, ami a sok gyulladástól jött elő. Szóval azt a szememet csak nem tudtam használni.

Néhány évi várakozás után elmentem az ORFI-ba, és megoperáltattam ezt az operált szememet. Műanyag szemlencsét ültettek be, azóta úgy ahogy látok vele, de nem tökéletesen, tudniillik – nem tudom, melyik műtéttől – a szemem eldeformálódott. És a szemnek a külső görbülete is hozzájárul ahhoz, hogy élesen lásson az ember, de mivel nekem el van deformálódva, ilyen cilinderes üveget hordok, ami ellensúlyozza a szemem torzítását. Így se tökéletes, de azért a nagyobb dolgok térlátása megvan.

Aztán pár év múlva – ez már 2001-ben vagy 2002-ben volt – a másik szememen is jött a szürkehályog, azt is megoperálták, azt a Rókus Kórházban. Hát az tűrhetően sikerült, azért tűrhetően, mert nem olyan szemlencsét tettek be, amit kellett volna, úgyhogy muszáj a szemüveget hordanom. De ezen túltettem magam, ezen már nem izgatom magam, mert szinte gyerekkorom óta szemüveget hordtam. Tulajdonképpen a szememmel mentem előbb nyugdíjba – azt hiszem, ötvenhét éves koromban – szóval leszázalékoltak magyarul. Utána még egy darabig próbáltam csinálni a nyugdíj mellett az ipart is, körülbelül '95-ig, de akkor már annyira összevissza

kavarták az adórendszert, meg kamarai tagságot kellett volna fizetni, mint másnak, függetlenül attól, hogy én már nem bírtam annyit termelni, amennyit kellett volna. Hát meguntam, aztán beadtam az iparengedélyt.

Közben a műhelyt kiadtam egy használtcikk kereskedőnek, aki elektronikai cikkeket árult; őneki is jó volt, mert ott eddig is rádiók, tévék voltak, meg ő is azt árult. Ilyen ószeres ivadék volt az ürge, és elég jól ment neki eleinte a dolog. Hát ez még a nyolcvanas évek végén volt valahogy, és elhúzta úgy '98-ig körülbelül. De a végén már nem ment neki, mert akkor megindult az import, és az üzletek tele voltak olyasmivel, amit ő árult. Mikor ő kezdte, akkor még szinte semmi behozatal nem volt, ami bejött feketén vagy vámolva, azt ő jó áron el tudta adni. Szóval abbahagyta, visszaadta a műhelyt. Azóta, tehát körülbelül tíz éve van itt helyette a játékbolt.

Én a műhelyemet közben kiköltöztettem a régi faskamrába – arra úgysem volt szükség, ugyanis bevezettük a gázt –, és most ott van egy olyan háromszor hármas kis cellám. Még most is dolgozgatok ottan; van egy haverom, aki gyűjti a régi rádiókat, és ő rendbe teszi a dobozát, én meg megszólaltatom, mert az a mániája, hogy ha már ott van a rádió, akkor szóljon is. Evvel úgy ahogy eltelik az idő, nem unatkozok, de igaz az a mondás is, hogy a nyugdíjasnak már semmire sincs ideje, mert elszuszogja az időt. Pláne, hogy ráér, nem sürgeti senki, úgy elszuszogja a napot, hogy semmit se csinál jóformán. Kivéve az asszonyt, aki meg munkadűhben szenved, megállás nélkül hajt és próbál engem is hajszozni.

A műhelybeli munka mellett sokat olvasok, de most már kezdem unni. Ma már inkább régi jó könyveket olvasok, amit akkor teszek le, amikor akarok, és bárhol kinyitom, nyugodtan olvasom tovább. Mert ha új könyvet veszek a kezembe az olyan, hogy vagy az ötödik oldalnál odavágom, vagy nem bírom letenni, és akkor fél éjszakát olvasok, és másnap kába vagyok, úgyhogy az ember vén korában lassan leszokik az olvasásról. De ugyanúgy vagyok a tévében a filmekkel is, hogy nem tud már egy krimi érdekelni. Ha egy régi magyar filmet adnak – akár láttam gyerekkoromban, akár nem –, mindenféleképpen megnézem, nagyon élvezem őket. Meg ha valami olyan van, amiről már hallottam, és azt mondják, hogy nagyon jó film, akkor biztos megnézem, de nem rajongok a filmekért. Legtöbbször, ha az asszony lefekszik,

akkor én vagy a Spektrumot nézem vagy a Natgeo-t vagy a Natgeo wild-ot, amik ilyen tudományos érdekességekkel foglalkoznak.

A másik hobbim a horgászat. Mikor ideköltöztünk, itt volt közel a Duna, akkor eszembe jutottak a gyerekkori pecázások, és akkor itt a Dunában is elkezdtem. Régebben ugye, lejárunk minden nyáron a Balatonra, akkor a Balatonban is – ott már komolyabb felszereléssel – fogdostuk a pontyokat, és a tihanyi horgásztanyán már csónakból is horgásztam elég sokat. Oda majd minden második évben lementem egy hétre, utoljára már a fiammal jártunk le kettesben. Legnagyobb egy nyolc kilós harcsa volt itt a Dunából, süllőből négy és fél kiló volt a legnagyobb, hát aztán a többieket már nem is tartom számon. Márnából is fogtam elég nagyokat, sokat. Arra emlékszem, egyszer Szepezden fogtam egy nagy pontyot, és ott volt egy szatócsbolt, megkértem őket, hogy mérjék már le. De nem volt csak négy kiló súlyuk, és akkor még ráraktak három egykilós lisztet, úgy jött ki a hét kiló. Az volt pontyból a legnagyobb.

Tavaly talán kétszer-háromszor voltam horgászni; hát egyrészt volt a műtétem – gyomorvérzés miatt –, másrészt idő sem volt jó. Az idén meg még egyszer sem voltam horgászni, pedig ingyen kaptam a horgászjegyet, mert nyolcvan évtől fölfelé ingyen adják. Úgyhogy ott van a szerelés, a sok szerelés, ami ott évek alatt összegyűlt, de még az idén nem voltam. Vagy az idő volt rossz, vagy a Duna volt nagy, vagy nekem nem volt kedvem.

A rendszerváltásról

Míg jobb karban voltam, addig a föltámadási körmenetre elmentünk mindig, de azt is inkább még a rendszerváltás előtt, olyan tüntetésféleképpen. Szerintem maga a rendszerváltás már szükséges volt az országnak, mivel teljesen tönkrementünk, a Németh-kormánynak már üres volt a kasszája. És az egész tulajdonképpen úgy magától jött, nem mi csináltuk. „Tetszett volna forradalmat csinálni” – mondta Antall József. Hát a Szovjetunió is fölbomlott, Gorbacsovnak sikerült szétrázni a dolgot, olyan természetes volt, hogy itt is megindul. Körös-körül mindenütt megindult a folyamat, a lengyelek már régebben elkezdtek. Hogy aztán mennyire elrontottuk a borzalmas privatizációval, meg ilyenekkel, az már más kérdés. Tulajdonképpen

eladták az egész országot: a gyárakat, az üzleteket, még az aranykészletet is eladták.

De én nemigen vettem részt a politikai életben egyáltalán a rendszerváltás után sem, csak annyiban, hogy szavazni mindig elmentem. Mindig a jobboldalra szavaztam, ez nem mindig jött be, de mindig is jobboldalinak tartottam magamat egy kicsit, hogy elsősorban magyar vagyok, csak azután akármilyen más.

A két fiú és az unokák

A nagyobbik fiú, András kitüntetéssel végezte a nyolc általánost, és felvételizett a Bánki Donát Híradótechnikai Középiskolába, ez ott valahol a Váci út belső részén, ott valahol az Elektromos Művekkel szemben volt. Elég jól tanult, tudtam is segíteni neki. Utána elvégezte a Kandó Kálmán nevezetű főiskolát, aminek a neve volt csak az, mint ahova én jártam, de a helye már itt volt Óbudán, az Árpád Gimnázium helyén, abban az épületben, ahová meg a feleségem járt technikumba. Aztán egy bolgár cégnél, az Intrasmánál dolgozott, az ott van a Déli Pályaudvar után, egy nagy tízemeletes épület az Alkotás utca baloldalán. Ott dolgozott talán egy évig, amikor behívták katonának. Valami rakétásokhoz került híradósnak. Fehérvártól nem messze volt az alakulatuk, légvédelmi rakétáik voltak, amit csak úgy messziről láttak, hogy ott vannak, de azt hiszem sosem lőttek vele. Ez olyan '85 körül volt. Ő akkor már házas volt, '82-ben volt az esküvője.

Aztán pár hónapja volt katona, amikor a HM a Transzvillnál rendelte meg valami rakétakilövő elektromos berendezését, és azok azt mondták, hogy nekik ehhez kevés az emberük, kéne pár ember. Andrást kiemelték, visszavitték, és fél évig ott dolgozott mint katona. Katonaruhában kellett bejárnia, de hát itthon lakott, és a végén a zsoldját is megkapta, mert azt elkeverték közben neki. A tény az, hogy felépítették azt a rakétasilót, akkor már közel volt a leszerelés, idekerült Pilisszentkeresztre, itt is valami légelhárító egység volt, amivel Budapestet védték. Itt betették a telefonközpontba, ott elüldögélt, jó dolga volt.

Utána még dolgozott egy elektronikai cégnél – már nem tudom a nevét –, ők csinálták például a Nyugatival szemben annak a nagy áruháznak a komputerizálását.

Aztán még a rendszerváltás előtt, de mikor már kezdődtek a válság jelei, otthagyta a munkahelyét és kiváltotta az ipaengedélyt villanyszerelőnek. Ezt nagyon jól csinálja. Nemcsak a villanyszerelést, hanem az üzleti dolgait is. Én jó szerelő voltam, de az üzlethez süket, de ő ügyesen csinálja.

Van egy jó nevű kőművese, akivel együtt dolgoznak: ha az épít valamit, akkor ő szereli a villanyt. Aztán akkoriban jött be a műholdas tévéadás, akkor nagyon sok parabola antennát szerelt; a tévéjavítást nem tanulta meg, de azért bármilyen új tévén meg tudta találni a beállítási módot, mert hát mikor újak voltak ezek a távirányítók, hát a tulajok nem mindig tudták beállítani. Közben villanyt is szerelt, és mindig voltak neki segítők, akik a nagy robotot megcsinálták.

Közben megnőtt a három lánya, a legidősebbet, a Sárát férjhez adták, ez most már három éve lesz ősszel. Nagy lakodalom volt Ecseren, mert iskolaigazgató a papa, tanárnő a mama, és az iskola nagytermében egy nagy lagzi volt. Volt nyolcvan vagy száz ember, nem tudom már, de jól sikerült. Azóta megvannak a fiatalok, az idén házát vettek, mostanában költöznek bele, mert közben átalakították, sok mindent csináltak rajta.. Ez a legnagyobb lányunokám, ez kertészmérnöknek tanult, mert a nagynénje rábeszélte, aki szintén kertészmérnök. Tehát elvégezte az egyetemet, de nem kertészmérnökként dolgozik. Azt hiszem, először a Samsungnál volt egy évig, nagyon jól ment neki a számítógépes munka, de azt egy év múlva otthagyta, mert talált egy másik helyet. Az interneten jött össze a férjével, addig-addig míg találkoztak, megszerették egymást, és esküvő lett a vége. Az programozó, a Sára is valami olyan helyen dolgozik, ahol számítógépen dolgozik. Én amúgy már az elején – ami 25 éve volt, amikor kezdett bejönni a számítógép – azt mondtam, hogy én már ehhez öreg vagyok, és azóta is tartom magam ehhez, úgyhogy nem értek hozzá.

A fiam legkisebb lánya, a Réka lovasoktató. Most a Testnevelési Főiskolára jár, tornatanár lesz meg valami lovas szakember is. Ő már gyerekkorában fejébe vette, hogy ő szereti a lovakat, és mindenáron lovagolni akar. Elég sokba került, de jól csinálta, és most már oktat is, hát főleg ilyen kezdőket persze. De azt csinálja, amit szeret, és hát az a szerencsés ember, aki a hobbijából meg tud élni. Én is így voltam sokáig a rádiókkal, tévékkel.

A középső, Bernadett Kommunikációs Főiskolát végzett itt Békásmegyeren. Az eleinte nemigen talált magának állást. Nem mentek túl jól neki a nyelvek, pedig többször volt kinn a Péternél Németországban ő is meg a Sára is, meg a Réka is, mert amikor mi mentünk ki, akkor mindig kettőt vittünk közülük. De volt úgy, hogy tovább is kinn maradtak, segítettek a fiam feleségének, a Carmennek, mert az akkor éppen egy vendéglőt árendált ki. Mégis a német megy legnehezebben mindegyiknek, angolul aránylag jól beszélnek. Most ez a középső lányunkám elhelyezkedett valami VIP fogászati szanatóriumban mint recepciós, ahol kell németül is meg angolul is beszélnie.

Azt pedig már mondtam, hogy a kisebbik fiam, Péter az Jugóban úgy beleszeretett a hajózásba, hogy elhatározta, ő pedig tengerész lesz – tíz éves volt akkor. Aztán ha tengerész nem is lett, de hajózási szakközépiskolába került, el is végezte, le is érettségizett, és aztán a Dunán hajóztatott. Akkoriban összejött egy kislánnyal, aki rábeszélte őt, hogy menjen el egyetemre, legyen hajóstiszt. Be is iratkozott, el is engedték a MAHART-tól, szóval beiskolázták magyarán, de hát ahogy bejárt HÉV-vel az egyetemre, ott összeakadt egy másik lánnyal, aztán úgy összeakadt, hogy el is vette feleségül '85-ben. És nem sokkal ez után behívták katonának, két évet húzott le ő is, de ő nem szerette. Érdre került valami utászokhoz, ott híradós lett belőle, és valahogy olyan ügyesen helyezkedett, hogy a századparancsnokának ő lett a jobbkeze. Elő is léptették szakaszvezetőnek, bármennyire tiltakozott ellene. Hozzá kell tennem, hogy neki korábban hosszú, vállig érő haja volt. Mielőtt bevonult, itt levágták a haját, megsiratta, nagyon rosszul érezte magát rövid hajjal.

Mire leszerelt, úgy a házassága is nagyrészt szétment, és akkor visszament hajósnak, és már mint katonaviselt, mint öreg hajós személyi hajóra került, a Donauprinzessin-re, ami egy német vállalkozóé volt, de magyar hajózási személyzet vitte. Ez egy szállodahajó volt, a szállodaszemélyzet német volt. És ott összejött egy német leányzóval, amiből aztán házasság lett; itt volt Szentendrén az esküvő '88-ban, és ősszel tudott kimenni Németországba, addig húzódtak az adminisztratív dolgok.

Ott kapott egy aránylag jó állást egy farostlemez gyárban. Kapott egy ménkű nagy gépet, amivel méretre szabták a farostlemezeket. Hát először mint segítő dolgozott

ottan, aztán övé lett a gép, és volt négy-öt embere, főleg törökök, akik rakodtak. Ott dolgozott tíz évig, elég jól keresett, a felesége pincérnő volt – a hajón is pincér volt, ahol megismerkedtek. Később már csak így beugrott hol itt, hol ott, szinte feketén.

Mi még az első évben kimentünk hozzájuk; ők kimentek ősszel, mi április végén beültünk a Wartburgba, és mentünk hozzájuk. Hát az is egy nagy kaland volt a Wartburggal a német meg az osztrák sztrádákon. Hajnali háromkor indultunk, délután ötre vagy hatra már ott voltunk, pedig nyolcvannál-kilencvennél gyorsabban nemigen mentünk. Na, hát akkor ott megismerkedtünk a családdal. Akkor még a Petrik nem született meg, csak nagy pocakja volt a Carmennak. Úgy elég helyes család volt: a nagypapa meg a papa asztalos volt, volt egy nagyon szép asztalosműhelyük mindenféle géppel felszerelve, de valahogy nem voltak jó üzletemberek, nem sokat dolgoztak a műhelyben. A nagypapa már öreg volt, Carmen apja meg inkább elment gyári munkásnak. Ugyanabban a gyárban, ahol Péter dolgozott, ott egy másik részlegnél művezető lett.

És ott kinn kiderült, hogy elég jól lehetne ott keresni fekete munkával, mint konyhalány. Feleségem akkor ment nyugdíjba, még elég fiatal volt, és azt mondta, hogy ő keres egy kis pénzt, hogy vegyünk egy új kocsit. Akkor még hazajött velem, de aztán nemsokára kiment, és ott egy hegyi vendéglőben konyhai mindenesként dolgozott tíz márkás órabérért, úgyhogy egy nap megkeresett száz márkát. Na, és aztán még ezt elég sokáig csinálta: három hónapig kinn volt, akkor pár hónapra hazajött, aztán nyáron megint kiment. Tény az, hogy az első keresetéből, amihez még kértünk hozzá kölcsönt az öcsémtől, megvettük az Opel Kadettot. Akkor lehetett először hivatalosan, magyar kereskedőtől nyugati autókat venni. Nem volt olcsó, tíz és félezer márka volt, ugyanis márkáért kellett venni. Ez egy új autó árának több mint a fele volt akkor. De hát ég és föld a Wartburghoz képest. Aztán már evvel jártunk Németországba, volt még olyan is, hogy ő egyedül kiment, és ott használta az autót, meg egyedül is jött haza. Egyszer, tudom, András fiammal elé mentünk Ausztriába félútig, hogy ne az egészket kelljen levezetnie, mert ha egyedül vezetett, akkor valahol megaludt útközben. De így ottan délután kettőkor találkoztunk egy benzinkútnál, onnan már én vezettem haza, úgyhogy akkor egy nap alatt hazaért.

Hát aztán megszületett a Petrik unokám, akkor éppen Balatonakaliban voltunk egy kempingben, augusztus 13-a volt, '89-ben. Jött a telefon, hogy megszületett az első fiúunokánk, mert addig ugye, három lány volt. És pont ott, a sátrunk mellett volt egy német pár, akiről a feleségem felismerte, hogy ez a rendszám ez odaválósi, ahol a fiamék laktak, és hát beszédbe elegyedett velük. Hát mondta, hogy ő tényleg odaváló, a szomszéd városba, mint később kiderült, rendőr volt, és amikor hallotta az ovációt, akkor mondta, hogy hát ő megy haza, ha akarunk valamit küldeni, akkor azt ő elveszi. El is vitte szépen, de mondta, hogy mondjuk meg a gyerekeknek, hogy ne ijedjenek meg, ha egy rendőrautó áll meg a ház előtt.

Petrik amúgy tűrhetően beszél magyarul, csak az a gond, hogy nem tud magázódni, mert jóformán ott a környéken senki sincs, akivel magyarul tudna beszélni, a családban meg általános a tegeződés. Péteréknél a második is fiú lett, Martinnak keresztelték, mi csak Marcinak hívjuk. Ő nagyon sok mindent megért, de valahogy gátlása van, és nem nagyon szólal meg magyarul. Az ő születése után rájöttek, hogy önekik kéne egy bébiszitter, aki segít, hogy a Carmen többet tudjon elmenni dolgozni. És akkor itt egy szentendrei ismerős leány jelentkezett, azt kivitték magukkal, egy évig volt vagy fél évig, aztán valamiért összevesztek, szerintem a szentendrei lány azon, hogy a Péter nem udvarolt neki, Carmen meg mégis féltékeny volt rá. De nem ezen veszték össze, hanem találtak valami dolgot. Tény az, hogy otthagya őket fél év múlva. Utána még két-három lányt szereztünk nekik bébiszitternek, hát Péter tanult az első esetből, ezeknek már udvarolt, aztán közben a Carmen is félrelépett, aztán Péter egyszer arra ment vissza karácsony után, mikor egyedül volt itthon, hogy bizony van egy másik pacák, és neki fel is út, le is út. Hát akkor kibérelt egy lakást elég drágán, és tovább dolgozott a gyárban, és közben itthon összejött egy régi iskolatársával, akivel együtt jártak nyolc évig, de akkor szinte észre se vették egymást. Péter is szalma volt, az is elvált volt, hát összeálltak. Óbudán volt a csajnak lakása, és fél év múlva megjelent nála a Péter, és mondta, hogy nem is megy vissza Németországba. Úgyhogy fölszámolta ott a dolgait, és hazaköltözött.

Akkor a sógornőmnél, a Mariann húgánál dolgozott, az ilyen virághagyma nagykereskedő. Ott dolgozott elég sokáig, csomagolt, szállított, minden ilyesmi, amíg aztán talált magának Budakalászon egy faáru telepet, ahova fölvtették őt eladónak,

mivel tudott németül, és hát azért néha németek is betévednek. Ott dolgozgatott, közben szétment az a parti, valahogy a Péter megszokta már, hogy egyedül jobb. És itt, a fatelepen megismerkedett egy elvált asszonnyal, azóta is együtt járnak, de nem bútoroztak össze, hol itt alszik, hol ott alszik.

A Petrik meg a Marci legtöbbször nyaranta jönnek, de többször karácsonykor is, mert akkor van a születésnapom – meg hát a karácsony is. Volt, amikor egyáltalán nem jöttek egy évben, volt, amikor kétszer is, most karácsonykor itt volt a Petrik, meg most nyáron már a Marci is itt volt, ígérték, hogy jönnek jövőre is, mert nagyon ízlett nekik a koszt, amit az asszony főzött nekik. A fiamnál laktak, de mindig idejöttek ebédelni. Hát nem sokáig voltak itt, vagy tíz napig, Pesten csavarogtak egy picit, egyszer lementünk a Dunára kenuzni meg csak így strandolni – akkor éppen az a nagy hőség volt –, szóval jól elvoltak, jól érezték magukat, megígérték, hogy jönnek karácsonyra is, meg jövőre is jönnek.

Fényképalbum

Fénykép címe:	Boldog agglegény
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	1925-26.
Kulcsfigura:	Mócsai Rezső

Ez az apám, de nem az anyámmal. Valami esküvőn készült, ahol a koszorúslánnyal fényképezkedtek. 1925-'26 körül készült, itt apám még boldog legény volt, ugyanis csak később, 1929-ben volt édesanyámmal az esküvője. Őt Baranyában, Szabadszentkirályon ismerte meg, mikor a faluvillamosítást végezték arrafelé.

A szüleim '34-ben telket vettek itt Szentendrén, és házat építettek rá: egy kis szoba, konyha, spejz, ennyi volt az egész. A Bükkös-parton volt, ott is a legszebb részen, csak a patakon keresztül lehetett bejárni, úgyhogy arra hidat építettek villanyoszlopokból, mert az volt használt, és fölfűrészelt villanyoszlopokat keresztbeszögelték rá, aztán annyi. Se korlát, se semmi, anyám haja az égnek állt, mikor ottan biciklivel, kezdő biciklistaként végimentem rajta.

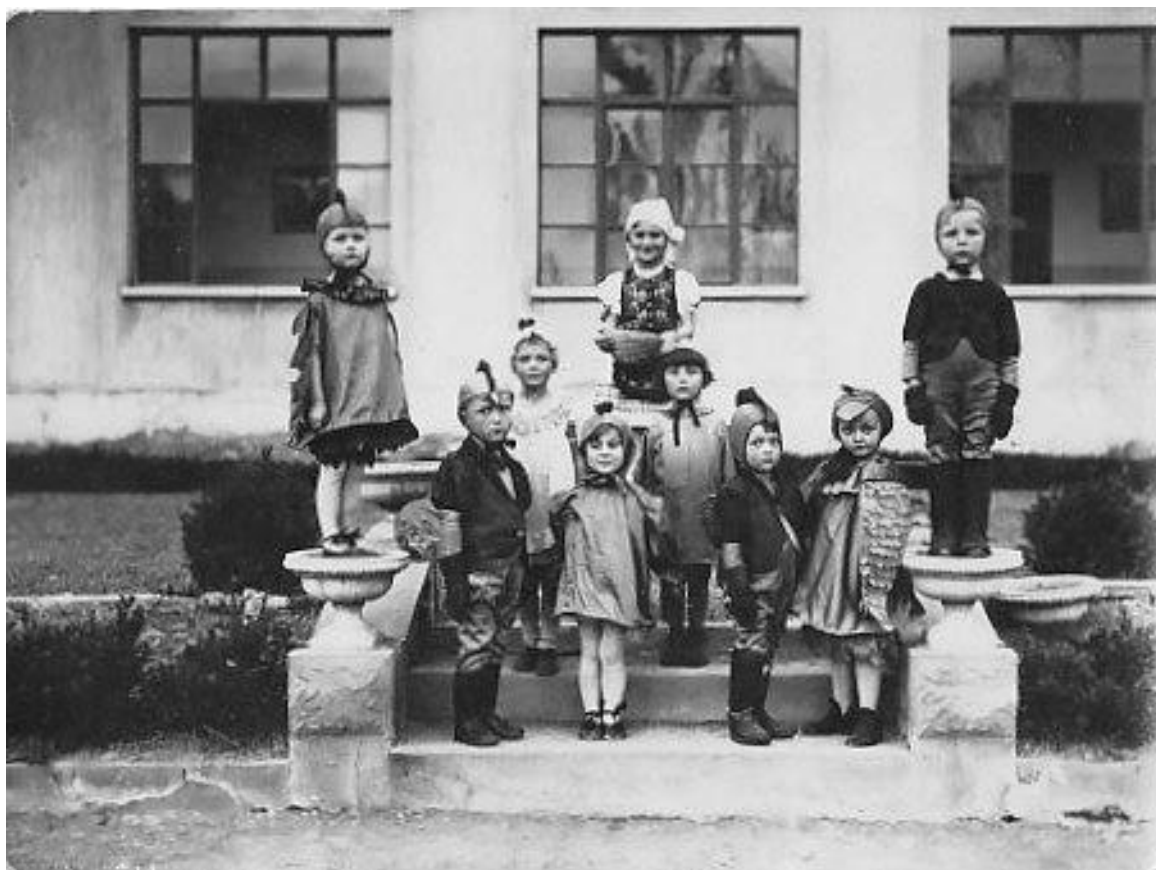
Fénykép címe:	Lacika
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	1931.
Kulcsfigura:	Mócsai László

A képen én vagyok 1931-ben, a hátulján ott van, hogy „Emléül körösztapámnak Lacikától”. Ő anyámnak az öccse volt, József, keresztanyámnak pedig a hűgát, Margitot kérték föl. Mind a ketten baranyaiak voltak. Megvolt a kapcsolat velük, de ez, hogy keresztshűlők is voltak különösebben nem jelentett semmi pluszt. Tehát a lelki nevelésemmel – hogy így mondjam – nem ők foglalkoztak.

Fénykép címe:	Műteremben
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	1934 körül
Kulcsfigura:	Mócsai László

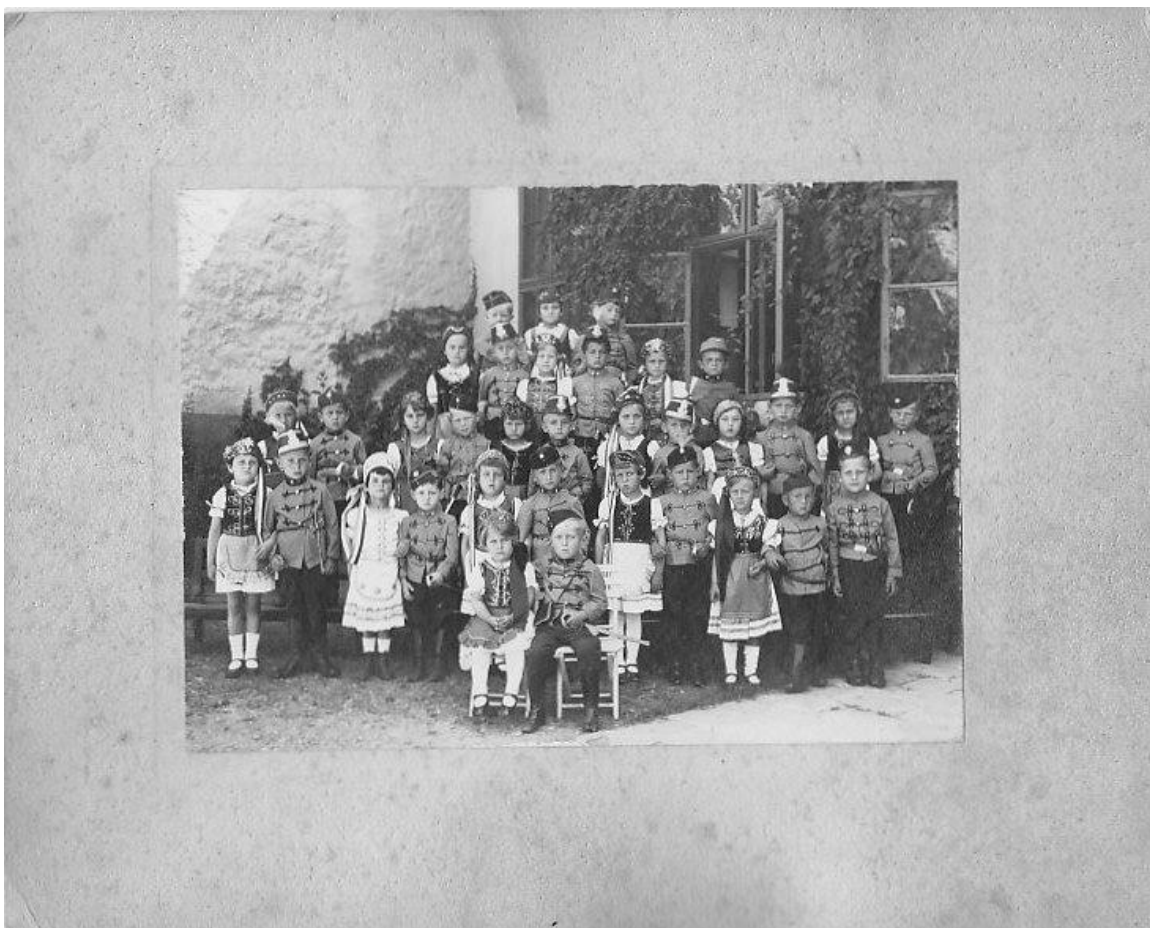
Ez '34 körül készült, akkoriban még egy szem gyerek voltam – hét éves koromban született az öcsém –, és hát nagy fölhajtást csináltak a szüleim, megörökítettek évről évre. Ez is egy ilyen, valószínűleg műteremben készült fotó. Sajnos nincs ráírva semmi, mert anyám úgyis tudta, mikori meg hol készült, de én most már nem tudom.

Fénykép címe:	Óvodai évváró
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	1935.
Kulcsfigura:	Mócsai László

Ez egy óvodai évváró lehetett, tehát valószínűleg '35-ös a kép, mert '36-ban mentem iskolába. De ez nem az óvodában készült, hanem a lányiskola fala előtt. Ez az épület most is áll, nemrég kapta vissza az egyház, most egy általános iskola van ott. Valami blőd dolgot adhattunk elő, azért öltöztünk tyúkocskáknak, meg kakasnak, meg ott van a háziasszony is. Én az alsó lépcsőn állok, balról az első vagyok. A háziasszonyt is megismerem, ő Drobilics Éva. Kummert Olgit is föl ismerem, ő a második lépcsősoron a jobboldali. Vele már úgy nem járunk össze, de azért még számon tartjuk egymást. Rajtuk kívül még Balalik István az, akit látok itt, ő áll a jobboldalon. Vele még ma is szoktam találkozni, de már ritkábban. A többiek eltűntek a környezetemből, és ezért már nem emlékszem a nevükre.

Már az óvoda is egyházi volt, és oda is jártak zsidó gyerekek, legalább ketten. Amikor az óvodában felálltunk imádkozni, akkor ők is felálltak, összetették a kezüket, aztán vagy mondták, vagy nem mondták. Senki se törődött vele.

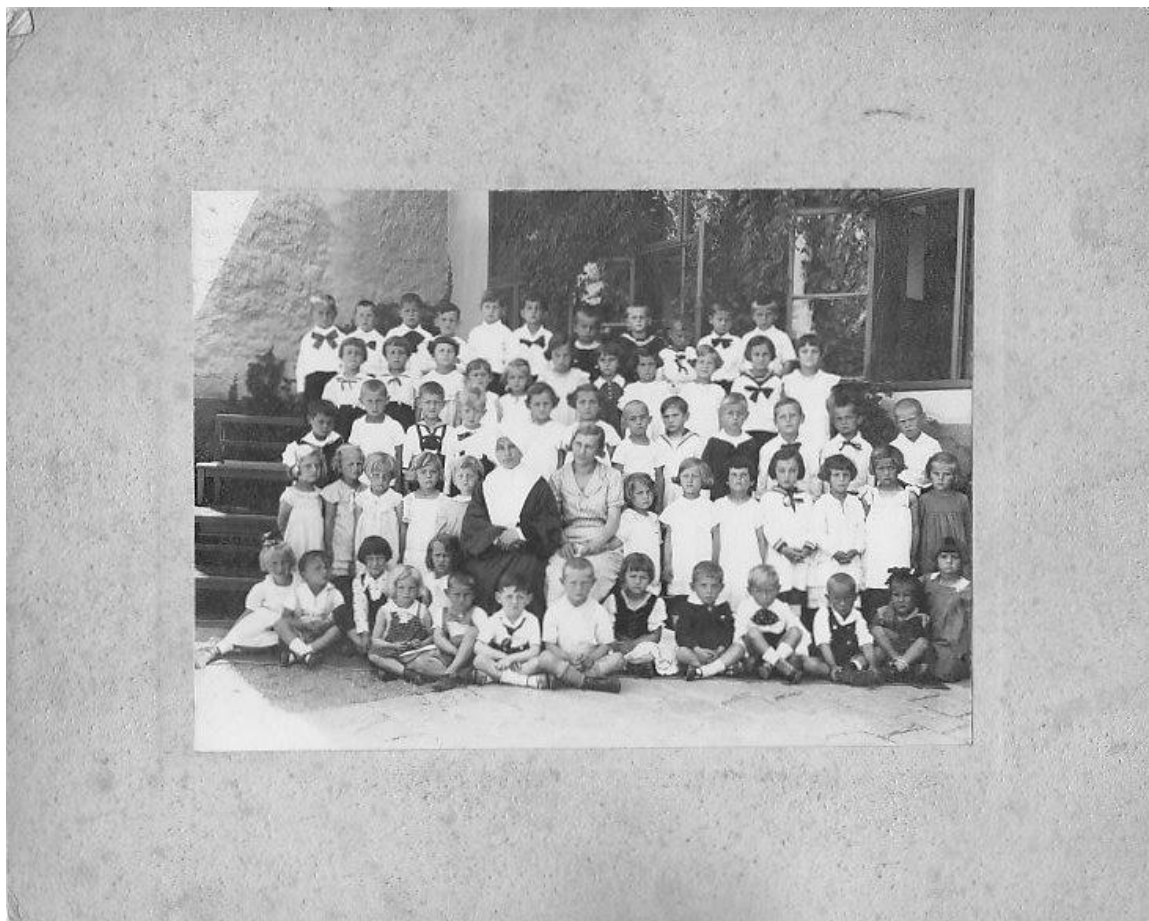
Fénykép címe:	Huszárok és menyecskék
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	1936.
Kulcsfigura:	Mócsai László

Ez '36-os kép, valószínűleg ez is egy óvodai évvárón készült, innen már iskolába mentünk. Talán valami huszáros dolgot adhattunk elő, azért vagyunk így öltözve, de már nem emlékszem. Én vagyok a főhuszár, ott elől ülök a Szabó Klárral. Ez a kép már az óvoda udvarán készült, ennyien jártunk egy csoportba. Egyházi óvoda volt, de jártak ide zsidó gyerekek is meg reformátusok is, nem volt semmi megkülönböztetés.

Fénykép címe:	Huszárok
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	1936.
Kulcsfigura:	Mócsai László

Ez ugyanakkor és ugyanolyan alkalomból készült, mint az előző kép, itt is az óvoda udvarán állunk.

Fénykép címe:	Óvodás csoportkép
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	1936.
Kulcsfigura:	Mócsai László

Ez is az óvoda udvarán készült, ez egy évadzáró csoportkép, valószínűleg szintén 1936-ból. Vincés apácák tanítottak minket, ők voltak a lányiskolában és az óvodában is. De ez nem olyan óvoda volt, mint a mostaniak. Reggel nyolcra odamentünk, aztán délre már otthon is voltunk. Vittünk tizórait magunkkal – tehát ott étkezés nem volt – és azt ettük. Aztán mindig volt valami műsor: a kedves nővérek meséltek vagy hegedültek, avval kísérték a mi énekünket, és arra emlékszem, hogy azt a történetet, amikor Szent Márton egy koldusnak adta a köpenye felét, azt mi eljátszottuk. A kedves nővér odaadta a kendőjét, ami hozzátartozott a viseletükhöz, hogy ez a köpeny, de hát azért most ne vágjuk ketté, csak adjuk oda úgy az egészet. Arra is emlékszem, hogy a Mikulás is jött telente, meg persze imádkozni is megtanítottak.

Fénykép címe:	Hófehérke és a hét törpe
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	1937.
Kulcsfigura:	Mócsai László

Ez első elemiben, tehát 1937 elején készült. Ekkoriban volt az a nagy Walt Disney film, a Hófehérke és a hét törpe, persze még fekete-fehérben. Azt szinte mindenki megnézte moziban, és utána adtuk mi ezt elő, úgyhogy elő volt készítve a talaj. Ott vannak a törpék, a gonosz királynő, a szép herceg, a Hófehérke, szóval mindenki. Én vagyok jobbról a második törpe, azért van az állam alá van húzva a szakállam, mert mindig becsúszott a számba. A kép a Legényegylet udvarán készült, ezt onnan tudom, hogy ott van hátul a tekepálya. Ennek az egyletnek volt egy kicsit nagyobb terme, és ott voltak ilyen kisebb előadások. Ilyenkor összejött a rokonság, aztán meg is telt az egész terem. Hófehérkét Szentendrei Kati játszotta, ő már akkor fölsős volt, a törpék azok az osztálytársaim. Ott van baloldalt, fekete kabátban az elsős tanítónéni is, Horencsiné. Ő tanította be nekünk ezt a színdarabot is.

Azt tudom, első elemiben Mikulásra kaptam az első két könyvet; olcsó ponyva füzetek voltak. Azt azért vették nekem, mert már előtte előszedtem a pengős regényeket, a kovboj regényeket, aztán próbáltam olvasni őket. Emlékszem, hogy az első oldal felénél megakadtam, mert nem ismertem a nagy I betűt. Mentem anyámtól megkérdezni, aztán olvastam tovább. És két ilyen füzetet kaptam Mikulásra, azokat karácsonyig elolvastam. Ilyen fantasztikus írások voltak, az egyikben valami marslakók szerepeltek, a másikon két repülőgép versenyzett földkörüli úton – az egyik rakétahajtású, a másik motoros hajtású volt –, hogy melyik jobb.

Fénykép címe:	Városkép híddal
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	1950-51.
Kulcsfigura:	-

Ez egy városkép, 1950-51 telén készítettem a katolikus Kálváriáról. Ennek a hídnak a helyén van most a négysávos útnak a nagyhídja. Alatta ott van a Bükkös-patak, aminek a partján én fölnőttem, de a házunk, az jó nyolcszáz méterrel följebb van még. A képet már egy olyan fényképezőgéppel csináltam, amit az oroszoktól vettem korábban.

Fénykép címe:	Esküvő
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Budapest
A fénykép készítésének éve:	1957.
Kulcsfigurák:	Mócsai László, Mócsai Lászlóné

Ez az esküvőnkön készült 1957-ben. A templom, ahol esküdtünk valahol fönt van Budán, de már nem emlékszem a nevére. A papot mi vittük, az én egykori hittanáromat kértük fel. Meg is sértődött kicsit a helyi káplán, hogy nem ő esketett minket. A képen a két ministráns fiú Mariann két unokatestvére. Az esküvő után volt egy szerény ebéd a Kárpátia nevű étteremben, ami az Erzsébet-híd lábánál volt mindjárt.

Fénykép címe:	Csoportkép az esküvő után
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Budapest
A fénykép készítésének éve:	1957.
Kulcsfigurák:	Mócsai László, Mócsai Lászlóné

Ez a kép a templom előtt készült, mi vagyunk ott középen. Balra Mariann szülei, mellette, a bajszos, az a tanúja, előtte a kislány pedig a húga. A szülei mögött pedig ott áll a nővére és a bátyja. Kettőnk között az a magas fiatalember az öcsém. Mellettem ott vannak a szüleim, és a tanúm, aki osztálytársam volt a Kandóban. Jó barát volt, sokat dolgoztunk is együtt később, nemrég, az osztálytalálkozón találkoztam is vele. A feleségem unokatestvérei, akik ministráltak egyébként azért nincsenek rajta, mert itt még öltözködtek.

Fénykép címe:	Munka közben
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	1958.
Kulcsfigura:	Mócsai László

Ez a kép 1958-ban készült, ekkor már kisiparosként dolgoztam, ugyanis 1956 után a Kádárék hoztak egy csomó rendeletet, amivel felpuhították a rendszert. Többek között nagyarányú racionalizálást rendeltek el, és már nem akarták agyonütni a kisipart. Én megkértem a főnökömet, hogy racizzanak engem is. Felvettem azt a 4-5000 forintot, és a megtakarított pénzzel együtt ebből megnyitottam a műhelyemet. Ez a ház, aminek a tetején fekszem, pont itt szemben volt velünk – már lebontották –, és rajta volt egy szovjet mintára készült városi „hadova láda”, egy nagy hangszóró, azt javítottuk. Ebbe olvasták be a híreket, meg amit közölni akartak a lakossággal. A hangszórónak az árnyéka látszik jól, és ott a ház hegyibe meg én vagyok. Tőlem akkor a város rendelte meg, hogy hozzam rendbe.

Fénykép címe:	Olga néni háza Rómában
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Róma
A fénykép készítésének éve:	1967.
Kulcsfigura:	Mócsai Lászlóné

Ezen a képen épp Mariann, a feleségem cipel valamit a ház felé, ahol Olga néni, a nagynénje lakott, és ahol mi megszálltunk 1967-ben, mikor nála jártunk Rómában. A jobb oldali két ablak volt az övé. Az út előtt a szüleimmel Bécsben jártunk, ahol ismerősöknél megcsináltattuk az öreg Opel futóművét, és onnan mentünk tovább Olaszországba. Ott eltöltöttünk egy hetet, megnéztük Rómát, Velencét, Anziót, kempingeztünk többek között Fanoban, Mestre-ben. Szép út volt. Utána aztán Trieszt felé indultunk haza, és még egy teljes hétig sátoroztunk Jurjevo mellett, közel a tengerparthoz, egy kempingben. Az osztrák úttal együtt három hétig tartott ez az egész, ami 1967-ben nagy szó volt, mert hetvenöt dollárt adtak egy főre, azt is csak háromévente. Hát persze én vettem feketén száz márkát, meg Rómából küldtek ezer schillinget, úgyhogy azért elvontunk. Emlékszem, hoztunk haza is hat kisüveg Coca-Colát, aztán egy nagy házibulira félretettük, és akkor ott mindenki itta áhítattal. Mondtuk, hogy most Coca-Cola mámorban fogunk fetrengeni, mint a dekadens nyugati ifjúság. Ez Rákosi mondása volt.

Fénykép címe:	Utókemping az olasz út után
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Balatonszepezd
A fénykép készítésének éve:	1967.
Kulcsfigura:	Mócsai László

Az olasz út után, még 1967 nyarán elmentünk a Balatonra, de ekkor már jöttek a gyerekek is meg az öcsém és a feleségem húga, Kati is. Ő az, aki fekszik a matracon. A kisebbik fiam, Péter ül elől, a nagyobbik, András pedig ott hátrébb, a feleségem mellett. A Balatonra egyébként majdnem minden évben lementünk kempingezni, ilyenkor az öcsémék is jöttek általában, Kati viszont ritkán volt ott, inkább csak egy-két napra jött le.

Fénykép címe:	A Diocletianus-palota presszójában
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Split
A fénykép készítésének éve:	1973.
Kulcsfigura:	Mócsai László

Ez a kép 1973-ban készült Splitben, a Diocletianus-palota presszójában. Én vagyok ott szemüvegben, mellettem balra a feleségem, a jobb oldalamon Péter fiam a tengerész sapkában, azzal a fiatal párral pedig ott kint ismerkedtünk meg a kempingben. Ők egy Danuvia motorral jöttek, nagyon kevés felszereléssel. Aztán mi meghívtuk őket ebédre, mert már mondták, hogy úgy ennének valami főtt ételt. Pénzüik persze nekik sem volt, hogy vendéglőbe menjenek, mert az nem a mi pénztárcánkra volt méretezve. De az italok, a sör, konyak, meg a Coca-Cola olcsó volt, úgyhogy azért elvöltünk.

Fénykép címe:	A panorámás Opel
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Balatonszepezd
A fénykép készítésének éve:	1976.
Kulcsfigura:	Mócsai Lászlóné

Ez a kép Balatonszepezden készült 1976-ban. Kezdetben még Földvára jártunk, aztán egyszer rossz idő volt, és elmentünk Hévízre fürdeni. Útközben láttuk meg ezt a kempinget, és onnantól ide jártunk. A képen ott a feleségem, mögötte pedig a sátrunk, amit '75-ben vettünk, mikor Jugóban mentünk. Itt közvetlenül a partra állítottuk fel, remekül lehetett horgászni is onnan. Ott van a képen az öreg panorámás Opel is. Nagyon hűséges jószág volt, használtan vettük, és tíz évig hajtottuk, ezzel mentünk kétszer is Jugóba, meg persze a Balatonra is ezzel jártunk. Na, meg a fiúk is ezen tanultak meg vezetni. Később aztán lecseréltük egy Wartburgra.

Fénykép címe:	Kirándulás Kolozsvárra
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Kolozsvár
A fénykép készítésének éve:	1981.
Kulcsfigura:	Mócsai László

Ez egy buszos kiránduláson készült Kolozsvárott. Ez az 1981-es út szentendrei szervezés volt, pontosabban az a Dragon Pali szervezte, aki később országgyűlési képviselő is lett. Tavaly halt meg szegény, aránylag fiatalon. Ő egy ilyen Petőfi kört szervezett itt Szentendrén, és akkoriban erősen kellett neki lavíroznia, hogy a pártbizottság ezt megtűrje egyáltalán. Sokat abajgatták ezzel, de azért mi elég gyakran összejártunk, és főleg a magyar történelemmel foglalkozgattunk, meg Trianonnal is. Sokszor elénekeltük a Székely himnuszot meg ilyesmit, ami hát bántotta egyesek fülét. Tehát ez a Petőfi kör szervezte ezt az utat, aztán voltak, akik nem tartoztak oda, de ha volt hely, akkor eljöttek. Több ilyen erdélyi kirándulás is volt egyébként.

Fénykép címe:	Családi kép a nagymamával
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	2001.
Kulcsfigurák:	Mócsai László, Mócsai Rezsőné, Mócsai Lászlóné, Mócsai Sára, Mócsai Bernadett, Mócsai Réka, Mócsai András, Mócsai Andrásné

Ez a kép valószínűleg 2001 készült, még él az anyám, ő van ott középen. A feleségem karolja őt át, kettejük között van a nagyobbik fiam, a bal oldalán a felesége. Aki ki van takarva a képről, ő a legnagyobb lányuk, Sára, elől van Réka, a harmadik lány pedig Bernadett. Ez még a régi családi ház teraszán készült, de az a szomszéd háza ott hátul. Azt nem tudom, milyen alkalomból gyűltünk össze, mert édesanyámnak a névnapja, születésnapja is télen volt, ez pedig nyáron készült. Mindenesetre, amíg ő bírta magát, addig ott, az ő házában tartottuk a családi ünnepeket, később hol nálunk, hol az öcséméknél. Ezt a képet valószínűleg önkidoldóval készítettem, én csak úgy odaszaladtam a szélére.

Fénykép címe:	A családi ház
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	2004.
Kulcsfigura:	Mócsai László

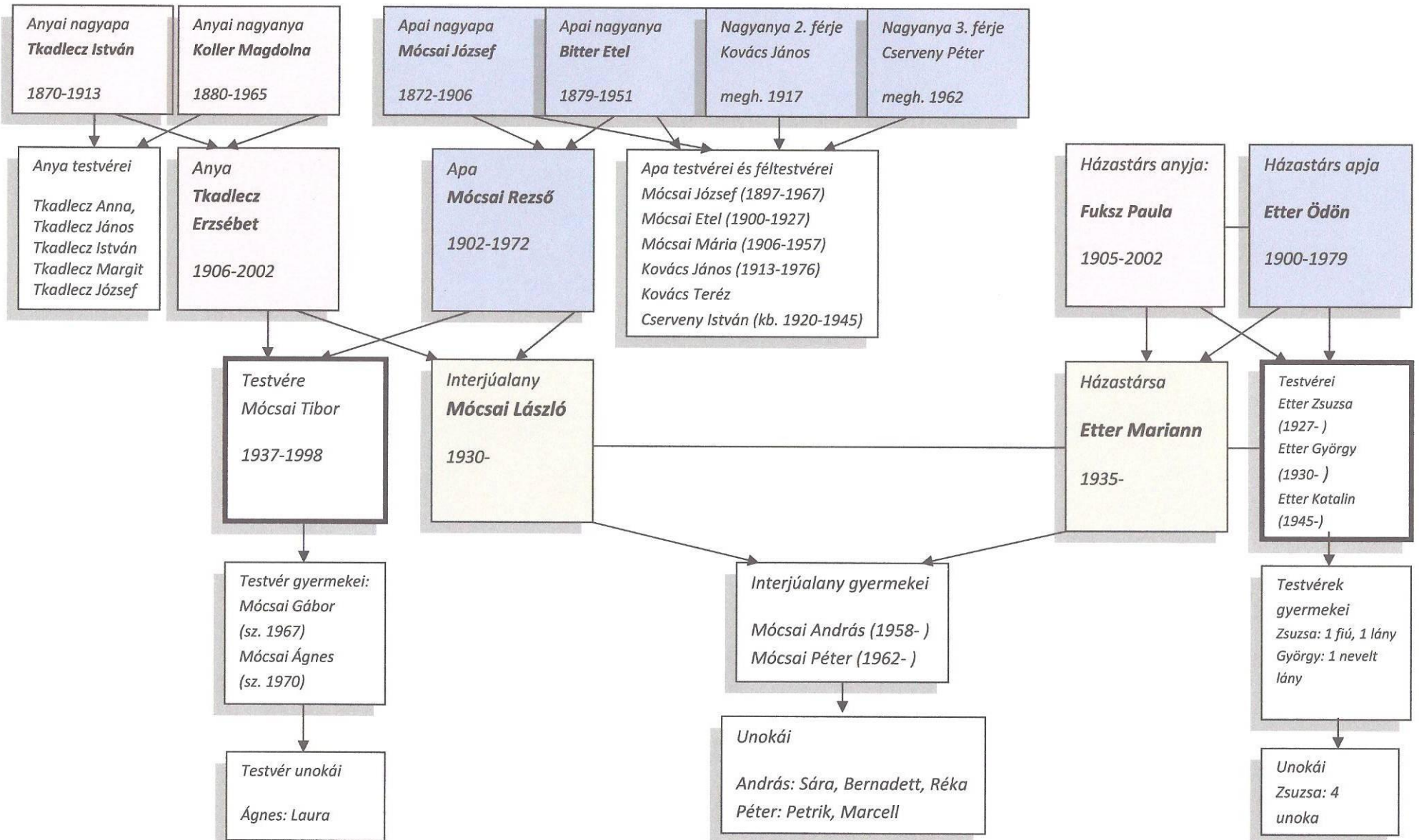
Ez a ház, ahol felnőttem, illetve az már nem áll, mert édesanyám halála után eladtuk, az új lakók meg lebontották alapig, aztán visszaépítették modern téglával, szigeteléssel, mindennel. Kicsit meg is magasították, a tetőteret is beépítették, de előlről, pofára úgy néz ki, mint régen. A ház a Bükkös partján volt, csak egy hídon keresztül lehetett megközelíteni. Persze kezdetben vízvezeték meg gáz nem volt, de villany igen, és elég olcsón, mert apám szakmabeli volt. A verandaszerű kiugrót – aminek tornya is volt – '37-ben építettük hozzá, amikor az apai örökség földekből a Budapesti Vízművek megvett pár darabot.

Fénykép címe:	A két fiúunoka
Interjúalany neve:	Mócsai László
A fénykép készítésének helye:	Szentendre
A fénykép készítésének éve:	2010.
Kulcsfigurák:	Mócsai László, Mócsai Lászlóné, Mócsai Petrik, Mócsai Marcell

Ezek mi vagyunk a feleségemmel és a két Németországba szakadt unokánkkal. Ez itt készült az udvaron, most nyáron itthon volt mind a kettő. Ők nem nagyon voltak jóban, sőt nem is tudták, hogy itt találkozni fognak. A nagyobbik jött autóval, a kicsi meg repülővel, egy nappal később. Ugyanis nem együtt laknak: a kicsi az anyjánál, a nagy meg a nagyanyjánál, és mivel az anyjuk meg a nagyanyjuk összeveszett, hát ők is fújniak egymásra, mert azt hallják otthon. De itt elég hamar kibékültek. Az idősebb, a Petrik, aki a jobb oldalon áll, ő elég jól beszél magyarul, de csak családi magyart. Tehát magázódni nem tud, mert jóformán ott Németországban, a környéken senki sincs, akivel magyarul tudna beszélni, a családban meg általános a tegeződés. A fiatalabb, akit mi csak Marcinak hívunk – Martinnak keresztelték –, ő nagyon sok mindent megért, de valahogy gátlása van, és nem nagyon szólal már meg magyarul.

Családfa

Az interjúalany és családja

Interjúalany

Teljes név:	Mócsai László
Születési hely és idő:	Szentendre, 1930
Hol élt még:	Esztergom, Komárom (1950-1951) Budapest (1951-1953) Aszód (1953-1955) Táborfalva (1955) Diósgyőr (1956-1957) Szentendre (1957-)
Iskolai végzettség:	Kandó Kálmán Műszaki szakközépiskola híradós tiszti iskola
Foglalkozás:	technikus (1950-51, ÁVÉSZ) hivatásos katona, híradótechnikus (1953-55) üzembehelyező (Transzwill, 1956-57) műszerész kisiparos (1957-1980-as évek vége)
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	r. kat.

Testvér

Teljes név:	Mócsai Tibor
Születési hely és idő:	Szentendre, 1937.
Hol élt még:	n.a.
Halálozási hely és idő:	Szentendre, 1998
Iskolai végzettség:	szakiskola
Foglalkozás:	autószerelő, lakatos
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	r. kat.
Házastárs:	n.a.
Gyermekei:	Mócsai Gábor, Mócsai Ágnes

Házastárs

Teljes név:	Etter Mariann
Születési hely és idő:	n.a. 1935.
Hol élt még:	Németország, 1945-47
Halálozási hely és idő:	-
Iskolai végzettség:	technikum
Foglalkozás:	n.a. (gyárban dolgozott)
Nemzetiség:	n.a.
Vallás:	r. kat.
Szülei:	Etter Ödön (1900-1979), Fuksz Paula (1905-2002)
Testvérei:	Etter Zsuzsa (1927-), Etter György (1930-) Etter Katalin, virághagyma nagykereskedő (1945-)

Gyermeke 1.

Teljes név:	Mócsai András
Születési hely és idő:	Szentendre, 1958

Hol élt még:	n.a.
Halálozási hely és idő:	-
Iskolai végzettség:	műszaki főiskola
Foglalkozás:	villanyszerelő kisiparos, vállalkoz
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	r. kat.
Házastárs :	n.a.
Gyermekei:	<u>Mócsai Sára</u> : egyetemet végzett (kertészmérnök szak), számítógépes munkát végez, férjénél van <u>Mócsai Bernadett</u> : kommunikációs főiskolát végzett <u>Mócsai Réka</u> : lovasoktató, a Testnevelési Egyetemre jár

Gyermeke 2.

Teljes név:	Mócsai Péter
Születési hely és idő:	Szentendre, 1962
Hol élt még:	Németország (1988-1998), Budapest (1998-tól)
Halálozási hely és idő:	-
Iskolai végzettség:	érettségi (hajózási szakközépiskola), egyetem
Foglalkozás:	hajóoszt (1988-ig), gyári munkás (Németország, 1988-98), eladó (Budakalász, faáru telep)
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	r.kat.
Házastárs :	-
Gyermekei:	Mócsai Petrik, Mócsai Marcell

Apa

Teljes név:	Mócsai Rezső
Születési hely és idő:	Szigetmonostor, 1902
Hol élt még:	Szentendre (1908-1972)
Halálozási hely és idő:	Szentendre, 1972
Iskolai végzettség:	elemi, ipariskola (Budapest, hentessegéd)
Foglalkozás:	hentes (1920-as évek közepéig, Budapest) Villanyszerelő (Budavidéki Villamosság Részvénytársaság (kb. 1965-ig)
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	r. kat.
Testvérei:	Mócsai József (1897-1967), gazdálkodó, fuvaros Mócsai Etel (1900-1927) Mócsai Mária (1906-1957) Kovács János (1913-1976) Kovács Teréz Cservény István (kb. 1920-1945, Baja), folyamőr

Apai nagypapa

Teljes név:	Mócsai József
Születési hely és idő:	Szigetmonostor, 1872

Hol élt még:	n.a.
Halálozási hely és idő:	Szigetmonostor, 1906
Iskolai végzettség:	n.a.
Foglalkozás:	gazdálkodó
Nemzetiség:	magyar
Vallás:	r.kat.
Szülei:	n.a.
Testvérei:	n.a.

Apai nagyanya

Teljes név:
Születési hely és idő:
Hol élt még:
Halálozási hely és idő:
Iskolai végzettség:
Foglalkozás:
Nemzetiség:
Vallás:
Szülei:
Testvérei:

Bitter Etel

Szigetmonostor, 1879
Szentendre (1908-tól)
Szentendre, 1951
n.a.
gazdálkodó
n.a.
r.kat.
n.a.
n.a.

Anya

Teljes név:
Születési hely és idő:
Hol élt még:
Halálozási hely és idő:
Iskolai végzettség:
Foglalkozás:
Nemzetiség:
Vallás:
Testvérei:

Tkadlec Erzsébet

Szabadszentkirály, 1906
Szentendre (1929-től)
Kiskovácsi, 2002.
n.a.
háztartásbeli
n.a. (cseh (?), ill. sváb származású)
r. kat.
Tkadlec Anna
Tkadlec János
Tkadlec István
Tkadlec Margit
Tkadlec József

Anyai nagyapa

Teljes név:
Születési hely és idő:
Hol élt még:
Halálozási hely és idő:
Iskolai végzettség:
Foglalkozás:
Nemzetiség:
Vallás:
Szülei:
Testvérei:

Tkadlec István

n.a. 1870
Szabadszentkirály
Szabadszentkirály, 1913
n.a.
fazekas
cseh (?)
r. kat.
n.a.
n.a.

Anyai nagyanya

Teljes név: Koller Magdolna

Születési hely és idő:	n.a. 1880
Hol élt még:	Szabadszentkirály
Halálozási hely és idő:	n.a. 1965
Iskolai végzettség:	n.a.
Foglalkozás:	napszámos, feles bérlő
Nemzetiség:	német
Vallás:	r. kat.
Szülei:	n.a.
Testvérei	n.a.